

De Kleine Aarde

**Vrije tijd:
nieuw avontuur**

Kringloopimperium de ARM

Grasdaken

Graaf een natuurvijver

Uitgeverij De Kleine Aarde

BOEKEN

Een spoor van paardemest, relaas van een trektocht. Door Mariëtte Meester. 112 pag. paperback. f 19,50

Mijn Paradijs. Door Heinz Erven. 120 pagina's. Paperback. f 24,50

Gezond fruit telen. Een complete handleiding. Door Joke Bloksma. 96 pag. paperback. f 19,70/Bf 394

Jakkes Beestjes! Het leuke leerzame buitenbeestjesboek. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Jakkes, wat een weer! Het weer verklaard voor kinderen en andere nieuwsgierigen. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Jakkes, Vogelpoep! Over vreemde en vroege vogels. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Je eigen moestuin. Over de mooiste tuin van Nederland. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Grijp de wind. Bouw een windmolen! 84 pag. paperback. Nu van f 14,50 voor f 7,50/Bf 150

Isoleer je huis anders. Doe het zelf. Door David Douwes en Gerard Murre. Paperback. 80 pag. f 19,70/Bf 394

'Anders' eten in instellingen (inkl. porto) f 27,50/Bf 500

EKOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Meer dan 25 leuke doe-het-zelf boekjes. Voor mensen die kiezen voor een gezonde en milieuvriendelijke leefwijze. Verschenen zijn ondermeer:

De Groene Keuken - Keukenkruiden - Babyvoeding - Kompost. Een complete handleiding - Zelf kippen houden - Anders eten voor diabeten - Een konijn op eigen terrein - Toetjes zonder suiker - Sap maak je natuurlijk zelf - Schik in schapen - Brood uit eigen oven - Doe het thuis - Wijn uit eigen tuin - Maak wat van snoeihout - Lekker bakken zonder suiker

Deze Ekologische Alternatieven kosten f 6,-/Bf 120 per deeltje, exclusief verzendkosten.

ETIKETTEN

Vele honderden gebruikte enveloppen gaan dagelijks opnieuw de rode brievenbussen in dankzij de Hergebruiketkettten. Een pakje van 60 stuks kost f 5,50/Bf 110 inclusief verzendkosten. Twee pakjes voor f 8,50/Bf 170.

BESTELLEN

Als uw boekhandel of natuurvoedingswinkel deze uitgaven niet in voorraad heeft, kan de winkelier ze voor u bestellen. Bestelt u rechtstreeks bij De Kleine Aarde, dan kost dat extra verzendkosten.

Verzendkosten boeken: f 4,-/Bf 80 voor het eerste boek. Ieder boek extra f 1,50/Bf 30 erbij tellen.

Verzendkosten brochures en Ekologische Alternatieven: f 2,50/Bf 50 voor het eerste exemplaar. Voor elk volgende exemplaar f 0,75/Bf 15 erbij tellen.

Stort het bedrag met verzendkosten op postgiro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel en vermeld het gewenste. Voor België: giro 000-1137770-57. Prijswijzigingen voorbehouden.

Bouwboek

Verschenen: het Bouwboek van De Kleine Aarde.

Met een bespreking van 38 bouwmaterialen, natuurverven, bouwmethoden. Van de fundering tot en met het dak, plat of schuin, met dakpannen, gras of riet erop. Aandacht voor water- en energiegebruik. En ervaringen met ekologische bouwprojecten. Voor doe-het-zelvers en professionals.

Kees Haakman

Bouwboek van De Kleine Aarde

17 x 23 cm Paperback

64 pagina's

ISBN 9064545138

Prijs f 19,75

Verkrijgbaar in de boekhandel. Of bestel door f 23,75 (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld de titel.

De Groene Keuken

De keuken is de plek waar ieder makkelijk en simpel een flinke bijdrage kan leveren aan een schoner milieu. Hoe dit moet kunt u zelf gaan zien in De Groene Keuken, een rijdende voorbeeldkeuken die vroeg of laat ook bij u in de buurt komt. In het boekje 'De Groene Keuken' leest u de achtergronden, aangevuld met praktische tips. Daarmee kunt u vandaag al aan de slag. Een boekje voor iedereen die vaak in de keuken werkt.

In de serie Ekologische Alternatieven: De Groene Keuken. ISBN 9064542864. Prijs f 6,-

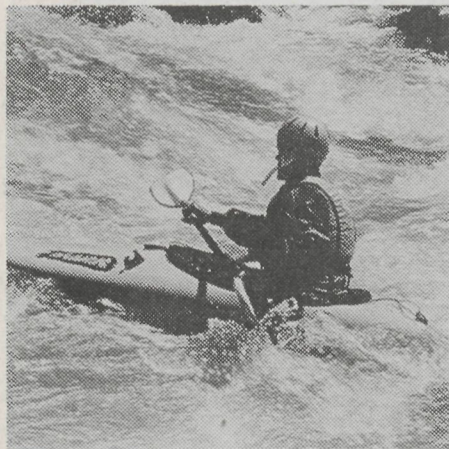
Verkrijgbaar in de boekhandel. Of bestel door \$ 8,50 (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld de titel.

AVONTUUR NIEUWE STIJL

De manier waarop we met onze vrije tijd omspringen is er niet milieuvriendelijker op geworden. Verre reizen naar tropische oorden, crossen met een mountain-bike door de natuur. Terwijl het anders kan. De Kleine Aarde heeft het devies: zoek het hier. 9

Het hier-en-nu principe van vrije tijd	10
Over sport en milieu	11
Voetbal en natuur	12
Vogelen voor de liefhebber	13
De boer op als vrijwilliger	14
Safarigangers zoeken neushoorns	16
Van stad naar stad	17

VOEDING

Recepten: gewone groenten orgineel bereid	38
Groene patat	40

IN DE TUIN

De tuin in de zomer	55
Water in de tuin	56

BOUWEN EN WONEN

Teakhoutplantages	43
Begroeid dak goed voor stadsklimaat	44
Zonnecel levert stroom aan net	47

RUBRIEKEN

Blij en boze brieven	2
Regeladvertenties	8
Aktiviteitenprogramma	34
Mensen en mogelijkheden	42
Milieu thuis	50
Raadgevers	54
Bezig met buiten	58

EN VERDER....

Willem Hoogendijk	5
Kraker	18
Groene Pluim voor Hollands 'bed and breakfast'	19
Kwart Nederlandse huishoudens autoloos	20
Boer in de rij voor Havelaar-keurmerk	22
De ARM: Het imperium onder kringloopbedrijven	24
Jongeren avonturieren op een schip	26
Natuurkunst in Dedemsvaart	28
Derde Wereldvrouwen dragen milieu-problemen	29
Donkere kamer maakt blind voor milieu	48
Reklamedrukwerk weren	49
Recensies	52
Nederlandse vrouwen 'in' voor rubberen tampon	51

AKTIVIST

<i>Hij stond ooit op het punt om geitenhouder te worden. Maar hij had alleen een stal en een paar touwen, waaraan zijn vijftien geiten overdag op een klein stukje land konden grazen. Dus deed hij de beestjes weg, om part-time te gaan werken en zich te storten op iets totaal anders. De gevaren van bestrijdingsmiddelen. Een gesprek met gifexpert en Lekkerkerker Kees Beaat</i>	32
--	----

Relaxen

In dit nummer heeft de redactie zich gestort op vrijetijdsbesteding. Dat heeft alles te maken met leefstijl, het jaarthema van De Kleine Aarde. Maar waar we ook niet aan voorbij wilden gaan was het feit dat er de laatste tijd alleen nog maar over werken wordt gepraat.

Werken is tegenwoordig de norm. Geen politicus die dat heden ten dagen niet meer onderschrijft. De politiek wil af van al die werkzoekenden en lanceert het ene na het andere banenplan. Wie niet wil of kan komt in de problemen. Want voor geld moet je werken.

Waarom eigenlijk al die inspanning? Het argument lijkt simpel. Er wordt gezegd dat alleen werk de ekonomie doet groeien, en dat dat weer nodig is om het welvaartspijl op een redelijk niveau te houden.

Maar al ons gewerk betekent wel een aanslag op het milieu. Niemand stelt de vraag welk werk zinnig is voor een duurzame samenleving. Wat hebben we aan meer plastic zakjes, meer computers, meer varkens, meer horloges, meer mestfabrieken...

Met z'n allen dus maar lekker relaxen? Ho eens even, ook dat heeft zijn gevolgen voor het milieu. Bij vrijetijdsbesteding moet je je net zo goed afvragen welke vormen duurzaam zijn.

Grote Open Dag

Zondag 20 juni is het weer zover. Op die dag is er van alles te beleven tijdens de Grote Open Dag op De Kleine Aarde. Er zal zelfs een heuse loterij plaatsvinden onder de beste wervers. Overigens, heeft U nog nieuwe donateurs aan te melden? Stuur de wervingsformulieren even op!

De Kleine Aarde
Postbus 151
5280 AD Boxtel
04116-84921

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Verschijnt viermaal per jaar, bij het wisselen der seizoenen.

Redactie

Helène Kleijburg, Laurens Lammers, Yvonne Lauwers, Michel Robles en Dick Verheul.

Aan dit nummer werkten verder mee

Alice Bender, Dick Berts, Binod Bhattarai, Elise Bleyerveld, Ineke van Dommelen, Diana Doornenbal, Wim van Heerde, Marleen Heus, Willem Hoogendijk, Michel Jehae, Alex de Jong, Rijkert Knoppers, Aemilia de Koningh, Peter Kouwenhoven, Jan Paul Smit.

Foto's en tekeningen

Studio Bajo, De Boer en van Teijlingen, FAO, Fred Geven, Lex de Lang, Mark Kohn (omslag), Peter Kouwenhoven, Marcel Minnée, Split Second fotografie, Michel Robles, Monique Vaessen, Twan Wiermans, en anderen.

Vormgeving

Robert Schaap

Advertenties

Paula van Woerkom en Heleen Petter (04116-84921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift gratis toegestuurd. Standaarddonatie f 40,-. Minimumdonatie f 25,- per jaar. U wordt donateur door f 40,- of f 25,- over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in

Boxtel. Zet erbij 'nieuwe donateur'. Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet, tenzij u ons uiterlijk 1 oktober anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in de boekhandel, kiosk en natuurvoedingswinkel. Oude nummers kunnen worden nabesteld door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel. Nrs. 1-23 uitverkocht. Nrs. 24-52 f 1,-. Nrs. 53-67 f 5,-. Vanaf nr. 68 f 5,95. Verzendkosten f 2,50 voor één exemplaar, f 4,50 voor meer exemplaren.

Drukkerij

De Kempen Hapert

Uitgave

Stichting De Kleine Aarde, milieuedukatie- en voorlichtingscentrum, Boxtel.

Overige medewerkers

De Kleine Aarde

Vele enthousiaste vrijwilligers en: Joost Andrik, Godelieve Kodde, Jol Moors en Marta Resink (milieuvoorlichting), Petra Souwerbren en Anita Maas (landbouwvoorlichting) Anneloe Rijpkema (voedingsvoorlichting), Harrie Perebooms (bouwen en wonen), Henk de Beijer, Frans Brinkman, Kees Damave, Dirk Kootstra, Pieter Mulder, Irma de Potter en Yvonne van Zoest (De Groene Keuken), Lesley Breeveld, Nancy van Dalen, Ben van Dieren, Paul van Eerd, Henk van Els, Theo Gijsman, Marcel d'Hont, Juul Kluitmans, Ad van Loon en Marion van de Meerendonk (tuin), Frans Boons, Wiény Hendriks, Daniël van der Velde, Anita de Weerd, André Wouters, (administratie), Jopchien van Bragt, Eveline Boersema, Ad Claassen, Karin Kunst, Bert Schneider, Ingrid Spaargaren en Marianka Wanninkhof (onderhoud en huishoudelijke dienst), Piet Hein Scheltens (direkteur).

Auteursrecht De Kleine Aarde
1993
ISSN 0166-3704

Blij & Boze Brieven

Tevreden

Wij zijn bijzonder tevreden over het werk dat jullie doen. Van verscheidene uitgaven maken we dankbaar gebruik. Van het kursusaanbod in jullie eigen centrum kunnen we gezien de afstand en het afhankelijk zijn van het openbaar vervoer helaas geen gebruik maken. We zouden jullie dan ook graag financieel steunen naar aanleiding van de oproep in het lentenummer, maar onze financiële situatie staat dit nu niet toe. Toch willen we jullie verder sukses wensen met alle activiteiten en het uitbrengen van uitgaven op het gebied van milieu.

Ankie Wind en Peter Verhoeven, Groningen

Kinderaanwas in Derde Wereld

Graag wil ik reageren op meneer of mevrouw J. Schram uit Wolvega (De Kleine Aarde 84). Hij of zij vindt dat de kinderaanwas, vooral in de Derde Wereld, de uiteindelijke oorzaak is van de milieuproblemen. Op de eerste plaats is dat de zaken omkeren. Het gedrag van de mensen is oorzaak, niet het simpele feit van het aantal alleen. Op de tweede plaats moet hij/zij beseffen dat een kind in de westerse konsumptie-maatschappij héél veel meer energie en voedsel opmaakt dan een kind in de Derde Wereld,

dus ook hier draait hij/zij de zaken om.

Jullie hebben misschien voorbeelden en cijfers van energie/voedselgebruik. Ik hoorde bijvoorbeeld pas het voorbeeld dat de stad New York meer energie gebruikt dan het continent Afrika in zijn geheel. Het blad ziet er overigens weer zeer interessant uit!

Marianne Zandbergen, Boxtel

Nederland overbevolkt

In het Politiek Manifest van De Kleine Aarde mis ik een zeer belangrijk punt: aanpak overbevolking! Uit oogpunt van milieubescherming, natuurbehoud en leefbaarheid hoort dit volgens mij een van de belangrijkste punten te zijn. Verder is overbevolking een van de oorzaken van oorlog.

Ik vrees dat dit punt door jullie is weggelaten omdat het in de alternatieve wereld zeer gevoelig ligt. Dat is dan struisvogelpolitiek. Het heeft mij altijd verbaasd, dat juist mensen die met milieu, gezond eten en biologische landbouw bezig zijn, iets tegen geboortebeperving schijnen te hebben.

Grote gezinnen zijn hier geen zeldzaamheid. Ik acht dit in strijd met gezond, intelligent alternatief beleid. Nederland is overbevolkt en het inwonertal moet, evenals de welvaart, verminderen. Met vijftien miljoen mensen op dertigduizend vier-

Door Sander Kessels

kante meter kunnen we nooit zelfvoorzienend zijn en overleven.

Notabene: begin deze eeuw waren er pas vijf miljoen mensen en halverwege vorige eeuw pas drie miljoen. Toen bevonden alle steden zich nog binnen de stadswallen en waren er grote gebieden wilde natuur, waar haast geen mens kwam!

Nicolaas Hartman, Valthermond

Inderdaad gebruikt een kind hier veel meer energie en grondstoffen dan een kind in de Derde Wereld. De Kleine Aarde is over het punt geboortebeperving echter nog in discussie.

Emmers

Tip voor de familie Koetsier te Nijbroek, naar aanleiding van hun brief in het lentenummer. Laat hen een abonnement nemen op het weekblad 'De Boerderij'. Dan krijgen ze het 'nuchtere en gezonde boerenverstand' met emmers tegelijk voor hun kiezen. Doen! Dan kunnen wij, de simpele alternatievelingen, rustig verder genieten van onze eigen Kleine

Aarde. Dit laatste graag nog heel lang.

M. H. Muytjens, Axel

Jammer

Wat jammer, dat uw blad in een kleinere letter gedrukt is. Het leest niet meer zo lekker.

P. Plaat Smit, Odoorn

Kringlopen lopen vast

Wij dachten wel goed bezig te zijn, al deden 'vrekken' het beter. Maar het wordt niet alleen stikken in de kollektieve compost, bijna iedere kringloop loopt vast. Dit las ik in Intermediair van 9 april. Bij glas lijkt het probleem nog op te lossen door aan de bron meer 'wit' en gekleurd te scheiden. Van blik is echter minder dan tweederde herbruikbaar. Van papier en plastic zijn de kringlopen hoe dan ook niet te sluiten. Alleen bepaalde soorten zijn geschikt. Ook moet terwille van de kwaliteit bij iedere papier- recycling vijftig procent

nieuwe pulp worden toegevoegd. Bij plastic is dat zelfs tachtig procent nieuwe grondstof. En dat wordt dan nog door de prijsverhoudingen gedwarsboemd.

Als we minder recycelen moet er meer worden verbrand. Er kan daarmee redelijk effectief en schoon grootschalig energie worden gewonnen. Of we kunnen het afval met dat doel naar Oost-Europa exporteren en daar bomen sparen. Om omvang en gewicht te beperken kun je de organische fraktie eerst vergisten (bij gebleken behoefte aan compost het gft-afval apart). Maar bijna alle installaties moeten nog worden gebouwd.

Anke Korteweg, Weidum

Dat vastlopen is tijdelijk. De inzameling gaat harder dan de afzet. Overigens zijn nieuwe technieken in staat om plastics terug te brengen tot olie-achtige grondstof (voor energiewinning of nieuw plastic). Ook voor kringlooppapier is er hoop, zie elders in dit blad. Recyclen en efficiënt verwerken zullen steeds meer hand in hand gaan.

Nieuwe advertentie

De redactie van De Kleine Aarde heeft een fraai vormgegeven advertentie ontworpen, die de komende tijd in de media te zien zal zijn. Kranten en bladen hebben het verzoek gekregen de advertentie gratis te plaatsen, als er op een pagina eens een hoekje 'over' is.

Donateurs die betrokken zijn bij de redactie van een krant of tijdschrift kunnen een reproduceerbaar exemplaar van de advertentie aanvragen. Met een gratis plaatsing steunt een blad zo het werk van De Kleine Aarde

Milieucentrum
De Kleine Aarde
steekt de handen uit de mouwen

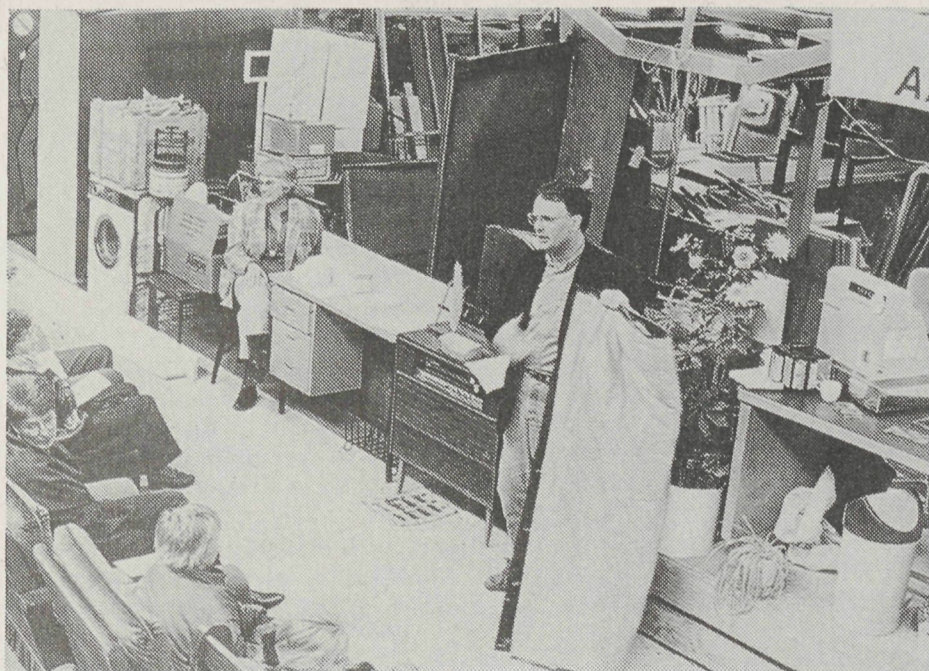
Zo...

...doe je dat!

Steun dat werk!
Bel 04116-84921 voor de gratis activiteitenkrant!

Donateur worden?
Voor € 40,- (minimum € 25,-)
op giro 52730 (over 'nieuwe donateur')
ontvangt u een welkomstpakket en
elk kwartaal het tijdschrift De Kleine Aarde
vol informatie en handige snijfjes.

De Kleine Aarde
Postbus 151 5280 AD Baxtel

Mode en kollege bij uitreiking Groene Pluim

Vrekken mogen het zijn. Maar toen zij onlangs de zeventiende Groene Pluim ontvingen lieten *Hanneke van Veen* en *Rob van Eeden* zich van hun chique kant zien. Met een wervelende modeshow toonden de bedenkers van de geruchtmakende Vrekkenkrant de genodigden in de verkoophal van Emmaus Bilthoven een 'multifunctioneel' nieuw kledingsstuk: de woonmantel. Je kunt hem dragen als kamerjas of erin kruipen als slaapzak. Komfortabel en energiebesparend, want met de warme woonmantel aan kan de thermostaat omlaag. De Pluim werd overhandigd door de bekende ekonoom professor *Jan Pen* die dat begeleidde met een (gratis) kollege duurzame ekonomie. 'Vrekigheid' uit milieubesef is mooi, zo meent hij. Maar de milieuvriendelijke ekonomie die dan ontstaat schept onvoldoende vervangende banen voor werk dat verloren gaat in vervuulende bedrijven. Vooral in arme landen kan die klap hard aankomen. Wat wij hier besparen moeten we dus daar weer uitgeven. De Vrekkenkrantredacteuren voegden meteen de daad bij dat woord. Het bedrag dat aan de prijs verbonden is schonken zij aan *Roel Wuyten*, een Hagenaar die zich inzet voor een groep zigeuners die gevlucht is uit het door burgeroorlog geteisterde Bosnië. Wat hij met het geld gaat doen?

■ Rob van Eeden toont de woonmantel

„Het wordt gewoon gebruikt voor de eerste levensbehoeften, zolang deze mensen wachten op een verblijfsvergunning.”

Meedoen in een Ekoteam

In ons lentenummer berichtten we er al over, en de aanbieding geldt nog steeds: donateurs kunnen zich bij De Kleine Aarde aanmelden voor deelname aan een Ekoteam. Ekoteams zijn een initiatief van Global Action Plan for the Earth (GAP). De bedoeling is om het milieuvriendelijk handelen in het dagelijks leven te bevorderen. De deelnemers aan een Ekoteam gaan samen aan de slag om te kijken hoe het gasverbruik gedrukt kan worden, efficiënter om te gaan met elektriciteit of minder water te verbruiken. Dat gaat aan de hand van een werkboek, dat is uitgegeven door het GAP. Typisch iets voor mensen die wel wat willen doen tegen milieuvervuiling maar niet weten waar ze moeten beginnen. En het heeft gegarandeerd effect: zelfs de meest doorgewinterde milieu-activist op De Kleine Aarde wist zijn energieverbruik te verlagen. Natuurlijk kunnen ook familieleden, kennissen, burens of vrienden zich opgeven voor een Ekoteam bij De Kleine Aarde. Telefoon 04116-84921

Project biologische voeding in Den Bosch van start

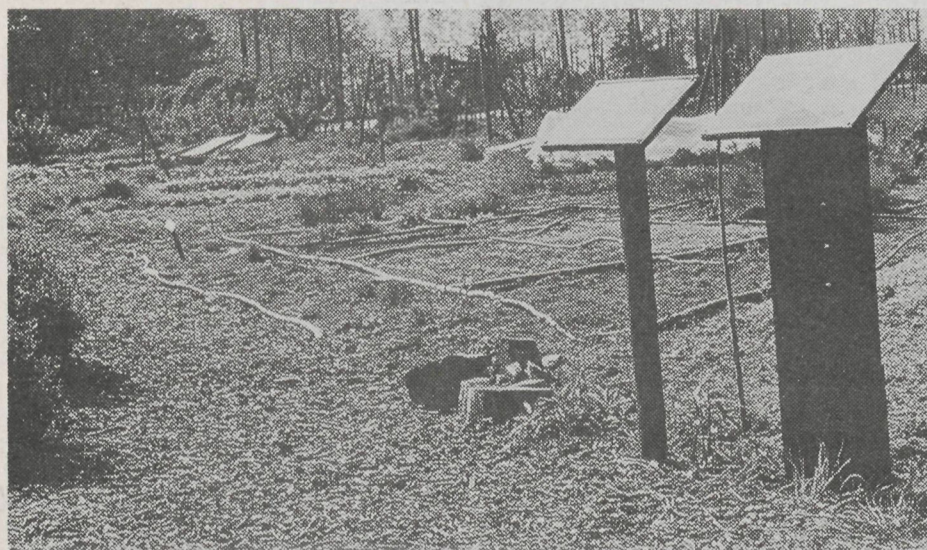
De groei van het aanbod aan biologische landbouwproduct blijft laag en schommelt al sinds lange tijd rond de twee procent. Daar moet verandering in komen. De Kleine Aarde gaat daarom deelnemen aan een proefproject van het Wageningse Platform Biologische Landbouw en Voeding (PBLV) om lokaal voorlichting te gaan geven over het belang van biologische landbouwproducten. Ook in de winkels moeten de producten beter verkrijgbaar zijn. Arnhem en Den Bosch zijn de eerste twee steden waar het proefproject van start gaat. *Petra Souwerbren*, landbouwvoorlichtster van De Kleine Aarde, neemt met Boxtel als standplaats de klus op zich om een jaar lang een paar dagen per week het Bossche publiek voor te lichten. Een andere taak zal zijn om de maatschappelijke en politieke instellingen van informatie te voorzien en de lokale middenstand te vragen meer biologische producten in schappen op te nemen. Volgens Souwerbren is het belangrijk dat er op deze manier ervaring kan worden opgedaan wat betreft een lokaal gerichte aanpak om biologische landbouw en -voeding te verkopen. Op basis daarvan kan er een draaiboek worden opgesteld voor een effectieve voorlichtingsstrategie en een goede afstemming van vraag en aanbod. „Daar ontbreekt het nu nog aan”, zegt Souwerbren, „En omdat de groei van het aanbod klein is, lijkt het me onzin om een intensieve landelijke campagne op te starten. Die zou meer geld kosten dan er in die sektor beschikbaar is.”

Eten op De Kleine Aarde

Vrijdag is een prima dag om een bezoek te brengen aan De Kleine Aarde. In juli en augustus kunt u dan een interessante rondleiding bijwonen. En de dag krijgt een feestelijk slot als u deelneemt aan de wekelijkse ekologische maaltijd. Kokkinnen *Marianka Wanninkhof* en *Karin Kunst* hebben druk geëxperimenteerd in de keuken, om er iets heel bijzonders van te maken. **De rondleidingen in juli en augustus beginnen op vrijdag om 14.00 uur, de maaltijd is om 18.00 uur.** Voor de maaltijd moet u tijdig reserveren: 04116-84921.

Terrein ondergaat metamorfose

foto De Kleine Aarde

Met de komst van de lente heeft het terrein van De Kleine Aarde een metamorfose ondergaan. Iedereen die een tijdje De Kleine Aarde niet bezocht heeft, zal zijn of haar ogen uitkijken. De tuinploeg en de onderhoudsploeg hebben bergen werk verzet.

De voorbeeldmoestuin heeft er nog nooit zo mooi uit gezien, dankzij de inzet van drie leden van de tuinploeg. Veel bezoekers en cursisten nemen even plaats op de bank in het midden van de tuin, beschut door een pas aangelegde schutting van snoeihout. Tuinmedewerker *Paul van Eert* maakte met oude bakstenen een prachtige rotstuintje achter de Van Coothhoeve. Het is een goed voorbeeld van hergebruik geworden. Menige container bij een te verbouwen pand biedt materiaal voor zo'n tuin.

De onderhoudsploeg verzette bergen werk. De Piramidewoning, die in de loop der tijd gebreken was gaan vertonen, is weer in orde. Tevens kwam er een geheel vernieuwde tentoonstelling in het Bezoekerscentrum. Inmiddels is een flinke ploeg medewerkers voor het Bezoekerscentrum geworven, die de bezoekers deze zomer deskundig te woord kunnen staan. Deze groep werkt op

■ Moestuin

onbetaalde basis. Het zijn onder andere studenten milieukunde en mensen die bij andere milieuorganisaties ervaring hebben opgedaan. Medewerkster *Marta Resink* organiseerde dit voorjaar enkele kennismakingsdagen om hen grondig in te werken in het reilen en zeilen van De Kleine Aarde.

Nabij de Bolwoning verrees een nieuwe houtsnipperhoop, die energie wint volgens de methode van *Jean Pain*. Hoeveel energie dat is, kan iedereen vaststellen door de waterkraan bij de hoop open te doen. De tijdelijke medewerkers van De Kleine Aarde die in de Barak wonen, gebruiken het hete water dagelijks voor de afwas.

Dankzij de inbreng van vogelkenner *Joost Andrik* zijn er overal op het terrein nestkasten gekomen. Een paartje torenvalken heeft inmiddels zijn woning op een vier meter hoge paal betrokken.

En op zondag 25 april, om vijf uur in de ochtend, baarde het Fries Zeeuwse melkschaap *Sheba* een welgeschapen lam, dat 'Jimmie' is gedoopt. Jimmie is al meteen goede vrienden geworden met de pony *Tommie*.

Opsteker

Willem Hoogendijk

Er lopen nog best leuke mensen rond. Zoals die Duitse ex-Europarlementariër, nu werkzaam voor het World Watch Institute. Ik ontmoette hem op een conferentie ter nagedachtenis van *Petra Kelly*. Hij zei:

„Wat is het enige echte vernieuwende in de geschiedenis sinds de christelijke en de daarmee verwante humanistische gedachte? Dat is het ekologisch denken. Dit bestrijdt het 'Maakt de aarde onderdaan', dat ook het Verlichtingsdenken kenmerkt. Ja, wij groenen zijn bezig geschiedenis te maken!” „En ken je die fabel van de haas en de slak? Die gingen om het hardst rennen. Toen de haas bij het doel aankwam was de slak er al. Nieuwe wedren, weer verloor de haas. En zo nog vele malen. Ging de slak steeds in de haas z'n staart hangen? Nee, hij had gewoon een grote familie waarvan de leden overal aanwezig waren.

Zo moeten wij groenen ook overal present zijn. Die harde renners moeten ons overal tegenkomen”.

„Denk ook aan de arbeidersbeweging eind vorige eeuw”, vervolgde hij. „Met vallen en opstaan en ondanks veel gekerm van de kant van bezitters en ondernemers werd de werkdag tot twaalf uur, later tot acht uur teruggebracht, werd de kinderarbeid afgeschaft en kwamen er algemeen kiesrecht en een algehele levensverbetering. Wel nu, zo zal het ook met onze ekologische eisen gaan. Met de energieheffing en de hele ekotax en het temmen van het autosysteem. Met het stoppen van onnodige produktie. Met het brengen van de grote investeringen onder democratische controle en met het eerlijker verdelen van de koek. In 2030 zal het meeste, zo niet alles aanvaard zijn! Ik beaamde het ten volle. Hij zou best eens gelijk kunnen krijgen. Maar dan moeten wij groenen er nog wat harder aan trekken en ook 'politieker' worden. Dus minder tijd steken in statiegeld en kringlooppapier en meer in informatie en agitatie. Samen kunnen we nog veel ten goede keren. En er lopen nog veel leuke mensen rond!

Biologische landbouw groeit in Kenia

Vrouwen wilden direkt aan de slag

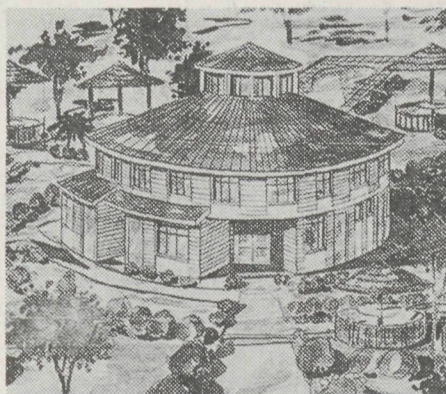
De Kleine Aarde en het Kenia Institute of Organic Farming (KIOF) werken samen op weg naar biologische landbouw. Kleine Aarde- medewerker Jan Juffermans, op dit moment in Kenia, maakte een voorlichtingsbijeenkomst voor Afrikaanse boeren en boerinnen mee.

Jan Juffermans

We zitten in een half afgebouwde kerk in Magomanu-distrikt Kenia. Zo'n 43 boeren, waaronder 28 vrouwen, krijgen een introductie over de voordelen van biologische landbouw. *Martin Gomanie* en *James Karinki*, medewerkers van het KIOF, benadrukken dat het beter is samen te werken met de natuur. Niet ertegen vechten met bestrijdingsmiddelen. „Laten wij nu meteen iets doen”, roept een boerin, die niet kan wachten tot de intensieve training, die begin mei plaatsvindt. Zij oogst applaus.

Vloeibare mest

Zo gebeurt het. Die middag is er een demonstratie over het maken van vloeibare mest. Vaste mest wordt daarbij zo'n twee weken in een zak in een tank met water gehangen. Na regelmatig roeren, worden nog twee delen water toegevoegd. Dan is het klaar voor gebruik. Praktische instructies vormen het leeuwedeel van de trainingen die het KIOF nu aan de lopende band verzorgt. Soms zijn er twee of drie groepen tegelijk. Zes stafmedewerkers, vier mannen en twee vrouwen, verzorgen de trainingen. Meestal geeft directeur *John Njoroge* de eerste dag een inleiding. Op de zaterdag van de trainingsweek, na een excursie naar boerenbedrijven die al langer ekologisch werken, reikt hij de cursus-certifikaten uit. Op 24 april maakte ik bij de stad Murang'a een slotdag mee met zo'n tachtig boeren en boerinnen. Prompt bombardeert de KIOF-staf mij tot eregast en mag ik de groene cer-

■ Het geplande 'The Small Earth' gebouw

tifikaten uitreiken. Steeds als ik een activiteit van het KIOF bijwoon, wordt het erg op prijs gesteld, dat ik iets vertel over de reden van mijn komst, over het werk van De Kleine Aarde en natuurlijk over de samenwerking van KIOF.

Hoge inflatie

De biologische landbouw in Kenia groeit het laatste jaar als kool. Iedere groep die iets meer hoort over deze manier van werken, wil de weekkursus volgen. Door de hoge inflatie zijn kunstmest en bestrijdingsmiddelen erg duur geworden. Bovendien zijn er veel slechte ervaringen met het gifgebruik. Ieder die hoort dat het ook zonder kan en dat je de bodemkwaliteit en de opbrengst zelfs kan verbeteren, wordt enthousiast. De praktijk laat zien, dat het geen loze kreten zijn.

Na de weekkursus kunnen de boeren terecht bij twintig verspreid wonende 'promotors', die individuele vragen kunnen beantwoorden en de boeren regelmatig bezoeken.

Er wordt sinds kort vergelijkend onderzoek gedaan met bepaalde gewassen op verspreid liggende boerderijen. Voor dit werk stelde het KIOF onlangs vijf medewerkers aan voor een half jaar. Het KIOF publiceert ook een nieuwsbrief. Deze moet op den duur uit-

groeien tot een kwartaalblad, vergelijkbaar met De Kleine Aarde.

Mount Kenia

Het nieuwe project van het KIOF, 'The Small Earth' in Maragua, zal de komende jaren het werk verder gaan versterken. De samenwerking tussen het KIOF en De Kleine Aarde komt het duidelijkst tot uitdrukking in die naam. Het is de bedoeling de activiteiten daar te gaan concentreren. Op een terrein van negen hektaren, een deel van een voormalige sisal-plantage, wordt een demonstratie- en kursuscentrum opgebouwd, vergelijkbaar met De Kleine Aarde. Het project ligt tachtig kilometer ten noorden van Nairobi, in het plaatsje Maragua. Er loopt een spoorlijn naar de hoofdstad, die gebruikt wordt voor goederenvervoer. De mensen van het KIOF hebben de spoorwegautoriteiten inmiddels verzocht om in de toekomst personenvervoer op dit traject te overwegen, mede om ekologische redenen.

Elk land

De produktie van maïs en verschillende groenten is intussen begonnen. De verwilderde begroeiing is verwijderd, bomen geplant en een waterput gegraven. Alle KIOF-medewerkers werken mee aan de bouw van enkele voorlopige gebouwen. Het terrein in een prachtig heuvelachtig gebied, met Mount Kenia op de achtergrond. Gezien de groeiende belangstelling voor milieuzaken, die ook hier goed merkbaar is, lijkt de tijd meer dan rijp voor een dergelijk centrum. Misschien vliegt de vonk over naar andere landen.

Elk land zou toch minstens één Kleine Aarde-achtig project moeten hebben.

KIOF, PO-box 34972, Nairobi, Kenia.
Financiële steun voor dit initiatief: giro 716000 van Hivos in Den Haag. Vermeld 'Kiof-Kenia'.

Bouwboek helpt doe-het-zelver op weg

Bouwen van woningen en gebouwen kan een sterk milieuvervuilende bezigheid zijn. Ook bij de inrichting van de woning zijn er veel milieuaspekten om op te letten. Het 'Bouwboek van De Kleine Aarde' geeft bouwers en doe-het-zelvers volop ideeën om het anders te doen.

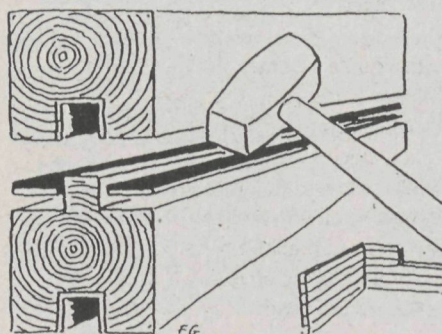
De term 'ekologisch' staat voor de wisselwerking tussen de mens en zijn of haar omgeving. Rekening houden met kringlopen en energieverbruik zijn daarbij van belang.

Het woord 'milieuvriendelijk' komt spaarzaam voor in het Bouwboek. Een bewuste keuze van schrijver *Kees Haakman*, omdat bijna alle activiteiten die met bouwen te maken hebben het milieu belasten.

Ekologisch bouwen betekent rekening houden met de wijze waarop de bouwstoffen uit de natuur zijn gewonnen, rekening houden met de produktiewijze van die stoffen en de vraag stellen wat er gebeurt als de bouwstoffen vroeg of laat 'afval' worden.

Het Bouwboek is beslist niet alleen voor beroepsbouwers. Ook de doe-het-zelver vindt er veel van zijn of haar gading in. Het boek beschrijft niet uitputtend hoe elke klus in huis geklaard moet worden - daar zijn andere boeken voor. Maar wie eenmaal weet wat er gebeuren moet, vindt in het Bouwboek een beschrijving van de te gebruiken materialen.

Tenslotte komen de effecten van bouwen en wonen op de gezondheid aan bod.

Kees Haakman: Bouwboek van De Kleine Aarde. Uitgave De Kleine Aarde, Bostel 1993. 64 pag. Paperback 17 x 23 cm. ISBN 9064545138. Prijs f 19,75. Verkrijgbaar in de boekhandel of door f 23,75 (inkl. porto) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld de titel.

Symposium over vlees in najaar

De Kleine Aarde is druk bezig met de voorbereiding van een symposium over vlees in het najaar. Het symposium maakt onderdeel uit van de campagne 'Voedsel voor de toekomst', waaraan ruim tweehonderd milieu-, konsumenten- en dierenbeschermingsorganisaties meewerken.

Het symposium is bestemd voor mensen die beroepsmatig met de produktie en verkoop van vlees bezig zijn.

De vereniging Milieudefensie zal, ook in het kader van 'Voedsel voor de toekomst', in het najaar een publieksactie starten rond hetzelfde thema.

Nieuwe gezichten op De Kleine Aarde

In de bezetting van de afdeling cursuswerk van De Kleine Aarde zijn de laatste maanden enkele wijzigingen gekomen.

Voedingsvoorlichtster *Anneloe Rijpkema* (30) volgde *Marie José Cornelissen* op, die acht jaar op De Kleine Aarde werkte.

Anita Maas volgde *Peter van der Ven* op als voorlichtster op het gebied van ekologisch tuinieren.

Op de afdeling Bouwen en Wonen ging *Harrie Perebooms* (39) aan de slag, als opvolger van *Ralph Reijnders* en *Maya Vogelsang*. De laatste twee zijn een eigen bedrijf begonnen.

Word vandaag donateur

Of geef De Kleine Aarde kado!

De Kleine Aarde is een plek die toont dat een schonere wereld mogelijk is. Duizenden donateurs houden die plek in stand.

Help een handje mee en meld u aan. Doe het vóór 15 augustus, want dan bent u tot 1 januari 1995 donateur! Voor f 40,- krijgt u dus het tijdschrift zes keer in de bus, keurig afgeleverd door de postbode.

Bent u al donateur, doe dan iemand anders De Kleine Aarde kado. In één keer geeft u zo zes presentjes weg, elk seizoen weer.

Wie nu donateur wordt van De Kleine Aarde profiteert bovendien van de voordelen:

■ U krijgt een uitgebreid informatief Welkomstpakket

■ Elk seizoen De Kleine Aarde in de bus

■ Donateurs kunnen gratis een bericht of oproep plaatsen in de rubriek 'Mensen en Mogelijkheden'

■ Donateurs kunnen altijd bij De Kleine Aarde terecht met vragen over milieuvriendelijk tuinieren, bouwen en wonen en gezonde voeding

■ Donateurs krijgen tien procent korting op de kursussen van De Kleine Aarde

■ Als donateur maakt u het mede mogelijk dat De Kleine Aarde het werk aan een schone toekomst kan voortzetten.

Ik word donateur

☐ Ja, ik geef De Kleine Aarde een donatie van f 40,- en ben daarmee donateur voor tot 1 januari 1995. Stuur mij het Welkomstpakket en zes keer De Kleine Aarde. Ik betaal met de acceptgirokaart die u mij toe-stuurt.

Naam _____

Adres _____

Postkode _____

Plaats _____

Handtekening _____

☐ Ik doe iemand anders De Kleine Aarde kado. Stuur de acceptgirokaart naar het linker adres. Stuur het Welkomstpakket en het tijdschrift naar:

Naam _____

Adres _____

Postkode _____

Plaats _____

Uitknippen en invullen (of overschrijven) en opsturen naar:

De Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280 VJ Bostel.
Postzegel hoeft niet, mag wel.

Regeladvertenties

Tarief f 1,50 per woord, inclusief BTW. Minimumprijs per plaatsing f 30,-. Maximaal 50 woorden. Voor brieven onder nummer f 5,- extra. Bewijsnummer f 8,45 extra. Bereken zelf de kosten van uw advertentie en stuur de betaling mee bij opgave. U kunt een giro(betaal)kaart of bankcheque ten name van De Kleine Aarde bijsluiten.

Regeladvertenties voor het Herfstnummer moeten uiterlijk 1 augustus binnen zijn!

■ TE KOOP

Te koop aangeboden: goed onderhouden AGA-fornuis. Tevens voor reparatie en ombouw op gas. Telefoon 02232-1981.

(Zelfbouw-) TEGELKACHELS vanaf f 1675,-. Voor gezond, schoon en zuinig houtstoken. Inruil Aga-fornuis mogelijk. Piet de Vries, Sellingen (Gr.) Telefoon 05992-4229 (ook 's avonds).

Te koop: Zweedse TEGELKACHEL (1890), rond, 2,5 meter hoog, wit, f 5500,- inclusief plaatsing, exclusief transport en schoorsteen. Is in werkende staat te bekijken. Gerard Gosens, Hoekstraat 42, 9712 AP Groningen, 050-137668.

Voor wie van avontuur houdt, te koop om familiale redenen, VALLEI van 20 ha in Ardeche (Frankrijk), midden in wildernis, maar met aangelegde weg. Geschikt voor 4x4, met oud huis, restauratie ver gevorderd, bergbeek stroomt onder de voet, waterval van 30 meter, redelijke prijs. Inlichtingen: Rocles (Largentiere) France. Telefoon (09-33-)75395455 (spreken Nederlands).

Wij wonen en werken in Portugal en bieden te koop aan

in de ALTO- ALENTEJO: Crato: 1500 vierkante meter, f 14.000,- en 12.250 vierkante meter, België 42.000,-; Alter do Chao: 41.250 vierkante meter, f 51.000,- en 77.250 vierkante meter, f 74.000,-. Alle met bouwvergunning. Anton en Martien Decoz, Herdadinka, Cabeco de Vide, 7460 Fronteira, Portugal. Telefoon: 09-35-14554243.

Te koop: HOUTDRAAIBANK, zelfb. geh. in staal, dr. diam. 110 cm., dr.l. 100 cm. driekl. 170 mm, el. verm. 0.75 KW, 1400 rpm, 4-tr.poelie, bed hoogte 68 cm. pr. n. overeen t.k. Telefoon 030-895620.

Te koop: WEEFGETOUW 120 cm. weefbreedte, 8 schachten, 8 trappers kontramars. G. Verkerke. Telefoon 050-346253. Te koop: Velo LANGZAAM-WASSER gecombineerd met centrifuge (ac 1000). Slechts anderhalf jaar oud. In goede staat. Vraagprijs f 400,-. Telefoon: 013-438634.

■ GEZOCHT

Echtpaar met baby zoeken (minimale) WOONGELEGENHEID op het platteland of natuurlijke omgeving, ook spirituele woongemeenschap waar het mogelijk is in de omgeving als agrariër te werken. Telefoon 072-405820.

Ik, vrouw, wil graag met anderen BUITEN WONEN. Ik zoek woongroep Prov. Utrecht, bos! Reacties, ev. voor op langere termijn, Daendelsstr. 2, 3531 GD Utrecht.

Te koop gevraagd: VRIJSTAAND landelijk object (boerderij, landhuis) met bijgebouwen of ruimtes met mogelijkheid voor kleinschalige horecabestemming. Mogelijk voor twee wooneenheden. Object moet omgeven zijn door perceel (1 à 2 ha) geschikt voor land en tuinbouw. Tevens een gunstige ligging voor natuurtoerisme. Omgeving Zutphen, Vorden, Lochem, Deventer. Brief onder nr. RA 8503G.

Omdat ik in september voor een jaar in Engeland ga studeren zoek ik OPSLAGRUIMTE. Is er iemand in Leiden of omgeving die (een deel van) mijn inboedel kan en wil herbergen? Marlijne, telefoon 01184-62593.

Heeft u interesse in het h.h.

gebruik van m.n. waterfilters? Zou u als zelfstandige DEALER een (gedeeltelijk) inkomen willen verdienen? Bent u een creatieve doorzetter die graag met anderen samenwerkt? Zo ja, bel dan J.M. Markus ing. voor nadere informatie (03465-70750).

Gezocht zelfstandige woonruimte, landelijk gelegen voor 1 of 2 personen omgeving 's-Bosch, b.v.k. Empel/Berlicum, 073-140769.

Een 'andere' vakantie in een schitterende omgeving: ECO-LONIE, ecologisch centrum in opbouw, ligt in de Lage Vogezen (bossen, meertjes) wij hebben gastenkamers en een natuurcamping. In de zomer korte kursussen (o.a. Ecologie/beeldende kunst). Info: 015-138111 (Henny) of 030-518421 (Charline).

GROEPSACCOMODATIE: Sfeervol verbouwd koetshuis op Landgoed Schellerberg. Ruime keuken, nette sanitaire voorzieningen, vloerverwarming. 2, 3, 4, pers. slaapkamers voor 14 personen. Uitbreiding tot 30 personen mogelijk. Ook kampeermogelijkheid. Gelegen op landgoed (40 ha.) schitterend gelegen aan de rand van Zwolle, nabij de IJssel. Bereikbaarheid met trein en treintaxi. Inlichtingen: 038-656648

■ TE HUUR/VAKANTIE

Te huur in Sevenum, NL. Rustieke APPARTEMENTEN, 2-8 pers., cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Voldoende recreatie mogelijk in omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltoestellen. Inlichtingen: telefoon 04767-2593.

DORDOGNE: Te huur, caravan 2/3 pers. In de vrije natuur. f 185,- (p.w.). Tentje erbij mag ook. Telefoon 09-33-53074548 (bellen na 20 uur). Hilda Krijse La Verrerie. 24510 Ste Alvre. Frankrijk.

ZUID-ZWITSERLAND, Isérable, een zonnig karakteristiek dorp, geen toerisme, een compleet huis. Ongekende flora en fauna. Inl.: Hanneke Garvelink, telefoon 05910-18005. Achterhoek (Winterswijk): Vakantieboerderij "Erve Hesselink" Nabij bossen, fietspaden, recreatiemeer. PEN-SIONGELEGENHEID,

STACARAVANVERHUUR en kleine maar ruime NATUUR-CAMPING (SVR). Vraag folder aan! Telefoon 05430-62410.

Vakantie in de zuidwesthoek van FRIESLAND. 6 pers. huisje in Warns. Nabij het IJsselmeer. Inl. Albert en Marjolein v. Duyn, Buorren 28, 8721 GR Warns. Telefoon 05149-2108.

Te huur in DRENTE tussen Norg en Roden gezellig vrijstaand vakantiehuisje 4/5 personen. Prachtig gelegen in reservaatgebied tussen bossen en weilanden met uitgebreide fiets- en wandelroutes. Huisdieren in overleg welkom. Juni, juli, augustus f 500,- per week, overige maanden f 400,- all-in. Informatie: telefoon 05908-18119.

6 pers. vak. woning DWINGELOO/DRENTE rustig en landelijk gelegen nabij bos en hei. Folder op aanvraag, telefoon 05219-1317/18.

Kamperen in DRENTHE in old-timer caravan 1 à 2 pers., vrijstaand met uitzicht over grote bloementuin. Ideaal voor een rustige meditatie week(end) f 200,- all-in. Telefoon 05990-48808.

(Oudere) Jongeren HOTEL "Huis aan de Rots". Sfeervol klein hotel gelegen in het prachtige Geuldal. Ideale plek om te wandelen, fietsen en te genieten van onze gezonde keuken met biologische en ecologische producten (ook vegetarisch). Vanaf f 39,50 (p.p./p.n.). In nabijheid van Maastricht en Termae 2000. Geulhem, Zuid-Limburg, Telefoon 04406-41912.

"Le Clou" BERGPENSION voor wandelaars in Natuurpark Auvergne Fr. Dag- en weektochten met/zonder gids rond oude vulkaan. Natuurvoeding. Eigen bronwater-Zuivere lucht Stille. Folder: telefoon (09-33-) 71470145/01899-18062.

Kamperen in LIMBURG. Gezellige en rustige groene camping in bosrijke omgeving (natuurgebied het Leudalong. 400 ha) te Neer, Midden-Limburg, uitstekend geschikt om te wandelen en/of fietsen, veel bezienswaardigheden in de omgeving. De camping is ook ideaal voor kinderen. Info/folder: telefoon 04749-4570.

Vervolg op pag. 54

Het avontuur nieuwe stijl

Foto Michel Robles

Helaas maar waar: de manier waarop we met onze vrije tijd omspringen, is in de loop der jaren steeds milieu-onvriendelijker geworden. Vakanties met een tropische bestemming, survival-tochten door natuurparken; het zijn natuurlijk de meest extreme voorbeelden. Maar zelfs al blijf je dicht bij huis: de kans dat je vervuult, bedoeld of onbedoeld, is groot.

Neem een sport als voetbal. Geen haar op je hoofd zou denken dat voetbal slecht is voor het milieu, tot blijkt dat er enorme hoeveelheden bestrijdingsmiddelen en kunstmest op het veld liggen. Of natuurwandelingen: wie niet op de paden blijft, vertrapt misschien zeldzame planten en dieren. Vogelaars lijken natuurminnend,

maar als ze van hot naar her scheuren om de zeldzame renvogel te traceren, blijft er weinig milieuvriendelijks over.

In dit thema hebben we een aantal van die onvermoede vervuilers opgezocht. Daar blijft het echter niet bij. Milieuvriendelijk tijdverpoozen komt ook ruimschoots aan bod. Werken bij de biologische boer omdat 'de natuur er niet onder lijdt', wandelen langs stedelijk groen en op vakantie in eigen land. Wij zouden willen zeggen: maak er een avontuur nieuwe stijl van..

Met bijdragen van Joost Andrik, Binod Bhattarai, Diana Doornenbal, Helène Kleijburg, Aemilia de Koningh, Jan Paul Smit en Dick Verheul.

Zoek het hier

'Hier en nu' geldt ook in vrije tijd

Duizenden toeristen uit de hele wereld komen onze steden en dorpen bekijken. En wij reizen de wereld over om de steden en dorpen van anderen te zien. Waarom blijft niet iedereen gewoon thuis?

Een belangrijk uitgangspunt bij een ecologische leefstijl is het 'hier en nu'-principe. Het geldt onder meer voor voeding: eet datgene dat hier en nu groeit. 's Winters is dat boerenkool en 's zomers tomaten.

Wie het anders wil betaalt daarvoor de prijs in geld en in milieuschade. Gewassen die niet 'hier en nu' groeien, moeten ingeblikt, geïmporteerd uit verre landen of geteeld in zwaar gestookte kassen. In alle gevallen kost het bergen energie en vaak ook bestrijdingsmiddelen.

Met vrijtijdsbesteding is het al niet anders gesteld. Wie zijn geluk niet 'hier en nu' zoekt, is veel geld en energie kwijt. Vakantie is zo vanzelfsprekend, dat weinigen nog precies weten aan te geven waarom ze op vakantie gaan.

Meestal komen er antwoorden als 'er even helemaal uit zijn', 'rust', 'kennismaken met andere kulturen' en vooral 'elders is er mooier weer'. Dat laatste is een sterk argument. Er valt weinig tegenin te brengen. Hoewel... wie alle zonnige dagen bij elkaar zou optellen, komt ongetwijfeld hoger uit dan het aantal vakantiedagen dat de arbeids-overeenkomst toestaat. Natuurlijk heb je altijd pech en regent het pijpestelen in die drie weken waarnaar je had uitgekeken. Dan biedt Zuid-Spanje een betere kans op zon.

Andere kulturen

Het 'kennismaken met andere kulturen' was honderd jaar geleden een geldig argument. Reizigers konden boeiend vertellen over de streken die zijn hadden bezocht. Ze verzamelden souvenirs die niemand anders in hun omgeving bezat, als bewijs van hun ervaringen.

Mijn laatste verre reis ging naar Turkije. De bus doet er ruim twee dagen over en door het raampje zie je zeven landen. Turken drinken thee, de hele dag, uit kleine tulpvormige glaasjes. Ik kocht er een paar in de bazar. Maar bij thuiskomst bleek dat je ze in kleine winkeltjes in de Utrechtse wijk Lombok met dozijnen tegelijk kunt kopen. Vandaag de dag hoeft je het land niet meer uit om kennis te maken met andere kulturen. We leven in een land dat rijk is aan kulturen uit alle landen van de wereld. Je hoeft niet naar Turkije voor de theeglaasjes. Je hoeft niet naar India om een boeddhistische monnik te spreken. En je hoeft niet naar China om Chinees te kunnen eten.

Frankrijk in huis halen

In de laatste Vrekkenkrant beschrijft een lezeres haar vakantie naar Frankrijk. Zij ging naar het reisbureau en haalde Franse posters, die zij thuis aan de muur hing. Haalde in de stationskiosk 'Le Monde' en

ging op de terugweg croissantjes eten in een croissanterie. Kookte een Franse maaltijd, met een glaasje Franse wijn, terwijl er een Frans muziekje speelde. En zij was in Frankrijk.

'Rust' en 'er helemaal uit zijn' blijven over. En ik moet toegeven, ergens in Turkije vond ik een plek, een klein plekje maar, waar het echt helemaal stil was. Je hoorde er niets, behalve wat vogels. Ik zal er niet teveel over vertellen, anders wordt het misschien een toeristische attractie.

'Rust' betekent onder meer: geen televisie, geen krant, geen telefoontjes, geen dringende afspraken, geen zorgen. Het probleem van de televisie en de telefoon is nog wel op te lossen: stekker eruit en klaar. Maar om de andere dingen kwijt te raken, schijn je toch een behoorlijke afstand te moeten overbruggen. Het zou interessant zijn eens te onderzoeken hoe groot die afstand moet zijn. Misschien is tien kilometer al genoeg.

Zes maanden vakantie

Mijn eigen vakantie begon in april en zal duren tot en met september. Het recept is eenvoudig. De spullen die ik normaal in een tas naar het werk sjouw, heb ik in een rugzak gestopt. Heel veel mensen die ik tegenkom denken nu dat ik op vakantie ben.

's Morgens ga ik iets eerder van huis, waardoor ik wat langzamer kan lopen dan andere mensen die aan het werk moeten. Dat geeft tijd om om je heen te kijken. Vooral in de hoogte is er veel te zien: lelijke winkelgevels blijken boven de vier meter een fraaie trapgevel te hebben, de zon door de takken van de bomen geeft een prachtig beeld. Je zou er een foto van moeten maken.

Terug naar huis neem ik vaak een andere weg. Een steegje, dat je altijd voorbij bent gelopen, blijkt uit te komen op een pittoresk hofje. Binnenkort moet ik eens naar de VVV om te informeren naar meer toeristische attracties in mijn stad.

(DV)

■ Raadsel: is dit Frankrijk of Nederland?

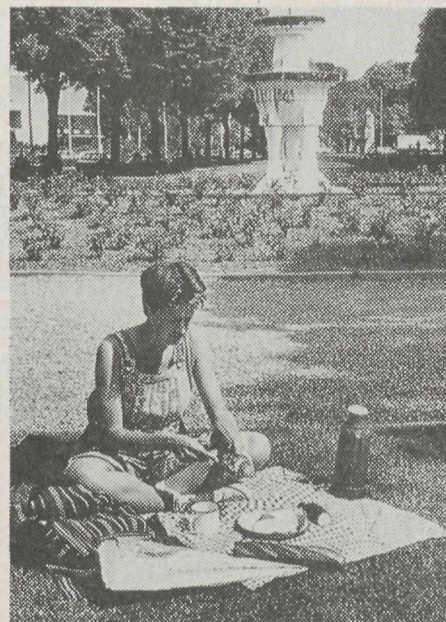

foto Monique Vaessen

Sporten in de natuur

Een paar haken en ogen

Wandelen en fietsen blijven de milieuvriendelijkste manieren van vrijetijdsbesteding. Maar ook een golfbaan kan een groene aanwinst zijn. Over buitensporten en hun relatie met de natuur.

Sommige sporten brengen veel overlast met zich mee. Bijvoorbeeld het motorcrossen. *Quirin Smele* van de Milieuraad Drenthe weet ervan mee te praten: „Met off-the-road rijders hebben we echt moeite. Zij rijden over onverharde wegen dwars door natuurgebieden. Als je dan bedenkt dat er hier heel wat dassenburchten zijn en dat sommige motorroutes daar vlak langs lopen ... De gemeenten hebben hele mooie plannen, maar ondertussen verlenen ze hun medewerking aan georganiseerde motorcross-tochten.” Deze herfst kunnen natuurliefhebbers in

Drenthe helemaal hun lol op. Van 11-16 oktober vindt daar de Internationale Motorzesdaagse plaats. Tweehonderd off-the-road motors crossen zes dagen lang iedere dag 300 kilometer door heel Drenthe, natuurgebied of geen natuurgebied. Per dag worden vijftigduizend toeschouwers verwacht. Tot overmaat van ramp is „zo'n evenement een enorme stimulans voor de plaatselijke motorklubs”, aldus een verbolgen Smele. De mensen van de Milieuraad Drenthe laten het er niet bij zitten. Zij zullen de gemeenten en de provincie aanspreken op hun mooie beloften en hen blijven bestoken met konkrete voorstellen.

Kanoën

Wat is sportiever en milieuvriendelijker dan in een kano door de Ardennen te peddelen, zou je zeggen. Maar het 'groene toerisme'

in de Ardennen heeft schaduwkanten. Vertrapte planten, rommel en onrust in gebieden waar vroeger niemand kwam. Toch kan de natuur veel hebben, als je het maar goed regelt. Daarom is de 'Stichting Recreatie' vorig jaar begonnen met het verlenen van een keurmerk aan verenigingen die de natuur sparen.

„Negentien organisaties mogen ondertussen het vignet van de stichting voeren”, vertelt medewerker *Peter Rens*. „Verschillende organisaties hebben we echter afgewezen. Meestal omdat ze op plaatsen komen, waar dat niet mag.” Bijvoorbeeld in grotten die op de zwarte lijst staan van de Waalse Spelecoloogenbond. Er huizen daar dan vleermuizen, of er groeien zeldzame en kwetsbare planten.

Maar de Stichting let niet alleen op de zorg

■ **Kanoën lijkt milieuvriendelijk...**

foto Marcel Mimmé

voor de natuur. Rens: „We controleren ook de veiligheid. Bijvoorbeeld een zwemvest hebben en of de klimmaterialen betrouwbaar zijn. Maar vooral of de instructeurs deskundig zijn. Of ze iemand die in nood is goed kunnen helpen. Niet alleen in de Ardennen houdt de Stichting een oogje in het zeil. In de buurt van Nijmegen en in Zuid Limburg kan je een atb-fietstocht maken die gegarandeerd veilig is voor jezelf en voor de natuur. Op de Dommel en de Linge kan je kanoën en op Tessel kan je zelfs zeekanoën onder het wakend oog van de Stichting Recreatie.

Golf

Als er één sport in Nederland snel groeit, is het golf wel. In 1987 waren er bijna 23 duizend geregistreerde golfers. Nu, zes jaar later, is dat aantal verdrievoudigd. Golf is in. Je bent zo'n twee, drie uur in een rustige parkachtige omgeving bezig. Bovendien hoeft je je niet in het zweet te werken. Een volledige golfbaan met achttien baantjes (holes), beslaat al gauw zo'n 55 hectare. De helft daarvan bestaat uit bomen en struiken. Inderdaad een flink park. Een paar jaar geleden lag de Milieubeweging aardig in de clinch met de golfclubs. De aanleg van nieuwe terreinen in kwetsbare natuurgebieden maakten milieubeschermers furieus. Ondertussen is de rust weergekeerd, al zijn er schermutselingen hier en daar.

Dassenfamilie

Van de drie golfterreinen, die in '87 omstreken waren, zijn er twee niet doorgegaan. Bij het derde terrein is er een compromis bereikt. Ook nu gaat een geplande baan bij Valkenburg aan de Geul waarschijnlijk niet door. Natuurlijke liefhebbers hebben bezwaren omdat een fraai bos eraan dreigt te gaan. Bovendien wonen er dassen. Volgens de Nederlandse Golf Federatie ziet men om 'bedrijfseconomische redenen' af van het plan. Natuurgebieden blijven ongeschikt voor de aanleg van golfbanen. Maar als er op landbouwgrond of in nieuw aan te leggen bos een golfterrein komt, kan iedereen daar blij mee zijn. Ook omdat een golfbaan nauwelijks kunstmest of bestrijdingsmiddelen nodig heeft. Hopelijk worden nieuwe terreinen niet meer in-the-middle-of-nowhere gepland, maar komen ze vlak bij een grote stad. Dan leggen de liefhebbers niet eerst tientallen kilometers met de auto af. **Stichting Recreatie, telefoon: 070 - 3500111.** (JPS)

Egels, konijnen en slangen struinen tussen de lijnen

Diervriendelijk beheer sportterreinen is mogelijk

Wekelijks zijn meer dan een miljoen Nederlanders te vinden op het voetbalveld. Gezond voor lijf en leden, dat zeker. Maar er zitten meer positieve aspecten aan dat robbertje voetbal. Sportterreinen zijn interessant voor plant en dier, mits we ze een handje helpen.

Ook dieren maken gebruik van sportvelden. Niet dat een egel verzot is op voetbal, maar als het groen om de velden rommelig genoeg is, mag hij er graag rondstruinen. Bij de aanleg van een sportterrein houdt jammer genoeg niemand rekening met hem. De bomen en struiken vormen 'de windvang'. Meer niet. Ook de terreinbeheerder kijkt niet verder.

Geert Timmermans is landschapsarchitect en van kinds af aan al geboeid door dieren in de stad: „Vroeger voetbalde ik. Dan zag ik de vleermuizen rond de verlichtingsmasten fladderen. Die wonen in de spleten van de bomen rond het veld, in iepen en populieren.” Natuurlijk komen er ook konijnen

naar het veld om er te zonnen en te grazen en zelfs hazen. 's Avonds laat, lang na de laatste training, komt er misschien een vos op ze jagen. Als het hem tegen zit, zal hij de prullenbakken even nalopen. Mollen zitten er natuurlijk ook. Maar het zijn niet de lievelingsdieren van de terreinbeheerder. Hij wil op zijn manier een 'mooi terrein' hebben. Tot in de groenstrook vervolgt hij hen met klemmen of vergif.

Riolering

Timmermans: „Als de strook struiken en bomen maar breed genoeg is, tref je er vast heggemussen aan en winterkoninkjes, mezen en roodborstjes. Misschien sluit het sportvelden-komplex aan op een stuk bos of een groot park. Dan kan je eekhoortjes verwachten. Soms kruipt er een verdwaalde ringslang rond. Met een grote berg oude bladeren in een verloren hoek van het ter-

■ **Sportterreinen: dertigduizend hectare meer groen dan we dachten**

foto Michel Robles

Help planten en dieren op het sportveld

■ Een strook van minstens vijftien meter rond een sportterrein trekt planten en dieren. Let daarop bij aanleg. Het mooiste is natuurlijk een strook die grenst aan een bos of een flink park.

■ Het complex moet op de riolering aangesloten worden.

■ Gebruik zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen. Stap bij voorkeur over van kunstmest op organische mest.

■ Rond de velden hoeft de terreinbeheerder niet elk blaadje weg te harken. Elke tak op te ruimen, alle 'onkruid' weg te halen en de slootkant om de haverklap te maaien.

■ Misschien kunnen er aan de achterkant, waar niet zoveel toeschouwers komen, een paar poeltjes komen. En bij de sloot wat rietkragen.

■ Vind je op een sportterrein wat zand, dan kan je daarmee een voedselarm stukje grond maken. Na verloop van tijd kan je er genieten van allerlei kruiden.

■ Plant wat sleedoorns en rozen aan worden. Hun doornen zijn niet zo prettig als je de bal uit de bosjes moet halen, maar vlinders zijn dol op deze struiken.

rein doe je haar een groot plezier. Het is een prima broeihoop om eieren in te leggen." Een ruige slootkant op het zuiden is een geschikt zonneplekje voor hagedissen. In de sloot zwemmen allerlei vissen. Je kan er ook salamanders vinden, groene kikkers en padden. Tenminste als de douches en de kantine van het complex fatsoenlijk op de riolering aangesloten zijn en hun zeepwater niet op de sloot lozen. Ook moet de beheerder zo zuinig mogelijk met kunstmest en bestrijdingsmiddelen omspringen.

Organische mest

Om lekker te kunnen spelen mag het gras op sportvelden niet te lang zijn. Een voetbalveld wordt iedere week gemaaid. Een tennis- of een hockeyveld moet zelfs drie keer per week onder het mes. Het gras probeert de aangerichte schade zo snel mogelijk te herstellen door flink te gaan groeien. Daar heeft het veel voedingsstoffen voor nodig. Vandaar dat er heel wat kunstmest op moet. Met alle narigheid van dien. Want kunstmest zorgt voor een groeistoot, zodat er extra

gemaaid moet worden. Bovendien krijg je gemakkelijk bodem- en watervervuiling. Nu is er ook organische mest in de handel. Het wordt gemaakt van slachtafval en plantresten. De gemeente Enschede strooit op een kwart van haar sportvelden deze milieuvriendelijkere mest. *Gert Gilissen*, hoofd afdeling buitensport, zegt hierover: „Je moet het doel hebben het gebruik van kunstmest terug te dringen. Anders lukt het niet. Want het is erg duur. Bovendien, bij kunstmest kan één man het alleen af, hij rijdt met de strooier onder de silo. De organische mest krijg je in grote zakken; dan loop je daarmee te slepen. Maar je moet het op langere termijn bekijken. In de loop van vijf jaar gaat de bodemstructuur er echt op vooruit.”

Mikro-organismen

„Organische mest is inderdaad een stuk duurder”, geeft *Oosterkamp* van de firma Europlant in Appelscha volmondig toe. „Voor een voetbalveld ben je per jaar zo’n 600 gulden aan kunstmest kwijt. Kies je voor onze organische meststof, dan ben je drie keer zo duur uit. Maar je bespaart op arbeidskosten. Want je hoeft maar twee keer per jaar te mesten in plaats van anders zes keer. Je hoeft ook minder vaak te maaien, want het gras groeit langzamer. We werken nu zo’n vier jaar met gemeenten en zij zeggen dat organisch mesten ‘budgettair neutraal’ is.” Vorig jaar ontving Europlant voor haar milieuvriendelijke meststof de Richard Hubertsprijs van de Gemeentelijke Sportambtenaren. Het juryrapport spreekt van een ‘uniek en nieuw’ produkt, omdat het bedrijf er gevriesdroogde mikro-organismen aan toevoegde. Deze piepkleine werktjes breken heel langzaam de organische mest af. Zodoende komt het voedsel voor het gras heel geleidelijk ter beschikking. Dat is erg goed voor het bodemleven. Bovendien voegde de firma er een bacterie bij, die het gemaaid gras komposteert. De voedingsstoffen komen weer vrij voor de grasplant. Zo sluit de kringloop. (JPS)

Vogels houden niet van soortenjagers in auto's

Of je nu midden in de stad zit, op een industrieterrein of in een natuurgebied: overal en altijd zijn er vogels. In elk seizoen valt er wel iets bijzonders te beleven. Denk maar aan de zang en roep in het voorjaar (koe-koe-koe-koe!) en de massale trek in het najaar. Niet voor niets wordt het kijken naar vogels door duizenden mensen (zogenaamde vogelaars) als liefhebberij bedreven. Berucht is de vogelaar met auto, verrekijker en telesko op. Met de telefoon kun je de vogellijn dag en nacht bellen over meldingen van gesignaleerde zeldzaamheden. Vervolgens snelt de soortenjager per auto naar de desbetreffende plek waar pakweg de indische boompieper is waargenomen. Het spotten van die ene vogel staat voorop en gaat daarom gepaard met verstoring van dieren en vertrapping van de vegetatie. Maar niet iedere vogelliefhebber is zo’n freak. Er bestaan rekreanten, die op hun gemak vogels bekijken of fotograferen. Je hebt zelfs mensen die hun brood verdienen aan vogels: onderzoekers en ringers. Daarnaast zijn er nog andere geïnteresseerden, zoals illegale vogelvangers, jagers en eiverzamelaars.

De kring vogelaars groeit snel. Uiteraard kan dit op gespannen voet komen te staan met vogels die rust en ruimte nodig hebben. Een bijkomende zaak is dat de auto een prima schuilhut vormt. Vogels schrikken veel eerder van een bewegend silhouet van een fietser dan van een rijdende auto. Dus door het gebruik van de auto wordt milieu opgeofferd voor een stuk natuurbeleving. Maar ook de dieren zelf zijn de dupe: het verkeer is een van de belangrijkste doodsoorzaken van de kerkuil.

De Nederlandse Vereniging tot bescherming van Vogels geeft tegenwoordig de vogelkijk tips om met de fiets of te voet te gaan. De Vereniging Reizigers Openbaar Vervoer (ROVER) geeft een boekje uit met tips over de bereikbaarheid van natuur- en recreatie-terreinen in Flevoland per openbaar vervoer. Al met al hebben vogels het niet altijd gemakkelijk; dan is de winter weer erg streng of wordt er weer een bos gekapt. Daarnaast staan zij ook bloot aan jacht en rekreatiedruk.

(JA)

De boer op als vrijwilliger

Geld schept altijd meer verplichtingen

Frans doet het elke zaterdag, mits er genoeg wind is. Loes springt zo af en toe een weekend bij. Rein een paar dagen in de week, afhankelijk van het seizoen. En Birgit en Taco trekken er af en toe een paar maanden voor uit: werken bij de boer als vrijwilliger.

Het zou voor de aardigheid moeten worden uitgeprobeerd. Bij wijze van experiment en tegelijk als keihard bewijs: alle vrijwilligers een jaar niet werken. Dat zou schrikken zijn! De economie zou in een diep dal duiken, want ons land draait voor een groot deel natuurlijk op vrijwilligers.

De grootste groep vrijwilligers doet het in plaats van betaald werk. Maar degenen die er hun vrije uurtjes voor opofferen, mogen niet worden verwaarloosd. De redenen voor vrijwilligers om op (semi-) boerderijen te gaan werken lopen uiteen. *Loes Boeschoten* (35) is bijvoorbeeld een echte Einzelgänger, vindt ze zelf. Ze woont alleen, houdt van individuele sporten, aerobics, yoga en zwemmen, en werkt als kinderverzorgster. Omdat ze zoveel tijd alleen doorbrengt, vindt ze het goed om regelmatig met groepen te werken. Dat doet ze dus weleens bij *Wil Schulte* uit Elst die sinds een paar jaar in haar eentje een klein kampeerterrein en een vegetarisch pension voor vrouwen runt. Een paar weken geleden maakte ze in een weekend het terrein gebruiksklaar,

zodat er deze zomer weer gekampeerd kan worden. Samen met een stuk of zeven andere vrouwen. Loes: „Tien jaar geleden had ik een hekel aan groepen, maar ik merk nu dat het me steeds gemakkelijker afgaat. Ik ben gewend om altijd de touwtjes in handen te hebben, maar bij Wil moet ik samenwerken met andere vrouwen. Met z'n tweeën een schep delen of samen hout zagen. Dat is wennen voor mij, maar ik funktioneer steeds beter in groepen.”

Potje kaarten in bejaardensoos

Voor *Taco IJzerman* (21) en *Birgit Brouwer* (20), die vijf maanden op verschillende boerenbedrijven in Frankrijk en Spanje werkten, geldt de voorbereiding op het type werk wat ze 'later' zelf willen gaan doen als voornaamste motief.

Rein Wieland, (73), heeft heel andere motieven. Hij helpt uit liefhebberij mee in de boomgaard van de heer Peters in Lobith, én voor zijn gezondheid. Het zijn zijn longen

die steeds meer tegenstribbelen. De rek gaat er uit. Wieland: „Daarom is buitenwerk zo goed voor mij. M'n longen moeten dan werken, zo blijven ze tenminste een beetje elastisch. Ik help met het snoeien en het plukken van de appels en peren die Peters teelt. Soms een halve dag, maar in de oogsttijd ook hele dagen. Buitenwerk is gezonder dan een potje kaarten bij de bejaardensoos.” Voor Peters zou het volgens Wieland bovendien een hele kluit zijn om zijn hoofd boven water te houden als hij al zijn personeel zou betalen volgens de cao.

Draaien als het zonnetje

Ook de Oenese korenmolens 'Werklust' uit 1858 zou wellicht niet draaien als *Frans van der Heijden* (58), in het dagelijks leven werkzaam in het onder-

■ **Werk doen waar het milieu niet voor hoeft te buigen**

wijs, hem niet zou bedienen. Begin jaren tachtig werd er een geldinzamelingsactie gehouden in het dorp. Nu is de verwaarloosde molen gerestaureerd.

Van der Heijden maalt al tien jaar, samen met een andere vrijwilliger, praktisch iedere zaterdag graan. Er wordt gerst en rogge gemalen om veevoer van te maken, en tarwe voor brood- of pannenkoekenmeel. „Want zo'n molen moet zijn werk kunnen doen”, vindt Van der Heijden. „Bovendien trekt hij dan meer publiek aan. Een gewone molen valt niet op bij de mensen, maar als de wieken draaien dan is er veel aanloop. We zorgen voor het onderhoud. Zolang de molen maar goed onderhouden wordt, draait hij als een zonnetje.”

Van der Heijden draait, als hij met zijn wekelijkse werk begint, eerst de wieken naar de wind. Daardoor komt er een as in beweging die andere assen aanstuurt en vervolgens een ronddraaiende steen. Die steen schuift over een vaste steen. Het graan dat tussen de twee stenen ligt, komt er aan de onderkant van de molen gemalen uit. In het begin is het werken op de molen moeilijk, maar nu draait hij zijn hand er niet meer voor om. „Het is net zoiets als autorijden”, legt Van der Heijden uit. „Een beetje gas geven en koppelen, ofwel zorgen dat de steen niet te snel draait.”

Windkracht

Een paar minuten later, als hij nadenkt over wat hem aanspreekt aan het vrijwilligerswerk op de molen, vergelijkt hij het met zeilen. „Een molenaar speelt voortdurend met de wind. Hij moet het weer, en dan vooral de windkracht, steeds in de gaten houden. Je bent zelf verantwoordelijk voor dat grote houten apparaat. Je staat in de frisse lucht. Je bakt eens een brood. En het is leuker dan vissen.” Sinds kort wordt er ook biologisch graan uit de polder bij Hulshorst gemalen op de molen. De mensen vragen er om. Bovendien heeft biologisch meel zijn eigen voorkeur.

Vrijwilligerswerk doen waar het milieu niet voor hoeft te buigen, was een voorkeur van Taco en Birgit. Taco, student tropische cultuurtechniek: „Je mag best leven van de natuur, maar je moet de boel vervolgens niet gaan verzieken.” Op de advertentie waarin ze zichzelf te hulp aanboden bij ondermeer boerderijwerk in Frankrijk of Spanje, kwamen meer dan twintig reacties. Een klein half jaar werkten ze bij bedrijven, die hun wensen het dichtst leken te benaderen. Vooral van de tijd op een boerderij in

Aveyron (Mazac) hebben ze genoten. „De manier van werken van deze mensen was puur ideologisch”, vertelt Taco. „Na hun dood vonden ze dat er geen blijvende schade aan de grond mocht zijn aangericht. Ze hadden vijf koeien en rogge om zichzelf en de beesten te kunnen voeden. Alleen in een heel slecht jaar werd er hooi bijgekocht voor de beesten. Ploegen deed hij met ossen en paarden. En terwijl anderen met een jeep het bos ingingen om gekapte bomen op te halen, gebruikte deze man zijn paard daar-

„Je bent in de frisse lucht. En het is leuker dan vissen”

voor. Met dieren werken, dat vond hij mooier. Dus deed hij dat.

„Als je denkt zoals hij, dan is deze manier van werken altijd rendabel. Alleen al omdat je er zoveel plezier aan beleeft. Wel moest hij af en toe wat geld bijverdienen in de houtwinning. Het was zeer indrukwekkend, maar in Nederland zou deze manier van werken nooit kunnen. Hier heb je geen concurrentie-positie.”

Herinneringen

Aan zitvakanties hebben Taco en Birgit geen behoefte. Ze hebben genoeg energie om in de vakantie de handen uit de mouwen te steken. Het voordeel van een werkvakantie is dat het achteraf een beter gevoel geeft, vinden ze. Je gaat met meer herinneringen naar huis. En ze blijven langer hangen.

„Wij hebben geen zin in zitvakanties”

Taco: „Het voordeel is dat je een ander soort werkverhouding hebt. Geld schept meer verplichtingen. Op één boerderij kregen we een bedragje, maar we hebben nergens om gevraagd. Natuurlijk was er overal kost en inwoning, en wanneer we een trui of een paar sokken nodig hadden, dan kregen we dat meestal wel. Een volgende keer willen we echter wel financiële ondersteuning vragen voor de reis naar het volgende adres. Het is ons al toegezegd.”

Taco en Birgit hebben niet alleen anderen

geholpen, maar vooral zelf veel geleerd, zoals de Franse taal en veel praktische ervaring. „Binnen een week kon ik op een tractor rijden”, vertelt Taco. „Mensen kunnen je alles leren, als je maar zelfverzekerd overkomt. Dan hebben ze vertrouwen in je. Zolang je maar vragen stelt en duidelijk maakt dat je er niet alleen bent om hun te helpen; dat je er zelf ook iets van op wilt steken.”

Minder vooringenomen

Achteraf merkten ze dat ze een leuke nieuwe eigenschap rijker waren. Taco: „We zijn socialer geworden. We kunnen veel meer van mensen hebben en zijn wat minder vooringenomen. Zie het maar als een iets volwassener kijk op het leven. Ik maak me veel minder gauw druk over dingen, want zo moeilijk hebben we het hier niet.” Loes Boeschoten vindt het tuinwerk bij Wil Schulte geen weggegooide vrijtijdsbesteding. „Een weekend spitten, struikjes weghalen en bomen snoeien en zagen, heerlijk. Ik krijg hier gratis opleiding, leer nieuwe gereedschappen kennen en ermee werken. Dat je voor dunne takken een smal mes gebruikt en voor dikke stukken een soort hakbijl. Dat was nieuw voor me. Ik woon in Utrecht aan een hofje. Als daar iets van snoeiwerk gedaan wordt, dan knappen de mannen dat op. ‘Want vrouwen kunnen dat toch niet!’”

Kadootje

„Bij Wil werken we alleen met vrouwen, daardoor heb je geen mannen die al het zware werk voor je uit handen nemen. De sfeer onder vrouwen is open. Je hoeft je niet te bewijzen. Zo'n weekend is niet alleen keihard werken, hoor. Er worden regelmatig pauzes ingelast. Met taart. Of met een pan soep erbij”, vertelt Loes.

Ze zou nooit in haar vrije tijd bij iemand gaan werken die haar het gevoel geeft alleen van haar te willen profiteren. Maar bij Wil Schulte heeft ze dat niet: „De manier waarop ze in haar eentje iets aan het opbouwen is, een kampeerterrein, een pension en een kleine natuurvoedingswinkel, dat vind ik mooi. Sommige dingen, zoals het zagen van de bomen, dat is te zwaar of te veel voor haar. Dat doe ik dan gewoon, of iemand anders. Na afloop kregen we allemaal een kadootje mee naar huis en wat klimop voor in m'n eigen tuin. Dat voelt goed. Je geeft, maar je ontvangt ook iets terug.”

(DD)

Safarigangers zoeken neushoorns maar vinden toeristen

De toeristen die Nepals beroemdste nationaal park Chitwan bezoeken, komen eigenlijk voor de neushoorns die er leven. Wat ze te zien krijgen, zijn hoofdzakelijk andere toeristen.

Het negenhonderd vierkante kilometer grote park, gelegen aan de voet van de Himalaya en honderd kilometer ten zuidwesten van de hoofdstad Kathmandu, is rijker aan wild dan enige andere streek van Nepal. Om de opdringerige hordes te ontfangen, blijven de neushoorns uit de buurt van de wegen en paden. „Zelfs in de ochtend en de avond kom ik tot in de meest afgelegen uithoeken van Chitwan om de drie minuten wel een jeep of landrover tegen”, zegt milieukundige Anil Chitrakar, die voor zijn werk vaak in het park komt. Chitwan is een drukke en lawaaiige dierentuin aan het worden, waar schuwen natuurbeschermers. Als er niets aan wordt gedaan, zijn de dagen van het park als paradepaardje van het natuurbehoud in Nepal geteld.

Exotisch

Naar schatting bezoeken jaarlijks 55 duizend toeristen Chitwan. Het zijn vooral westerse toeristen. Bij de enige ingang, in het dorp Sauraha, staan zestig kleine en grote hotels op een kluitje bij elkaar. Zeven hotels bevinden zich binnen de hekken. Touroperators jubelen dat de groei nog steeds doorgaat: de pogingen om het park als toeristische bestemming populairder te maken zijn al drie jaar aan de gang, maar beginnen maar net vruchten af te werpen, menen ze. In het verleden was Chitwan een geliefde exotische bestemming voor een kleine reizigerselite. Die moest er forse sommen voor over hebben om het bosge-

foto FAO

■ Neushoorn in Chitwan: ontsnapt aan akuut uitstervingsgevaar

bied, dat toen ongerept was, te bereiken. Nu zijn ook rugzaktoeristen een vertrouwde verschijning. Vroeger leefde alleen de Tharus-stam in deze door malaria geplaagde zone. Nadat malaria dertig jaar geleden werd uitgebannen, stroomden de kolonisten uit de heuvels toe. Bossen werden gekapt om huizen te bouwen en akkers aan te leggen.

Rinoceros

Door jacht en afname van ongerepte natuurgebieden kwam het wild lelijk in de knel. In 1973 werd Chitwan tot natuurpark uitgeroepen om de neushoorn te behoeden voor uitsterven. Het Nepalese leger wijdde zich aan bescherming van het park. Medio jaren tachtig was het aantal rinocerossen opgelopen tot vierhonderd, vier keer zo veel als in 1973. Twee andere soorten, de Bengaalse tijger en de lippenbeer, ontsnapten eveneens aan acuut uitstervingsgevaar.

De Aziatische neushoorn, die zich van zijn Afrikaanse neef onderscheidt doordat hij maar één hoorn heeft, is een geliefde prooi van jagers. Naar de hoorn is veel vraag omdat de traditionele Chinese geneeskunst

hem verwerkt in verscheidene medicijnen. In de bossen van Zuid- en Zuidoost-Azië leven nu nog maar zo'n anderhalf-duizend exemplaren. Dat het Chitwan-park er in slaagde neushoorns, tijgers en andere soorten te redden, is ironisch genoeg een belangrijke oorzaak van de huidige problemen. De toeristen willen het wild graag zien, en de plaatselijke mensen willen geld zien in ruil voor de beperkingen die ze zich, als bewoners van een beschermd gebied, moeten opleggen. „Om die rede-

nen moeten we het park openstellen voor steeds grotere aantallen”, aldus Tirtha Man Maskey, die namens de regering de nationale parken bestiert. „Het zijn er nu al zo veel dat we misschien alle hotels in het park naar de omgeving moeten verplaatsen.” Maskey was ooit de eerste opziener van Chitwan.

Sluiten

De toeristenindustrie dringt erop aan om meer toegangspunten te openen. Maar volgens natuurvrienden gaat het dan pas goed mis. De staf zal niet meer bij machte zijn de bezoekersstroom in de gaten te houden. Stropers zouden veel gemakkelijker in en uit kunnen lopen. Safari-organisator Basanta Mishra gelooft daar niet in: „Ook nu al is de gastenstroom niet te beheersen. Je ziet zelfs toeristen zonder gids door het bos struinen.” De regering is van plan het toezicht te verscherpen, maar de uitvoering laat op zich wachten. Natuurbeschermers hebben geopperd om Chitwan een deel van het jaar voor toeristen te sluiten, zodat de natuur tot rust kan komen. Maar ze voorzien dat de toeristenindustrie het voorstel zal dwarsbomen omdat het direkt raakt aan haar inkomstenbron.

(Binod Bhattacharai, Inter Press Service)

Van stad naar stad

Tien kilometer door veen- en polderland

Vroeger trok de wandelaar voornamelijk de natuur in. Om architectuur te bezichtigen wandelt de toerist door een stad. Nog meer heeft wellicht de combinatie te bieden: vanuit de stad door fraai landschap lopen en eindigen in een andere stad.

Roel Sluis werkte mee aan de nieuwste Provinciale Voetwijzer, '14 dagwandelingen in Noord-Holland'. Met hem liepen we van Amsterdam naar Monnickendam, om op een luttele tien kilometers van de hoofdstad een prachtig, onbekend veenweidegebied te ontdekken.

Zondagochtend om tien uur bevinden we ons in de buurt van Kadoelen, Amsterdam-noord, het beginpunt van de vijftien kilometer lange wandeling 'Rafelrand en Waterland'.

„Hier zetelt de zelfkant van de stad”, zegt Roel Sluis, wijzend op bedrijfsgebouwen en jachten in het water. „Het is ten noorden van het IJ nooit een eenheid geworden.”

We duiken het veenlandschap in. Links liggen de flats van Molenwijk, volgens de Voetwijzer gebouwd met bouw materiaal dat 'over' was van de Bijlmer. Dan ligt de lintbebouwing richting Oostzaan voor ons, met als enige medewandelaars op dit vroege zondagochtendtijdstip honden en hun eigenaren. We naderen het recreatiegebied het Twiske. De drooglegging vond in de jaren veertig plaats als werkgelegenheidsproject. Het streven was een landbouwgebied te verkrijgen, maar een succes was het niet. We wijken even af van de route om de zandplas te bekijken die door de aanleg van Coentunnel is ontstaan. „De routes die ik uitzet, zie ik als een soort skelet, waar de wandelaar natuurlijk van af kan wijken,” licht Sluis toe. De begeleide natuurontwikkeling tot het veen- en polderlandschap van destijds, die in het Twiske plaatsvindt, werpt momenteel haar vruchten af. Sommige stukken zijn erg verruigd. Veel geelkleurig riet met daartussen kale bruine boompjes: zo was het ooit overal.

foto Lex de Lange

■ De Purmer met op de achtergrond Ilpendam

Joggers

We wandelen, inmiddels vergezeld van voornamelijk joggers, over een 'rondtrekkend' pad aan de rand van het Twiske, langs water. Aan de overkant is de bebouwing van Landsmeer te zien. Hier lijkt nog alles te kunnen. Wie een huis kan laten neerzetten, krijgt tevens de beschikking over een lang stuk groen achter en daarachter water om een jachthaven te beginnen, vertelt Sluis. Op de lange smalle kavels past precies een bestemming als een woonwagenvijk. Verder passen goed de lange, smalle houten schuren erop, waarin vroeger eendenfokkerijen huisden, die eieren leverden aan de Zaanse beschuitindustrie. De wandelaar kan nu desgewenst met de bus verdergaan, om halverwege, in Den IJp te starten. Op ongeveer tien kilometer van

de hoofdstad ligt hier het Ilperveld met onderweg het oorspronkelijke landschap van inpoldering aan de ene kant en dat van na de ontvening aan de andere kant, in takt en in beheer van de Stichting Het Noordhollands Landschap.

Vele lage stukjes grasland en volop water. Tussen dit veenweidelandschap en de eerste weidevogels door loopt men pal op de kerk van Ilpendam af, alwaar de rivier werd afgedamd. Hoewel 'teruglopen' niet altijd even leuk is als heenlopen - op dit aspect wordt elke route zorgvuldig uitgeplozen - kan dat op dit stuk beslist wel, meent Sluis.

Appeltaart

Tijd voor een punt appeltaart met slagroom en koffie. Nu dienen zich inmiddels de wielrenners aan, maar rustig is het nog altijd. Tijdens het vervolg van de tocht wordt de wandelaar plotseling verrast: droogmakerij de Purmer ligt twee meter beneden ons, een strak landschap van sloten en boerenland. „Ik vind dit een uitstekende wandeling voor buitenlandse toeristen,” zegt Roel Sluis, „je ziet goede voorbeelden van de verschillende polders die ons land rijk is.” Een volle roeiboot passeert. De stemmen van mannen weerklinken ouderwets in het riet. Dan naderen we over de Oude Kloosterdijk het eindpunt Monnickendam. Via een fraaie ophaalbrug kan men op drie manieren naar de Grote Kerk - en de bushalte - wandelen. We lopen binnendoor, om de wandeling te eindigen met een stadswandeling door dit pittoreske stadje.

14 dagwandelingen in de Provincie Noord-Holland, Jan Erik Burger, Roel Sluis, Haije Stobbe. Uitgeverij Op Lemen Voeten Amsterdam, 1993. f24,50. ISBN 9080064238. Er verschenen tien titels in deze serie historisch-geografische wandelingen.

(AdK)

Kraker

Keeper

Was er de afgelopen maanden een smeugiger onderwerp dan die Amerikaanse tampon? Dat rubberen trechtertje dat tien jaar meegaat, wat vele pakken maandverband scheelt. Dacht het niet.

In ieder geval niet op de theekransjes van mijn vriendinnen. De een vond het een beetje 'onappetijtelijk' om het ding een tijdje 'uit te proberen', alvorens tot de aanschaf over te gaan.

Zoiets doe je toch ook niet met een tandenborstel? En de ander vroeg zich af of 'hij' wel lekker zat. Of het lange tuitje niet in de weg zat, en ze nog wel met de benen over elkaar kon zitten zonder last van kriebels te hebben.

Op zo'n moment moet ik iets grappigs zeggen. Bijvoorbeeld: wist je al dat de vrouw van Hans van Breukelen tegenwoordig met twee keepers naar bed gaat? Dan krijg ik dus de volle lading, ook al schreeuw ik dat de rubberen tampon een echte sensatie is.

Mannen hebben het ingevette rubbertje om veilig te kopuleren. Maar ik heb er nog geen een gevonden die tien jaar meegaat. Ik moet ineens denken aan die ouderwetse gummiboorden van voor de oorlog, waar Johan Fabricius ooit over schreef. Ook zéér hygiënisch, goed afwasbaar en gezichtsverjongend! Dus: weg met die vuile boorden. Ik wil er weer eentje van gummi!

Jacht afgeschoten

Meer dan negentig procent van de Nederlanders keurt jacht op trekvogels en in natuurgebieden af. En 88 procent is helemaal tegen plezierjacht, blijkt uit een enquête van de Vogelbescherming. Toch mogen de 35 duizend plezierjagers in ons land grotendeels blijven jagen volgens de nieuwe nota Jacht en Wildbeheer van de regering. De grote natuurbeschermingsorganisaties willen nu dat onze volksvertegenwoordiging paal en perk stelt aan de jacht.

Rijnfilm in première

De Rijn wordt langzaamaan schoner. Het RijnActieProgramma dat in 1987 van start ging, werpt vrucht af. Daarover is nu een film gemaakt door het Rijkswaterstaat-instituut RIZA in Lelystad (03200-70411). 'Rijn - herstel van een rivier', heet de film die geschikt is voor voorlichtingsavonden en basis- en voortgezet onderwijs. Er is ook een begeleidend boekje. Overigens, schoon is de rivier nog lang niet en de uiterwaarden zullen nog eeuwen verontreinigd blijven.

Jongerenraad voor duurzaamheid

De huidige volwassenen schepen jongeren op met enorme milieu- en ontwikkelingsproblemen. Daarom willen jongeren nu hun stem laten horen. Wanneer dit tijdschrift van de persen rolt, is net de Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling (NJMO) opgericht. Tientallen groeperingen zijn bij dit belangenplatform aangesloten, van de CDA- en FNV-jongeren tot de Rangers van het Wereld Natuurfonds en Scouting Nederland. „We willen laten zien dat we onze toekomst serieus nemen. Het wordt de Schreeuw van de Eeuw!”, belooft de NJMO.

Milieumeter opgepoetst

Kent u 'm nog, de 'milieumeter' van het RIVM, waarover De Kleine Aarde een jaar geleden publiceerde? Nu is de definitieve versie af. Iets ingewikkelder, maar wel eerlijker. Wie bijvoorbeeld weinig auto rijdt, krijgt een betere score dan zware weggebruikers. U kunt de test vinden in de Consumentengids van afgelopen mei. Informatie Consumentenbond (Ledenservice): 070-3847847.

Ekoboer-toerisme in Oost-Europa

Slapen en eten bij ekologische boeren in Polen, Tsjechië en Hongarije. Deze zomer kan dat dankzij het European Centre for Ecological Agriculture and Tourism

(ECEAT). Deze nieuwe organisatie stelt zich ten doel om in Oost-Europa milieuvriendelijke landbouw en toerisme te stimuleren. ECEAT heeft krijgt daarvoor subsidie van de EG en milieuminister Alders. Via het 'kamperen bij de boer'-project krijgen vijftig biologische boeren uw directe financiële steun.

Informatie bij Naut Kusters (020-6160408) of Willem Ferwerda (020-6161636).

Milieu-onderwijs in Slovenië

Bij al het oorlogsnieuws uit het voormalige Joegoslavië toch één goed bericht. In de (vredige) republiek Slovenië wordt geëxperimenteerd met milieu-onderwijs op basisscholen. Op acht scholen in Ljubljana loopt al sinds 1990 een succesvolle proef die de volle steun geniet van het stadsbestuur. Er wordt gebruik gemaakt van zulke diverse onderwijsmiddelen als bomen, planten, muziek, toneel en bezoeken aan een warmtekrachtcentrale. Intussen scholen onderwijzers en leraren ook zichzelf. Daardoor groeit zoetjesaan een heel netwerk van milieubewuste leerkrachten.

Allardsoog-tuinen bedreigd

Sinds vele jaren liggen op de grens van Groningen, Friesland en Drenthe de BD-tuinen van Allardsoog. Moestuin, kruidentuinen en heemtuin met planten als kievitsbloem en moerasspirea vormen samen een regionale ekologische trekpleister. Belangstellenden kunnen er ook kruiden kopen of een cursus volgen. Door het wegvallen van subsidies is het voortbestaan van de tuinen nu in gevaar. De Vriendenkring Tuinen van Allardsoog zoekt geld om een nieuwe beheerder, een pr-medewerker en een tuinman te betalen. Donaties op rekening 36.39.39.539 (Rabo, Bakkeveen), informatie: 05920-88440.

Groene Pluim voor Hollands 'bed and breakfast'

„Wat mensen leuk vinden is het gevarieerde”

Verbaasd en wel, Nel en Hijbo de Blécourt uit Zevenaar krijgen de achttiende Groene Pluim. Hun organisatie, Vrienden op de Fiets, biedt fietsers en wandelaars 'bed and breakfast' in een rustige, huiselijke sfeer. En het milieu vaart er wel bij.

Michel Robles

Als ik aanbel zitten ze achter hun huis in de ochtendzon. Kopje koffie, bokkepootje. *Nel en Hijbo de Blécourt* (zij ex-onderwijzeres, hij voormalig sektorchef bij de NS) zijn in de zestig en genieten van de dag. Tenminste, wanneer de telefoon ze met rust laat. En dat is zelden, sinds Nel tien jaar geleden *Vrienden op de Fiets* in het leven riep. Meer dan drieduizend leden telt de organisatie nu. Dat brengt heel wat regel met zich mee. *Vrienden op de Fiets* dankt zijn bestaan in zekere zin aan de Gelderse provinciebestuurders. Terwijl in 1983 elders trekkershutten verzezen, kreeg Gelderland dat niet rond. Zonde, vond Nel de Blécourt, die zelf vaak bij partikulieren overnachtte. „Ik zat op een avond als nuchtere huisvrouw aan mijn keukentafel en ik dacht: kom, ik zet een oproep in de Arnhemse Koerier. Dat mensen die thuis ruimte hebben zich bij me kunnen melden.” Van het één kwam het ander. Ook andere bladen plaatsten oproepen. Mond-tot-mondreklame deed de rest. In tien jaar is er heel wat veranderd. Ik krijg het eerste gidsje voor de leden te zien, handgeschreven en daarna gekopieerd. Tegenwoordig is de gids drukwerk en met hulp van dochter en schoonzoon wordt een vakkundige administratie gevoerd - per computer.

Vooraf vijftigers

Fietsende en wandelende Vrienden op de Fiets hebben toegang tot maar liefst negenhonderd Nederlandse adressen voor logies en ontbijt. Het lidmaatschap kost elf gulden per jaar, overnachtingen rond de twintig gulden. Vooral vijftig-plussers maken er tot dusver gebruik van, aldus Nel de Blécourt. En dertigers met wat kleinere gezinnen: „Het merendeel van de adressen heeft te weinig bedden voor een groot gezin.” Ook de bed-and-breakfasthouders zelf zijn vaak Vutters. „De kinderen zijn het huis uit en dan hebben ze vrije tijd en kamers genoeg. Sommigen doen het gewoon ook voor de gezelligheid.” Alle adressen controleren gaat niet, maar klachten zijn er vrijwel nooit. „Wat mensen leuk vinden is het gevarieerde. Nu eens een boerderij, dan weer een herenhuis of een simpel rijtjeshuis. Maar het zijn natuurlijk geen sterrenhotels. Niks bijzonders.”

■ *De organisatoren: „Het zijn natuurlijk geen sterrenhotels”*

foto De Kleine Aarde

Sherrietje

Herinneringen komen bij me boven. Hoe ik laatst in Limburg probeerde onderdak te komen. Het eerste adres zat vol en bij het tweede moesten ze naar een feestje. Maar tenslotte lukte het toch. En dan krijg je 's avonds een 'sherrietje' aangeboden, geniet je een fris bed, en zit er ontbijt en kruidkoek in je lunchpakket. Niks bijzonders, dat is nou net het bijzondere.

Vrienden op de Fiets krijgt de Groene Pluim, omdat juist dit soort initiatieven de mens- en milieuvriendelijke vakantiepret stimuleert: sociaal, betaalbaar (ook voor de groeiende groep met weinig financiële armslag), dicht bij huis, lawaailoos en niet vervuilend. Dat partikulieren samen zoiets op poten zetten mag opmerkelijk heten. Intussen zijn Nel en Hijbo de Blécourt nogal verbaasd over de milieuprijs, want het idee is niet uit milieu-overwegingen geboren. Nel: „Al zijn we best milieuvriendelijk. Zuinig, groente-afval gaat naar de compost. En toen ik de zolder opgeruimde, heb ik het spul naar de kringloopwinkel gebracht..”

Springen

Blij met de prijs zitten ze toch niet echt te springen om publiciteit. Er moeten niet meer gebruikers komen dan de adressen aankunnen. En een veel groter adressenbestand zou maar weer extra werk betekenen en hogere onkosten, zodat de contributie omhoog moet. Vandaar ook geen reclame bij VVV's of losse verkoop van de gids. „Alleen met betalende leden kan 't uit', vatten beide oud-Groningers hun financiële beleid samen.

Kwart Nederlandse huishoudens autoloos

Weinig bekend over verrassend grote groep

Hans van Mierlo, voorzitter van de Tweede Kamer-fractie van D66, heeft geen auto. Hij heeft zelfs geen rijbewijs. Van Mierlo is wellicht de bekendste, maar zeker niet de enige Nederlander zonder heilige koe. Uit een recent onderzoek blijkt dat maar liefst één op de vier huishoudens zonder auto leeft. En waarom ook niet. Zonder auto leven is makkelijker dan veel mensen vermoeden.

Michel Jehae

In de media, in de reclame, bij het overheidsbeleid of op de arbeidsmarkt, overal is het beschikken over een auto de norm. Het lijkt zo gewoon, dat je als autoloze de indruk krijgt een wel heel grote zonderling te zijn. Aan de praatjes over de jaarlijkse keuring, snelheidscontroles of de nieuwste automodellen; je kunt er niet aan meedoen. Rogier Noyon, bewust autoloos en mede-

werker van het Amsterdamse onderzoeksbureau Regioplan, schreef in opdracht van het ministerie van Verkeer en Waterstaat het rapport 'Zonder auto ... Kan dat?', een eerste studie naar autolozen. Hij kwam tot de konklusie dat deze groep minder zonderling is als ze lijkt. Het verrassend grote percentage autoloze huishoudens van 25 procent is al jaren een konstant gegeven. De groei van het autopark zit vooral in de groei van het aantal huishoudens.

Onderzoek verrichten naar autolozen bleek overigens niet gemakkelijk. In de statistieken over verplaatsingen treden ze nauwelijks naar voren. Noyon baseerde zijn gegevens vooral op gegevens over huishoudens die wel over een auto beschikken.

Halve ton

Noyon trachtte de autoloze zoveel mogelijk te karakteriseren. Het zal weinigen verbazen dat er een duidelijke relatie bestaat tussen

autobezit en inkomen. Het is echter niet altijd een kwestie van geld of men al dan niet auto rijdt. Ook bij de huishoudens waar elk jaar meer dan een halve ton binnenstroomt, leeft zes procent zonder auto. Andersom kunnen veel mensen met een laag inkomen zich een auto veroorloven, en toch doen ze dat niet. De vraag waarom is nog niet beantwoord.

Van de alleenwonenden (dertig procent van alle huishoudens) leeft meer dan zestig procent zonder gemotoriseerde vierwieler. Uit het onderzoek blijkt verder dat jongeren onder de 25 jaar en ouderen boven de 65 duidelijk meer autoloos zijn dan gemiddeld, dat autolozen meer voorkomen in de stad en dat kinderen een belangrijke faktor zijn om een auto aan te schaffen. Hoe de kenmerken een laag inkomen, jong of nogal oud, wonend in de grote stad, en huishoudens

■ **Het bankstel, de bierkrat of de kinderen: ze komen er wel**

foto Yvonne Lauwers

„Ze snappen niet dat ik zonder auto kan”

Bianca Vleugels uit Nijmegen is fysiotherapeute. Zij is tijdelijk werkzaam in het Eindhovense revalidatiecentrum Blixembosch. Daarvoor werkte ze in particuliere praktijken in en rondom Nijmegen. Hoewel de meeste plaatsen waar Vleugels werkte niet echt gemakkelijk bereikbaar zijn, was het voor haar toch nooit een probleem om haar werk zonder auto te bereiken. Naar de twee praktijken buiten Nijmegen (beiden op ongeveer tien kilometer afstand van haar huis) fietste ze elke dag op en neer. Niet elke dag met evenveel plezier. De omgeving van Nijmegen is behoorlijk heuvelachtig en het regent er net zo vaak als in de rest van Nederland. Maar voor Vleugels is het niet meer dan normaal om met de fiets naar haar werk te gaan. „Ik hoef 's avonds niet zo hoognodig te gaan joggen om mijn konditie op peil te houden,” vertelt de Nijmeegse lachend. „Fietsen is gewoon heel natuurlijk.” Nu ze in Eindhoven werkt, is ze aangewezen op trein en bus en hoewel de openbare vervoerverbindingen tussen Nijmegen en Eindhoven uitzonderlijk slecht zijn, heeft ze toch niet gekozen voor het gemak van de auto. Vleugels heeft trouwens geen rijbewijs. „Ik moet er niet aan denken om 's avonds na een inspannende dag nog achter het stuur te moeten krui-
pen en alle stress van de drukke autoweg in me op te moeten nemen.” Om de reistijd enigszins te bekorten logeert ze regelmatig in de buurt van haar werk. Veel van haar patiënten reageren verbaasd wanneer ze horen dat zij voor haar werk geen auto nodig heeft. „Het zijn vaak de patiënten met de slechtste konditie die het niet snappen dat een mens zonder auto kan.”

bestaande uit een of twee personen elkaar beïnvloeden of welke andere kenmerken de doorslag geven om zonder auto te leven, is niet bekend. Daarvoor is (veel) aanvullend onderzoek nodig, meent Noyon.

Recht evenredig

Uit Noyon's onderzoek blijkt dat het totaal aantal autokilometers sterk is gekoppeld - recht evenredig zelfs - aan het autobezit. Met andere woorden: wie een auto heeft, gebruikt hem. Noyon leidt daaruit af dat het

noodzakelijk is dat de overheid zich bij haar beleid om het autoverkeer te verminderen, zal moeten richten op het autobezit. Tot op heden ligt het accent - ook bij de milieubeweging - vooral op het minder gebruiken van de gemotoriseerde vierwieler. 'De auto kan best een dagje zonder u', roept Theo ons regelmatig toe. De Vereniging Milieu-defensie vraagt ons onze autokilometers te halveren.

Om het autobezit terug te kunnen dringen, adviseert Noyon de autolozen wat meer te koesteren. De problemen zouden niet te overzien zijn als ook deze groep massaal over zou gaan tot de aanschaf van een auto. De overheid zou zich kunnen inzetten om het de autolozen niet moeilijker te maken dan ze het misschien toch al hebben.

Daarvoor is het nodig om te weten om wie het gaat en onder welke voorwaarden ze in staat en bereid zijn om hun autoloze staat te bewaren.

Noyon verwacht dat deze groep groter zou kunnen worden, onder invloed van allerlei overheidsmaatregelen die tot doel hebben de automobilititeit te beperken. En dan is het belangrijk te weten wanneer mensen overgaan tot het aan de kant doen van hun auto en wat dat voor konsekventies heeft voor hun dagelijkse leven.

Andere levensstijl

Verder onderzoek zou volgens Noyon niet alleen meer duidelijkheid moeten bieden over wie de autolozen zijn. Er is ook meer informatie nodig over het waarom ze zonder auto door het leven gaan en hoe ze het redden met fiets en openbaar vervoer. Uit dat laatste komt op basis van de beperkte gegevens die nu voorhanden zijn, naar voren dat autolozen er vaak een andere levensstijl op na houden. Het bankstel, de bierkrat of de kinderen, ze komen wel op hun plek wanneer je er de tijd voor neemt. Als je zonder auto na twaalfen niet meer thuis komt, blijven de autolozen gewoon vaker ergens anders logeren.

Wie de rust en de ontspanning van de trein weet te waarderen boven de stress van de dagelijkse file, kiest sneller voor een leven zonder auto. Auteloos zijn is in veel gevallen een kwestie van het zoeken naar creatieve oplossingen. Minder mobiel zijn, is niet per definitie een handicap.

Het rapport 'Zonder auto Kan dat?', is verkrijgbaar door f 15,- over te maken op giro 1303764 Regioplan Amsterdam o.v.v. 'Zonder Auto'.

Elektrische auto biedt milieu weinig soelaas

Elektrisch aangedreven voertuigen hebben een milieuvriendelijk imago. Zowel vanuit de autolobby als binnen delen van de milieubeweging wordt de elektromobiel al gezien als hét alternatief voor de toekomst. Of er echter voor deze schone auto's plaats is in een duurzame samenleving, valt te betwifelen.

De elektrische auto is in enkele opzichten schoner dan de konventionele auto met verbrandingsmotor. Vooral de uitstoot van verzurende stoffen is aanzienlijk lager. Dat geldt vooral in de stad. Door het vele remmen en optrekken scoort de konventionele auto daar heel slecht.

In de stad biedt de elektrische auto alleen verbeteringen voor het plaatselijke leefklimaat. De vervuiling treedt niet op waar het voertuig wordt gebruikt, maar op de plaats waar de elektriciteit wordt opgewekt. Rijden met een elektrische auto zorgt dus toch voor vervuiling die bijdraagt aan de verzuring en de klimaatsverandering. De CO₂-uitstoot per autokilometer is zelfs nauwelijks lager, en in enkele gevallen zelfs hoger dan die van de benzineauto.

Akkuberg

Daar komt bij, dat de produktie van de elektromobiel - net als de konventionele auto - veel grondstoffen zal blijven vragen, en in de afvalfase komt er zelfs een flinke akkuberg bij. De elektrische auto gebruikt net zoveel ruimte als zijn huidige evenknie. Met het oog op de overvolle binnensteden biedt dat weinig perspectieven.

Door de zeer hoge kostprijs is de elektrische auto bovendien voor slechts een kleine groep betaalbaar. De grote investering leidt tot een zeer beperkt milieurendement. De stroomauto is daarmee hooguit ideaal voor bezorgdiensten, ambulances, diensten van de gemeenten of taxi's.

Wellicht biedt een transportmiddel op twee wielen, waar op dit moment bij bedrijven mee wordt geëxperimenteerd, meer duurzaamheid. Deze zogenaamde fietsen zouden in het jaar 2000 ruim zestig procent van het stadsverkeer kunnen verzorgen.

Kleine boer in de rij voor Havelaar-keurmerk

Zeventig koöperaties leveren aan alternatief keurmerk

Een alternatief voor het vertrouwde kopje Douwe Egberts-koffie is er al jaren. SOS Wereldhandel bracht twintig jaar geleden koffie afkomstig uit boerenkoöperaties. Max Havelaar volgde vijftien jaar later. In dit artikel een kritische blik op 'eerlijke koffie'. Een reëel alternatief of een zoethoudertje voor de kritische konsument?

Marleen Heus

Max Havelaar koffie is definitief doorgebroken op de Nederlandse markt. Drie tot vier procent van de Nederlandse huishoudens drinkt de alternatieve koffie regelmatig. Het aantal Havelaar-drinkers groeit nog steeds. In 1992 werd drie miljoen kilo verkocht, een groei van acht procent vergeleken met het jaar daarvoor. Dat lijkt mooi, maar vergeleken met wat er aan gewone koffie wordt gedronken gaat het om slechts twee procent van de totale jaarlijkse koffiekonsumptie in Nederland. Op wereldschaal lijkt het initiatief helemaal te verwaarlozen, aangezien Nederland maar twee procent van alle koffie op de wereldmarkt consumeert.

Flinke impuls

Toch stelt Max Havelaar meer voor dan haar marktaandeel doet vermoeden. Sinds 1988 ging 21 miljoen gulden extra naar de koffieboeren en boerinnen. De prijzen die ze ontvangen voor hun koffie geeft hen een gevoel van eigenwaarde en het betekent een flinke impuls voor hun koöperatie. Daarbij komt dat de Nederlandse konsument tot nadenken wordt aangezet over waar en hoe koffie wordt geproduceerd.

Max Havelaar heeft het een en ander in beweging gebracht in de wereld van de koffiebranders. Alle Nederlandse koffiebranders, behalve de grote Douwe Egberts, hebben Max Havelaar in hun assortiment. Het lijkt alsof het initiatief zelfs Douwe Egberts niet koud laat. Sinds kort wordt vijf procent

van de koffie ingekocht bij kleine koffieboeren.

Morele steun

Ongeveer zeventig koöperaties zijn ingeschreven in het Max Havelaar-register. Het zijn allen koöperaties van kleine boeren. Ze produceren naast koffie voedselgewassen. Vijf tot veertig procent van de koffie uit koöperaties gaat naar Max Havelaar, de rest van de koffie wordt afgezet op de gewone markt. Het streven is koöperaties niet volledig afhankelijk te laten zijn van één afzetkanaal. Steeds meer koöperaties melden zich spontaan bij Max Havelaar. Door mond tot mond reclame is Max Havelaar vooral in Zuid- en Midden-Amerika steeds bekender geworden. Helaas is het aanbod van koffiekoöperaties groter dan de vraag naar koffie in Europa.

Een koöperatie die zich aanmeldt, wordt

■ Boer in Yemen plukt koffie

foto FAO

eerst onderzocht: kan er voldoende koffie van goede kwaliteit worden geleverd, is het een democratische organisatie? Vooral het onderzoek naar de betrouwbaarheid van de koöperatie en haar democratisch gehalte is moeilijk. Er kan gemakkelijk met veel mooie woorden een beeld geschetst worden dat nogal afwijkt van de realiteit. Meestal moet de praktijk het leren. Tot nu toe is nog nooit de samenwerking met een koöperatie opgezegd.

Garantiefonds

De koöperaties kopen de koffie van hun leden op. Ze hebben dus een behoorlijk kapitaal nodig. Dat geld hebben ze niet, en het sluiten van leningen is vaak onmogelijk omdat de koöperaties door de banken niet kredietwaardig worden geacht. Sinds kort is dit probleem gedeeltelijk opgelost door de oprichting van een garantiefonds, dat beheerd wordt door Max Havelaar. Het geld voor het fonds komt van het Nederlandse

Max Havelaar' cacao en chocolade

Max Havelaar brengt net als andere merken verschillende kwaliteiten koffie op de markt: roodmerk, zilvermerk, goudmerk, biologisch en cafeïnevrij. In totaal voeren achttien koffiebranders het keurmerk. Alleen koffiebrander Douwe Egberts heeft geen Max Havelaar in zijn assortiment. In het najaar gaat Max Havelaar cacao en chocolade op de markt brengen. Ook zijn er prille plannen voor keurmerken voor rijst en honing.

ministerie van Buitenlandse Zaken. Het besturen van een koöperatie is geen eenvoudige zaak. Het gaat om geld, het inkomen van de individuele leden en het gezamenlijke kapitaal. Er kunnen spanningen ontstaan over de vraag hoe de winst besteed moet worden. Welk deel gaat naar de leden, hoeveel geld wordt in de koöperatie en in scholen of wegen geïnvesteerd? De leden van de koöperatie moeten daar samen uit zien te komen. Een ander gevoelig punt is de relatie met de opkopers. Zij zijn niet blij met de directe afzet van koffie aan Max Havelaar. Soms proberen zij hun zaak te redden door de inkooprij voor koffie te verhogen. Aantrekkelijk op korte termijn, maar het kan ook betekenen dat de koöperatie afhankelijk blijft van de invloedrijke opkopers.

Grenzen open

Sindiso Ngwenya, ekonoom uit Zambia, benadrukt het belang van Max Havelaar voor de betrokken boeren. Al zal Afrika zich meer moeten gaan richten op het verwerken van landbouwprodukten. „Nederlandse melkveehouders exporteren immers ook geen melk maar melkprodukten. Daar is Nederland rijk van geworden. De verwerking van produkten geeft meerwaarde aan de landbouwprodukten en bovendien schept het werkgelegenheid,” aldus Ngwenya. „Voorwaarde is dat Europa zijn grenzen open stelt voor bewerkte produkten uit het zuiden, en zijn protektionistische opstelling laat varen.” Uiteindelijk zal Max Havelaar zich overbodig moeten maken. Van koffie, cacao en katoen die in het Zuiden worden verwerkt, kunnen wij hier de eindprodukten kopen. Een eerste initiatief is er al in Guatemala waar een koffiekoöperatie een eigen koffiefabriekje heeft opgericht.

Cadmium kan veel minder

Van de 46 produktgroepen, waarin wettelijk nog cadmium mag worden verwerkt, kunnen er 43 worden geschrapt. Toepassing is daar technisch niet meer nodig. Dat konkludeert Stichting Natuur en Milieu in een onlangs verschenen onderzoeksrapport. Voor vrijwel alle andere toepassing zou extra regelgeving het gebruik nog beperken. De stichting heeft daarover een brief geschreven aan milieuminister *Alders*. Cadmium is een van de milieuschadelijkste stoffen die we kennen. Of we de betreffende produkten zelf wel echt nodig hebben, daarover zegt het rapport niets. Fel geel of rood glas en emaille, bijvoorbeeld, kunnen iet zonder cadmium. Maar kunnen wij niet zonder geel of rood glas en emaille?

Duurzaam dicht bij huis

In het kader van de campagne 'Werk samen aan een schone wereld' is de brochure 'Duurzaam dicht bij huis' verschenen. Het boekje vertelt in 48 pagina's over dertien lokale initiatieven in Zuidhollandse gemeenten: biologische landbouw in Nootdorp, steun aan kleine koffieboeren in s-Gravenzande en energiebesparing in Leiden. Ieder die in de eigen woonplaats aan de slag wil met 'duurzame ontwikkeling' kan er ideeën in vinden. De brochure 'Duurzaam dicht bij huis' kost f 10,- en is verkrijgbaar bij het Derde Wereldcentrum, Prinsegracht 38, 2512 GA Den Haag. Telefoon 070-3456154.

Rikkie rups in de hoofdrol

Rikkie Rups speelt de hoofdrol in de nieuwe tentoonstelling 'Groeï en bloei' voor kinderen in het Noordbrabants Natuurmuseum. Door de lotgevallen van het rupsje maken de bezoekers kennis met planten en dieren. En, wat bijzonder is voor een museum, je mag hier 'kijken met je handjes'. 'Groeï en bloei' in het Noordbrabants Natuurmuseum, Tilburg. Tot en met 29 augustus.

EG tankt groener

EG-automobilisten gaan steeds meer loodvrij tanken. Bedroeg het aandeel loodvrije benzine in 1989 nog 22,4 procent van het verkochte totaal, tegenwoordig is dat 46,7 procent. Dit is becijferd door de Bureau voor de Statistiek van de Europese Commissie. Vooral de noordelijke lidstaten scoren hoog, met Duitsland ruim op kop. Nu nog minder autorijden....

Draaggolf zwelt aan

De 'draaggolf-kampagne' Een Beter Milieu Begint bij Jezelf van het ministerie van VROM loopt lekker: 92 procent van de Nederlanders kent en onderschrijft de leus, zo blijkt uit een onderzoek van het ministerie. Alleen worden mensen wat kriegel wanneer ze denken dat de hele milieulast op hun schouders gelegd wordt. Doen overheden en industrie ook nog wat? Dus zijn er nu ook spotjes, waarin mensen uit de dienstensektor en bedrijven hun zegje doen. Scheepskapiteins en tomatenkwekers, bijvoorbeeld. En er volgen er nog veel meer, belooft een woordvoerder van minister *Alders*. Doel van dit alles is om ons het gevoel te geven dat we niet alleen staan in ons groengevoel. En „om de bereidheid te vergroten om iets meer voor het milieu te betalen...”

Schiedam produceert eigen hardhout

De gemeente Schiedam is bezig een eigen produktiebos aan te leggen, waar 2250 Robinia's komen te groeien. Schiedam wil zo een alternatief scheppen voor het gebruik van tropisch hardhout. Schiedam is al langere tijd bezig het gebruik van tropisch hardhout terug te dringen. In overeenkomsten met bouwers van woningprojecten laat de gemeente opnemen dat er geen tropisch hardhout gebruikt zal worden. Met de aanplant van het Robiniabos laat Schiedam zien dat er op lokaal niveau gewerkt kan worden aan een ecologievriendelijke houtproduktie.

Het imperium van de familie ARM

„We zijn zelf ook een beetje tweedehands mensen”

Ze kochten een pand van bijna een miljoen voor hun woongemeenschap. Zeventien mensen kunnen er geheel of gedeeltelijk van bestaan. Stichting de ARM in Utrecht staat nummer drie in de top van de grootste kringloopbedrijven in Nederland. Een verhaal over het eerlijke imperium van de familie ARM.

Helène Kleijburg

Wel eens gehoord van verslaafden aan tweedehands spullen?

„Wij hebben ze,” zegt ARM-bestuurslid en coördinatrice *Drea de Graaf*. Drie keer in de week ziet ze in de winkel een skala aan klanten aan haar oog voorbijtrekken. De meeste komen met enige regelmaat kijken of er nog iets moois aan de kollektie is toegevoegd. Met de echte verslaafden is het anders. Die staan voor openingstijd voor de deur. En worden zenuwachtig als ze een keer niet op tijd kunnen zijn. „Stel dat je ‘m net mist: die ene trui of die ene broek, die er uitziet als nieuw.”

De Graaf werkt bij de afdeling ‘kleingoed’. Kleding, pannen, servies, bakjes. Laat het woord troep vooral niet vallen, want „dat verkopen we niet,” straft De Graaf af. De dozen vol prullaria vliegen de winkel uit. Allemaal kwartjesspul, daar zijn mensen dol op. Plastic bloempotten heeft ze bij honderden staan. Plastic wordt gewoon verkocht. Het is tenslotte een produkt van onze maatschappij. „We stellen de fase van weggooien er in ieder geval langer mee uit”.

■ **Toos Biljard: voor het leven bij de ARM**

Uit de afvalpers

Stichting de ARM, ofwel Alternatieve Renovatie van de Maatschappij, trekt massa's klanten. Op de middagen dat de winkeldeuren open zijn, is het altijd druk rond de Oudegracht 247 in Utrecht. Steeds meer Utrechters kennen de ARM. Voor gebruikte spullen bel je eerst het kringloopbedrijf, daarna pas de stadsreinigingsdienst. En dreigen er spullen in de afvalpers van de gemeente te verdwijnen, dan staat er nog altijd een busje van de ARM in de buurt. De ARM redt wat er te redden valt in de regio Utrecht.

Het assortiment is groot en gevarieerd. Een afdeling witgoed voor wasmachines, koelkasten, fornuizen; bruingoed voor elektronika; er is meubilair, sanitair, hout en ander bouw materiaal voor de doe-het-zelvers. Huisraad gaat naar de afdeling kleingoed. Voor fietsen is er een aparte winkel. Er is meer: aan de werf huur je per uur een waterfiets en kan je nadien op een ARM-terrasje iets drinken. En ondanks de impasse onder de papierverzamelaars, haalt de ARM bij instellingen nog oud papier op.

Klein Amelisweerd

De stichting is uitgegroeid tot de derde op de ranglijst van grootste kringloopcentra van Nederland. Elf jaar geleden begon het met één werkelder. Nu zijn er zeven werkelders, vier winkelpanden en een enorme werkplaats annex kantoor. Er zijn vijf busjes, één vrachtwagen en een personenauto. Voor al die voertuigen loopt er weer een monteur rond. De ARM is goed uitgerust: tot een financieel adviseur toe. Dat mag ook wel met een jaarlijkse omzet van vijf ton.

Financieel ging het zo voor de wind, dat de stichting een half jaar geleden een pand langs de weg Utrecht-Bunnik kocht. Een enorm huis grenzend aan het landgoed Amelisweerd. De woongemeenschap van de ARM, twaalf mensen groot, huist nu in ‘Klein Amelisweerd’. Er moet nog veel aan het ex-medisch kinderdagverblijf gebeuren. De moestuin, de kruidentuin, een interne verbouwing. Maar als alles klaar is, kunnen in Klein Amelisweerd 25 mensen wonen.

Veilige plek

Maar de ARM is meer dan een kringloopbedrijf. Naast de verkoop is er een woongemeenschap van twaalf leden. Het zijn bijna allemaal jongeren die buiten de gevestigde orde vallen. Schoolverlaters met moeilijkheden, jongeren zonder woonruimte, laat staan thuis. Zwakbegaafden, gedeeltelijk arbeidsongeschikten, onbemiddelbaar verklaarde werknemers. De naam zegt het al: de ARM wil een beschermende arm om zulke jongeren slaan.

foto De Kleine Aarde

Het was het idee van de drie sleutelfiguren achter de hele organisatie. Toos Biljard, Drea de Graaf en Ad Schenk, sinds jaren vrienden en huisgenoten, vormen de spil van de ARM. Biljard: „We werkten alledrie in de hulpverlening. De belangenvereniging minderjarigen. Maar hulpverlening duurde daar van negen tot vijf. Jongeren moeten het daarna zelf maar weer uitzoeken.” Hun antwoord was een woon- werkgemeenschap, waar jongeren kunnen werken en een dak boven hun hoofd hebben. „Een veilige plek in de boze buitenwereld,” licht De Graaf toe. En zegt: „Misschien is het voor ons meer een politieke keus om zo te leven dan voor de andere bewoners. Maar ik moet er ook niet meer aan denken om alleen te wonen.”

Manier van leven

Ze zijn tegelijk koördinatoren en bestuursleden van de ARM. Organisatie en bestuur zijn nauw met elkaar verbonden. Niet dat ze geen andere bestuursleden zoeken. „Maar het is natuurlijk een manier van leven,” zegt Biljard: „Er zijn niet veel mensen die dat willen.” Hun werk is veelzijdig. Naast de inzameling, reparatie en verkoop moet alles thuis ook nog in goede banen worden geleid. „Maar de thuissituatie is vrij rustig. We begeleiden, maar mensen moeten er zelf voor zorgen dat ze onder de douche gaan, dat ze koken als het hun beurt is, hun kamer schoonhouden of hun financiën regelen. Wij zijn leiding, maar de verhoudingen zijn zo gelijkwaardig mogelijk.”

Kringloopbedrijven bewijzen waarde

Kringloopbedrijven zijn nuttiger dan menigeen zal denken, bewees een onderzoek in Utrecht. De veertien kringloopbedrijven in de provincie Utrecht zorgen ervoor dat vijftien procent van het grof huisvuil niet in de afvalpers verdwijnt. Gemiddeld genomen verkoopt een kringloopwinkel een kleine zestig procent van wat ze inzamelt. Dat komt neer op vijf procent van de totale hoeveelheid afval in het gebied van de winkel. Kringloopbedrijven geven ongemerkt dus al invulling aan het streven van de provincie en het rijk om vijf procent afval te voorkomen.

foto De Kleine Aarde

■ Televisies repareren in de werkplaats

Biljard zou geen ander leven wensen. „Het is mijn lust en mijn leven”, zegt ze. Of ze dit altijd willen blijven doen? Biljard en De Graaf knikken. „We proberen mensen waarden bij te brengen. Respekt voor mensen, respekt voor spullen.” Dat ze tweedehands spullen verkopen, is niet toevallig. „Wij zijn zelf toch ook een beetje tweedehands mensen?”

Sollicitatie

Het kantoor aan de Verlengde Hoogravenseweg is tjokvol en druk. De telefoon rinkelt elke vijf minuten. Het is een komen en gaan van mensen. Temidden daarvan stapt een jongen, vergezeld van zijn vader, het kantoor binnen. Hij komt solliciteren naar een werkervaringsplaats in het kader van het Jeugdwerkgarantieplan. Wat hij van de ARM weet? „Koelkasten, gasfornuizen”, somt de jongen op. „Maar eigenlijk wil ik werken bij een echt bedrijf.” „De ARM is geen gewoon bedrijf. „Je werkt hier op maandag, woensdag en vrijdag, om de rest van de dagen je spullen te verkopen.” Het lijkt de jongen niets; hij wil een echte baan, eentje in het bedrijfsleven. „We krijgen hier veel sollicitanten,” zegt Schenk nadat de jongen is vertrokken. „Een doodgewone vrijdag is meestal goed voor twee gesprekken. Maar een van de voorwaarden om hier te kunnen werken, is dat je wel echt moet willen,” zegt Schenk. Biljard

vult aan: „En om in de woongemeenschap te kunnen komen, moet je al wat jaartjes meedraaien.”

Geen cent

In totaal zijn er zes jongeren in het kader van het Jeudwerkgarantieplan, plus een banenpooler. De rest heeft een uitkering met toestemming van de Sociale Dienst. Zolang een uitkering kan, houdt een medewerker die uitkering. „We zijn toch nog maar een klein bedrijf” zegt Biljard. Ieder medewerker krijgt het minimumloon. Dat moet genoeg zijn voor een lid van de woongemeenschap, want wie bij de ARM leeft, geeft geen cent uit. „Niet nodig toch”, vindt Biljard. „Je vindt de mooiste spullen tussen onze goederen. Wat mensen allemaal weggooien, het is onvoorstelbaar. Okee, misschien heb je een keer een paar winterschoenen nodig. Maar wij besteden ons geld alleen aan eten. En een vakantie eens in het jaar. Op mijn slaapkamer heb ik een lichtblauw leren bankje. Van iemand die belde. Hij zei: het ziet er goed uit, maar het zit niet. Ik geniet elke avond van dat ding.”

Stichting de ARM, Oudegracht 247, 3512 BB Utrecht. Telefoon 030-888785

Kringloop-supermarktketen

Het heet een stichting, maar het moet een grootwinkelketen in kringloopartikelen worden. Onlangs heeft Stichting Kringloopbedrijven Nederland (SKN) de markt betreden met de opening van de eerste vestiging in Deventer. Alle vestigingen gaan werken volgens een vaste formule. De SKN zamelt op kontraktbasis alle grof huisvuilafval in voor geïnteresseerde gemeenten. Op het bedrijf wordt alles gesorteerd in bruikbare verkoopartikelen, grondstoffen en stortgoed. In de winkel worden de verkoopwaren netjes in afdelingen uitgestald, precies zoals bij Albert Heijn of Wehkamp. De oprichters van de SKN proberen de kringloopwereld te professionaliseren. Bang dat ze straks ideële bedrijven als Emmaus kapot concurreren zijn ze niet: „Die werken op afroep met een heel eigen klantenkring”, meent een woordvoerder van de SKN.

Avonturieren in de Biesbos

De Poolster biedt jongeren milieu-educatief programma

Jongeren weten te porren zich met milieu bezig te houden tijdens hun vakantie. Ga er maar aan staan. De Poolster, al jarenlang varend vakantiehuis voor financieel minder draagkrachtige groepen, waagt zich op glad ijs door een milieu-educatie programma aan jongeren aan te bieden. Maar niet op een schoolse manier: „Het moet een avontuur worden.”

Yvonne Lauwers

„M'n sandalen noemen ze altijd *Jesus-Nikes*”, vertelt Frans Mooren (38) over de jongeren die op de Poolster hun vakantie doorbrengen. Mooren is schipper op De Poolster, een robuust ex-vissersschip uit 1927. Het schip vormt onderdeel van de stichting 'met de Noorderzon...', een vrijwilligersorganisatie die vaarvakanties organiseert voor vooral financieel minder draagkrachtige groepen.

In zijn witte nonchalante kolbertje ziet Mooren er helemaal niet zo geitewollensokerig uit. Of het moet zijn baard zijn. Een blik op zijn voeten leert anders: inderdaad geitewollen sokken, gestoken in sandalen. De jongeren die hij aan boord krijgt zullen wel denken... „Ach dat valt wel mee”, meent Mooren, „meestal vinden we elkaar toch door een bepaalde manier van praten. En als je je openstelt naar jongeren toe, stellen ze zich ook open naar jou toe.”

Tien vrijwilligers

Sinds zes jaar vaart de Poolster in de Biesbos (Zuid-Holland en Brabant) en de Oosterschelde met de meest uiteenlopende groepen. Meestal varen ze tijdens de zomermaanden,

maar ook wel in de winter. Alles bij elkaar zo'n vijftien weken per jaar. De rest van de tijd gebruiken Frans Mooren, Lex Baardmans (43) - als banenpooler full-time bij de stichting werkzaam - en zo'n tien vrijwilligers om de administratie bij te werken en het nodige onderhoud te plegen aan het schip.

Het varen met groepen die financieel minder draagkrachtig zijn, is een bewuste keuze. Toch is de lijst van groepen die van de Poolster gebruik hebben gemaakt heel divers: een vrouwendokumentatiecentrum, een woongroepenvereniging, vormingscentra, maar ook families, gezinnen en collega's. Iedereen is in principe welkom aan boord van de Poolster. Maar de doelgroep is toch jongeren, en die komen er dan ook het meest. Meestal zijn het jongeren van gezinsvervangende tehuizen, beschermde woonvormen of buurthuizen. Sinds kort zijn daar verstandelijk gehandikte jongeren bijgekomen. Mensen met genoeg geld betalen de volle prijs, een deel van dat geld wordt gereserveerd voor de minder draagkrachtige groepen, die minder betalen.

■ Jongeren proberen het edukatiepakket uit

Try-out

Onlangs vond de try-out plaats van het 'milieu-educatiepakket', speciaal gemaakt voor jongeren. Met het pakket kunnen groepen jongeren 'milieu-educatieve zwerftochten' ondernemen, waarbij ze zelfstandig met de Poolster, kano's, roeiboten of zeilboot naar verschillende gebieden varen om daar veldwerk te verrichten en proefjes te nemen. In de slaaphut toont Frans Mooren de dia's van de try-out. Een dag lang gingen tien jongeren van een gezinsvervangend tehuis in Nijmegen aan de slag met het kersverse materiaal: zes kisten en een aantal lesbrieven, geschreven voor twee verschillende niveaus. De kisten zijn ingedeeld op onderwerp: planten, vogels, bodem, dieren, water en stenen. In de kisten een schat aan meetapparaatjes en ander gereedschap: ph-meters, een windmeter, lichtmeter, loeppotjes om insecten te bekijken, stevige thermometers, vochtigheidsmeters, een regenmeter, een bijltje om verschillende soorten stenen te hakken, brillietjes tegen de splinters, verrekijkers, schepnetjes, zeven enzovoort. Theo van Raay, van Ayla-Edukatief, een bureau in Nijmegen dat op aanvraag leskisten maakt over milieu-educatie, richtte de

kisten in na veel gesprekken met jongeren van clubhuizen en gezinsvervangende tehuizen. Ook ging hij mee met de try-out.

Peter Hoppenbrouwer en Aloys Meij, twee studenten van de Hogeschool Gelderland, maakten daarnaast informatiemappen met 'zoekkaarten'. Met behulp van deze kleurige kaarten op A4-formaat kunnen de jongeren bijvoorbeeld insecten of vogels herkennen of meer te weten komen over het

gebied waar ze varen. De kaarten bevatten ook een overzicht van wat er toeristisch in de gebieden allemaal te zien is, en adressen van gidsen en medewerkers van Staatsbosbeheer.

Avonturen-programma

Het klinkt allemaal wel erg edukatief. Toch ligt de nadruk meer op beleving dan op kennis. „Jongeren van buurt- en clubhuizen zijn moeilijk te motiveren. Het moet voor hun echt een avontuur worden.”

Hoewel Mooren niet van de term ‘beleving’ houdt („Een vreselijk softe term”) staat dat voor hem en de andere vrijwilligers van de Poolster toch centraal. „We willen zo dicht mogelijk bij de jongeren blijven. Niet van: je mag dit niet en je mag dat niet. Ze hoeven ook niet als milieudeskundigen van boord te gaan.”

De try-out verliep ontzettend goed, zo vertelt Mooren. De jongeren waren geïnteresseerd en het materiaal zag er aantrekkelijk uit. In het begin zeuren ze een beetje, maar als ze eenmaal met een schepje en een loep aan de slag gaan, zijn ze verkocht.” Mooren heeft inmiddels ook contact gezocht met de stichting Bewaarde Land. Die hebben een stuk bos waar kinderen van basisscholen gedurende drie weken elke week een dag komen. Daar worden ze dan op een heel speelse manier wegwijs gemaakt op het terrein door een aantal ‘wachters’: Wachter van Aarde, Wachter van het Water, Wachter van de Lucht, Wachter van de Bomen. Het is een avontuurlijk programma: „Met een blinddoek het bos in en dan maar voelen, ruiken, dat soort dingen. Naar zoiets willen wij ook toe.” Het is de bedoeling dat de jongeren in hun eigen leefomgeving er ook iets mee doen. Dat ze het verband gaan zien tussen een oliedruppeltje op het water en dat je als je met je brommer aan het werk bent geen olie in het putje moet gooien.”

Medisch analist

Frans Mooren werkt sinds het begin op de Poolster. Na vier jaar werk als medisch analist in een ziekenhuis, kwam hij in botsing

foto De Kleine Aarde

■ Mooren: “M’n sandalen noemen ze Jesus-Nikes”

heeft gelijk als hij het heeft over de ‘ingebouwde knusheid’ van het schip. In de slaapkooien zit tegen de wand een gitaar geplakt. Ernaast staat een tv-tje, en in de wand zelf is een radio ingebouwd. Op de rand van een bed staat naast een stapeltje plakboeken een telefoon. Het schip is van alle gemakken voorzien, zonder overbodige luxe. Ook de twee roeiboten, een zeilboot, twee kano’s

en een surfplank die op het dek liggen, behoren tot de uitrusting van het schip. Het enige wat ontbreekt aan boord is een douche. Maar die wordt niet gemist. Als een groep voor langere tijd aan boord is, doen ze elke twee à drie dagen een jachthaven aan om te douchen. „Maar meestal springen ze met een stuk zeep van boord.” Frans Mooren vindt vooral de kleinschaligheid van de boot speciaal. „De geborgenheid die het schip biedt, het knusse, het kleine oppervlak. Konflikten komen daardoor snel naar boven en je bent gedwongen ze snel op te lossen.” Mooren ervaart dat als positief en de jongeren ook. „Soms knettert het stevig, maar gelukkig zijn er dan de bootjes zodat ze even van het schip af kunnen. Er is nog nooit iemand van boord afgestapt met ‘poeh ik ben blij dat ik er af mag.’”

Wat ze zoal doen? „Recreatief bezig zijn. Kanoën in de Biesbos, zeilen in Zeeland, dorpjes en stadjes bezoeken, ‘s avonds kampvuren maken en liedjes zingen, bonte avonden, je kent dat wel. Of een stel grieten organiseert een modeshow, dat gebeurt ook wel.

„Onze klanten maken zelf uit wat ze doen, wij geven alleen de mogelijkheden. We helpen ze wel met de kano’s, en leren ze zeilen. Maar als er jongeren zijn die alleen maar tot een uur of twaalf op bed willen liggen en stripjes lezen, dan kan dat ook.”

met de gangbare opvattingen binnen de gezondheidszorg. Hij meende dat veel mensen in een ziekenhuis belanden vanwege een spanningsveld tussen wonen en werken. Hij zegde zijn baan in het ziekenhuis op, en ging op zoek naar manieren om wonen en werken te combineren. Hij vertrok naar Noord-Amerika en reisde daar langs allerlei woon- en werkgemeenschappen. Daar kwam hij erachter dat er ook een andere manier van leven is, waarbij je je hobbies kunt combineren met het werk dat je doet. Zo kwam hij terecht bij *Stichting Overal* in Nijmegen, een hergebruikwinkel waarvan de opbrengst ging naar ‘menswaardige’ projecten in de hele wereld. Na vijf jaar daar gewerkt te hebben werd hij actief in *Stichting Memo*, een adviesbureau voor kleinschalige bedrijven. Via zijn huidige collega *Lex Baardmans* belandde hij bij de Poolster. De stap van betaald werk naar vrijwilligerswerk nam hij bewust. „Een hele hoop werk dat hartstikke belangrijk is in de maatschappij blijft liggen, en wordt niet betaald.” Het lage inkomen neemt hij voor lief. „Van die jongens met een grote mond die met de meeste tranen weer van boord stappen. Dat is mijn inkomen.”

Stripjes lezen

De vereniging ‘Vrienden van de Poolster’ kocht het schip aan in 1986. Het is een schip om verliefd op te worden. Het interieur is sfeervol. Het hout is glanzend gelakt. Het woonverblijf met de keuken is ruim en ziet er gezellig en verzorgd uit. Frans Mooren

Stichting ‘met de Noorderzon...’, Nieuwe Nonnendaalseweg 61, 6542 PB Nijmegen. Telefoon 080-783107/780488.

Natuurkunst in Dedemsvaart

Perfekte combinatie van Tuingalerie en tuinen van Mien Ruys

Toen Piet Eggen enkele jaren geleden een oude grote pakschuur kon overnemen van plantenkwekerij Moerheim in Dedemsvaart, eigendom van de welgestelde familie Ruys, aarzelde hij geen moment. Met wat timmeren en verbouwen, toverde hij de schuur om tot een expositieruimte van natuurkunst. Over een naam hoefde hij niet lang na te denken. De schuur lag pal naast de tuinen van Mien Ruys. 'De Tuingalerie', dat moest het worden.

Laurens Lammers

Piet Eggen (43) ziet haar zeer sporadisch. Mien Ruys, tuin- en landschapsarchitecte, die in de jaren twintig haar eerste schaduw-tuin aanlegde in de boomgaard van haar ouders. Die tuin groeide uit tot een enorme landschapstuin naar Engels voorbeeld. Tegenwoordig wordt de tuin door duizenden mensen per jaar bezocht. Vorig jaar trok deze Overijsselse trekpleister alleen al veertigduizend mensen.

Eggen: „Mien Ruys is al tachtig, dus die komt hier niet meer zo makkelijk. Aan de familie Ruys heb ik veel te danken. Eerst mijn huis en nu de galerie.”

Voor zijn kostwinning is Eggen, die vanuit Heerlen via Amsterdam steeds noorderlijker ging wonen om uiteindelijk in Dedemsvaart terecht te komen, niet afhankelijk van de galerie. Daarvoor werkt hij als illustrator voor verschillende bladen en uitgeverijen. Zijn werk verschijnt in Grasduinen en Natuurmonumenten. En een enkele keer ontwerpt hij een boekomslog voor het Spectrum en Elsevier.

„Ik vind akwarel en olieverf mooi, maar mijn voorkeur gaat om technische redenen uit naar de goache. Die droogt een stuk sneller.”

Eggen's stijl is niet enorm vernieuwend, en heeft op het eerste gezicht iets Rien-Poortvlietachtigs. Veel vogels en andere

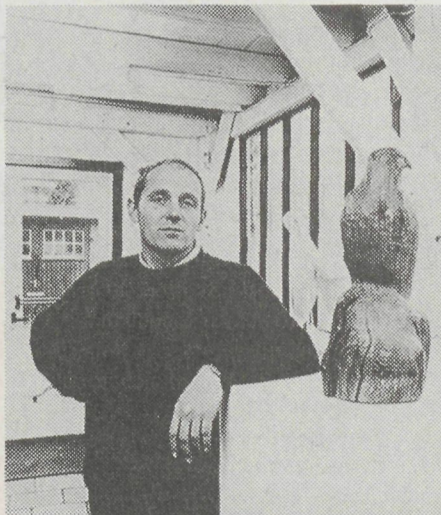

foto De Kleine Aarde

■ Piet Eggen in zijn Tuingalerie

beesten in de vrije natuur. In speelse lijnen neergezet. Natuurkunst, zoals hij het zelf noemt. In hetzelfde genre hangt er in de

Natuur in uitvoering

In twee Nederlandse musea, het Pieter Vermeulen Museum in IJmuiden en het Natuurmuseum in Nijmegen, zijn tot en met oktober exposities te zien onder de titel 'Natuur in uitvoering'.

Beide exposities tonen hoe de mens in de loop der eeuwen de natuur heeft geëxploiteerd, als jager, boer en later tijdens het industriële tijdperk. Eind vorige eeuw lieten de natuurbeschermers, die een hoofd-rol spelen in de voorstellingen, voor het eerst van zich horen.

Alles wordt gepresenteerd volgens het 'pop-up'-principe. Elke voorstelling kan, net als bij sommige wenskaarten en kinderboeken, uitgeklapt worden. Zo krijgt het geheel een bijzondere, ruimtelijke werking.

**Pieter Vermeulen Museum,
Moerbergplantsoen 20, IJmuiden.**

galerie veel meer.

„Mensen als Tom Eyschenbach, Angela de Vrede en Jaap Deelder maken pure natuurkunst. Ze tonen de natuur zoals deze is en zou moeten blijven. Eyschenbach stopt ook een flinke portie kritiek in zijn werk. Die legt de nadruk op onze foute omgang met natuur en milieu.”

Als lid van de in Nederland gevestigde Artists for Nature Foundation (ANF), een internationale organisatie van natuurkunstenaars, zag Eggen onlangs in Polen hoe bepaalde woongebieden vrijwel onaangetast zijn gebleven. Iets wat in de voormalige oostbloklanden bijna niet voorstelbaar is.

Eggen: „Het is echt waar. We zijn er met dertig kunstenaars heen gegaan. Een klein dorp, Waniewo, in de Biebrza-vallei.

Waterputten zijn nog in werking. En in de omgeving barst het van het wild. Zelfs bevers en otters zie je zwemmen. Het enige voordeel van het kommunisme was, dat het gebied met rust werd gelaten.”

Zo bleef er volgens Eggen een brok nostalgie in takt, waarvan de waarde echter nog tot de bewoners zelf moet doordringen. „Nu er meer vrijheid is, nadert het moment dat alles en iedereen die streek ontdekt.

Toeristen, hotels en industrie. Hoog tijd om er beschermd gebied van te maken.”

De natuurkunstenaars van het ANF keken hun ogen in Polen uit. Met camera en penseel probeerden ze zoveel mogelijk van het gebied vast te leggen, zoals ze een paar jaar geleden al deden op Schiermonnikoog.

Eggen: „De bedoeling is dat het ANF een tentoonstelling houdt en een boek uitgeeft over het Waniewoprojekt. De opbrengsten daarvan gaan naar het Wereld Natuur Fonds. Hetzelfde als wat we met ons werk over Schiermonnikoog hebben gedaan.”

De Tuingalerie is open tot en met oktober van 13.00 tot 17.00 uur (op maandag gesloten). Adres: Moerheimstraat 76, Dedemsvaart (Overijssel). Telefoon: 05230-14884.

Derde-Wereldvrouwen dragen milieuproblemen

„We hebben geen tijd meer om te lachen”

Foto FAO

Problemen in Derde Wereldlanden komen het zwaarst op de schouders van vrouwen terecht. Sommigen van hen zoeken oplossingen. Jan Paul Smit beschrijft de situatie van vrouwen in een aantal landen. ‘We moeten inzien dat vrouwen traditioneel de spil vormen van de voedselproductie.’

Jan Paul Smit

In sommige streken van Sri Lanka zijn vrouwen dagelijks drie uur bezig met het verzamelen van hout. Water halen kost hen twee tot vijf uur. Samen met het werk op het land en in het huishouden komen zij aan ongelooflijk lange werkdagen van achttien

■ *De vrouw van een Bengaalse boer kookt terwijl haar kind speelt*

uur. Dag in, dag uit. Of het nu het drukke landbouwseizoen is of het slappe. Vrouwen in een arm dorpje uit Sierra Leone hebben schulden, die van jaar tot jaar toenemen. De toestand verslechtert dusdanig, dat ze van hun echtgenoten uit werken moeten gaan bij rijkere boeren, zelfs als de kinderen ziek zijn. Heel wat mannen lopen uit schaamte weg van huis, omdat ze hun schulden niet konden aflossen. Het werk dat ze gewoonlijk deden, blijft nu liggen voor vrouwen. „We hebben geen tijd meer om te lachen en plezier te maken, zoals vroeger”, zeggen ze.

Lasten

Vrouwen, milieu en Derde Wereld. Het is geen vrolijk onderwerp. Problemen met het milieu te over. En vrouwen dragen de meeste lasten. Als hout schaars wordt, moeten vrouwen verder lopen om toch wat te bemachtigen. Als het rivierwater vervuild is, moeten vrouwen aan schoon water zien te komen. Lukt het niet om schoon water te krijgen en worden de kinderen ziek, dan draaien vrouwen er voor op. De taken zijn niet alleen bij de allerarmsten scheef verdeeld. Vrouwen die het wat beter hebben zitten vaak ook tot over hun oren in het werk. Zo liet *Promilla Adhiambo* uit Kenia een groep onderzoekers zien wat het voor haar betekende dat haar man een

modelboerderij heeft. Zij legde twaalf stenen neer, die de maanden van het jaar voorstelden. Boven iedere steen kwamen zaadjes die aangaven hoeveel tijd ze vroeger kwijt was met landbouwwerk. Daarboven verschenen andere zaadjes, die lieten zien hoeveel extra tijd ze tegenwoordig kwijt is. Tot ontsteltenis van haar bezoekers was ze ruim twee keer zoveel tijd kwijt. Zelfs haar man, die tot dan toe voortdurend aan het woord geweest was, viel even stil.

Brandhout

Als er veel bos gekapt is en brandhout schaars wordt, lijkt het voor de hand te liggen bos aan te planten. Maar als de problemen acuut zijn, ben je eigenlijk al te laat, want het duurt een hele tijd voordat je kan oogsten. Bovendien kosten aanleg en beheer veel geld en vergt het veel organisatie. Toen enige jaren geleden de prijs voor brandhout in de Westafrikaanse staat Gambia omhoog ging, sloeg men daar een andere weg in. De regering startte de productie van briketten van pindaschillen. Twee jaar later werd het project al stop gezet. De briketten brandden slecht en gaven teveel rook. Ook de distributie was een probleem. Een andere poging het brandhouttekort te lijf te gaan, bestond in de verkoop van enige duizenden metalen stoven. Deze eenvoudige kacheltjes zorgden ervoor dat er niet zoveel

warmte verloren gaat en dat je dus met veel minder hout toe kunt.

De Gambiaanse huisvrouwen kiezen nu echter voor een andere oplossing. In de eerste plaats koken ze veel zorgvuldiger, zodat zo min mogelijk vlammen naast de pan gaan. Ieder stukje hout, verkoold of niet, bewaren ze nu voor een volgende keer. Ze koken minder vaak. 's Middags bereiden ze eten voor twee maaltijden tegelijk en 's avonds is er een koude hap. Soms bewaren ze wat voor het ontbijt van de volgende dag. Een enkele keer sparen huishoudens brand-

Ieder stukje hout, verkoold of niet, bewaren ze voor de volgende keer

stof uit door gezamenlijk te koken.

Ambitieuus project

Armoede is vaak de oorzaak van milieuproblemen in de Derde Wereld. Helaas is nog meer armoede het gevolg. Regeringen van Derde-Wereldlanden proberen deze vicieuze cirkel te doorbreken, bijvoorbeeld door het opzetten van een groot irrigatielandbouwproject.

In Sri Lanka begon eind zestiger jaren het ambitieuze Mahaweli-project. De rivier die deze naam draagt, werd afgedamd en het stuwmeer dat ontstond, vormt de watervoor-

raad voor een enorm gebied om rijst te verbouwen. De bedoeling was om twee vliegen in een klap te slaan: de landloze boeren zouden de beschikking krijgen over een stukje landbouwgrond met voldoende water en de extra rijst die zij zouden gaan produceren, zou een einde kunnen maken aan de dure rijstimporten.

Voor het project werd een beroep gedaan op het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. Deze instellingen kwamen met voorwaarden. De prijzen van de eerste levensbehoeften moesten drastisch omhoog, de subsidie op voedsel zou verdwijnen. De gevolgen laten zich raden: meer honger en meer ondervoeding dan ooit.

Het project brengt, bijna vanzelfsprekend, forse milieuschade met zich mee. De bossen zijn gekapt en de boeren maken zo ruim gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, dat het oppervlaktewater behoorlijk verontreinigd is.

Teleurstelling

Voor de boeren en boerinnen is het project een enorme teleurstelling. Er is meer armoede, ondervoeding en ziekte dan elders in Sri Lanka, waar men nog traditioneel werkt. Dat lijkt onbegrijpelijk voor zo'n modern landbouwproject. De plannenmakers zijn echter uitgegaan van het negentiende eeuwse westerse ideaal van het huisgezin: de man werkt buitenshuis en brengt het geld

Moestuin voorziet in eerste levensbehoefte

Voldoende groente, schoon drinkwater, vruchtbare grond - veel vrouwen uit de Derde Wereld weten uit eigen ervaring hoe belangrijk dat is. Begrijpelijk dat ze, als het even kan, initiatieven nemen.

Een van de eerste dingen die vrouwen vaak doen, als ze van het platteland naar de stad verhuizen, is een tuintje beginnen. Of je gaat kijken in Lusaka, Mexico-stad, Lima of Freetown, overal tref je moestuintjes aan.

Spontaan ingericht, er is geen overheidsinstantie of ontwikkelingshulp-organisatie aan te pas gekomen.

De tuintjes zijn vaak piepklein: een paar grote dozen, gevonden bij de vuilnis, of een stapeltje oude autobanden voldoen al. Oude bedspiralen doen dienst als omheining, om lastige kippen op een afstand te houden.

Als de grond in het nieuwe woongebied niet geschikt is, halen de mini-tuinders uit andere streken vruchtbare grond. Omdat de tuintjes zo klein zijn, valt dat te doen.

Net als in de meeste Derde-Wereldlanden is het verzorgen van de moestuin op het platteland in Sri Lanka voornamelijk een zaak van vrouwen. Zij hebben veel bomen en struiken aangeplant. Deze leveren noten en vruchten, voer voor de dieren, geneesmiddelen, stoffen die de bodem verrijken en materiaal om omheiningen mee te maken. Anoja Wickramasinghe van de Universiteit van Peradeniya in Sri Lanka stelde een onderzoek in. Zij konstateerde hoe enorm

belangrijk deze tuinen zijn voor het levensonderhoud van het gezin. In de droge gebieden van Sri Lanka is de verkoop van olie, die de vrouwen uit pitten winnen, zelfs de belangrijkste bron van kontant geld.

Drinkwater

De vrouwen uit het dorpje Nyankine in Kenia waren het niet eens met het officiële plan om het drinkwaterprobleem aan te pakken. Toch vonden ook zij dat er nodig wat moest gebeuren. Heel wat mensen hadden last van buikpijn en diarree door het drinken van het vieze rivierwater. Een koffiefabriek loost op de rivier en in het natte seizoen spoelt er modder van de berg af.

De officiële ontwikkelingsinstantie, het Kamujine Farmers Centre (KFC), wilde gezinnen leningen verstrekken voor de bouw van een watertank, om regenwater op te vangen. Daarvoor was het nodig, dat de woning een zinken dak had. De drie vrou-

binnen, de vrouw doet de huishouding en verzorgt de kinderen. In werkelijkheid verzorgen de vrouwen uit de traditionele landbouwgebieden van Sri Lanka niet alleen de kinderen, maar verbouwen zij zelf ook heel wat gewassen op een uitgehakte plek in het bos. Zo kunnen ze zelf voor groente en graan zorgen om hun gezin te voeden, zelfs als de rijstogst mislukt is. Als er wat zelfverbouwde produkten overschieten, kunnen ze die op de markt verkopen. Dan beschikken ze over wat geld.

foto FAO

vrouwen hier niet meer de steun hebben van de eigen familie, zoals ze dat gewend waren.

Oplossingen

In andere delen van de wereld spelen soortgelijke problemen. De Afrikaanse deskundige *Muntemba* maakte een studie van de situatie in Zambia. Zij is van mening dat het van het grootste belang is dat we inzien dat vrouwen traditioneel de spilvormen van de voedselproductie voor het

gezin. Daarom moeten ze, volgens *Muntemba*, meer mogelijkheden krijgen tot het verbouwen van gewassen. Ook moeten ze meer invloed op het bestuur hebben. De boerinnen van het Mahaweli-project zoeken uiteraard zelf naar oplossingen. Vrouwen die geen baby's of kleine kinderen hebben, gaan flink aan de slag op de rijstvelden. Ook als het om werk gaat, dat gewoonlijk alleen mannen doen. Zo veroveren ze een stukje aanzien.

Vrouwenmishandeling

Bij de aanleg van het project is al het bos gekapt. Er is alleen maar rijstbouw, waar traditioneel de mannen de baas over zijn. De vrouwen, die vroeger zelfstandig van alles produceerden, zijn nu gedegradeerd tot hulpjes van mannen. Als altijd moeten zij de kinderen zien groot te brengen, ook nu zij geen eigen groente,

■ Afrikaanse vrouwen verhandelen groenten en fruit

granen en geld meer hebben. Vooral als hun echtgenoot een groot gedeelte van zijn verdiende geld verdrinkt, is het regelrecht een ramp. De beroerde leefomstandigheden hebben niet alleen geleid tot meer drankmisbruik onder mannen. Ook is er nu veel meer vrouwenmishandeling. Dat komt ook, doordat

wengroepen van het dorp belegden een gezamenlijke vergadering. Het KFC-plan verwezen ze naar de prullenbak, omdat alleen de rijkere families mee konden doen. Alleen zij kunnen zich een zinken dak permitteren en zijn in staat de lening terug te betalen.

De vrouwen leek het beter om bij bronnen, hoger op de berg, water af te tappen en dit met een pijpleiding naar beneden te brengen. Hun voorstel werd op een dorpsvergadering besproken en aangenomen. Het hoofd van het KFC ging akkoord en beloofde op zoek te gaan fondsen. Na drie maanden was er geld binnen en kon het waterleidingproject van start gaan.

Net voor het begin van de regentijd, vijf maanden later, was de waterleiding klaar. Dankzij het initiatief van de dorpsvrouwen is er in Nyankine niet meer zoveel buikpijn en diarree als vroeger.

Bio-afval

In 1974 meldden de kranten in Mexico dat er maar liefst 28 miljoen hectare vruchtbare grond verloren was gegaan door erosie. Bovendien was heel wat akkerland bedorven door verkeerd gebruik van kunstmest. Een aantal huisvrouwen in de hoofdstad begreep dat er iets moest gebeuren. Zij richtten in hun wijk een comité op om bioafval apart te houden, te verzamelen en naar het platteland te brengen. Het huisvrouwen-comité draagt de kleurrijke naam *Campaa de Amas de Casa para Regenerar las Tierras Erosionadas de México*, oftewel Huisvrouwen Kampagne voor het Herstel van het door Erosie aangetaste Land van Mexico, afgekort *Cacretem*. De slagzin was: 'van de keuken naar het platteland, met de hartelijke groeten'. Onder de energieke leiding van *Gema Zendejas* verzamelde de *Cacretem* niet alleen bij huishoudens, maar ook op scholen

en markten bioafval. In het begin stond de *Cacretem* tamelijk alleen. Maar de milieuproblemen namen toe en sinds 1982 is er veel belangstelling van kranten, radio en televisie voor het bioafvalproject. Op vele andere plaatsen zijn intussen soortgelijke komitees opgericht. Het bestuur van de stadswijk *Tlalpan* stelde in 1988 twee vrachtwagens ter beschikking om het bioafval naar een proefboerderij in het dorpje *Topilejo* te brengen.

De Universiteit van *Chapingo* onderzoekt voor de *Cacretem* de aarde van deze boerderij, zodat de resultaten zorgvuldig vastgesteld kunnen worden. Ondertussen heeft de *Cacretem* haar activiteiten verder uitgebreid: ook niet-organisch afval, dat hergebruikt kan worden, zamelt zij nu in en brengt zij met de vrachtwagens naar verschillende fabrieken.

(JPS)

“Bestrijdingsmiddelen maken me giftig”

Kees Beart, een Lekkerkerkse milieuridder met stijl

Hij stond ooit op het punt om geitenhouder te worden. Maar hij had alleen een stal en een paar touwen, waaraan zijn vijftien geiten overdag op een klein stukje land konden grazen. Dus deed hij de beestjes toch maar weg. Om vervolgens part-time te gaan werken en zich te storten op iets volstrekt anders. De gevaren van bestrijdingsmiddelen. Genoeg reden dus voor een gesprek met gifexpert en Lekkerkerker Kees Beart.

Laurens Lammers

Nog niet zo lang geleden had Kees Beart (46), een ploeg van Tros-Aktua over de vloer, die alles wilde weten over de bovenmatige hoeveelheden bestrijdingsmiddelen in onze voeding en de grote risico's daarvan.

Beart, leraar aan de Lekkerkerkse basisschool Koningin Wilhelmina en voorzitter van de Stichting Natuurverrijking, haalde van alles uit de kast om te bewijzen dat verschillende overheidsplannen en -rapporten pertinente onwaarheden bevatten over de toegestane hoeveelheden. En dat de Bestrijdingsmiddelenwet talloze gaten kent, uitermate slap is en vrijwel geen bescherming biedt tegen de kwalijke gevolgen van het gifgebruik. Zelfs via allerlei berekeningen wist Beart zijn gelijk aan te tonen. De journalisten waren verbijsterd en vroegen geschrokken de verantwoordelijke ministeries om commentaar. Waarschijnlijk durfden ze de uitzending van het item daarna niet meer aan, zegt Beart nu. Bang om blunders te maken, of misschien was de slotconclusie te 'bedreigend'. Zelf heeft hij er in ieder geval niks van teruggezien op de buis.

Tien jaar al is Beart voor de Stichting Natuurverrijking in de weer met bestrijdingsmiddelen. Zijn interesse voor het onderwerp en zijn vechtlust om het gifbeleid van de overheid te veranderen, is echter

nog even flagrant merkbaar. En dat levert thuis natuurlijk problemen op. Bijvoorbeeld als hij zich tijdens het middagen ontpopt tot een ware spraakwaterfall, die geen oog meer heeft voor al het lekkers op tafel. Op zo'n moment raakt zijn vrouw Brigitte toch wel enigszins geprikkeld en besmeert hij vlug wat sneetjes granenbrood met boter, zich afvragend hoeveel resten bestrijdingsmiddelen er in de graankorrels van één zo'n sneetje zouden zitten. Zeer waarschijnlijk veel meer dan de toegestane normen per kilo lichaamsgewicht. Tenminste, als zijn bevindingen ook echt kloppen.

Mensen kunnen geobsedeerd zijn door televisie, voetbal of literatuur. Maar bestrijdingsmiddelen... Waarom?

„Zelf ben ik een grote natuurliefhebber en ik ergerde me altijd dood aan dat spuiten op plekken waar het helemaal niet nodig was. Gemeenten waren bezig met natuurverwoesting onder het mom van 'onderhoud'. Vanuit die nijd en bedroefdheid is de werkgroep Natuurverrijking ontstaan en heb ik me in het onderwerp verdiept. Uit gesprekken met mensen die verantwoordelijk waren voor het gifgebruik, stuitte ik vervolgens op een afschuwelijke 'domheid'. Niemand wist iets van de risico's af. Zelfs overheidsinstanties, zoals de Plantenziektkundige Dienst, zeiden dat bestrijdingsmiddelen volkomen onschadelijk waren, terwijl sommigen kankerverwekkend zijn of een chronische vergiftiging tot gevolg kunnen hebben. Als je dan eenmaal bezig bent, en je wilt goede dingen doen voor de natuur en het milieu, ga je verder om de broodnodige kennis te vergaren en te verspreiden.”

Hoeveel bestrijdingsmiddelen worden nu nog steeds toegestaan door de overheid?

„Er zijn zo'n vierhonderd middelen toegelaten, die in duizenden handelsmerken op de markt te koop zijn. Ieder jaar verandert dat aantal, evenals de toepassingen ervan. Dat hangt mede af van het bedrijfsleven. Als een bedrijf winst ziet in een bepaald bestrij-

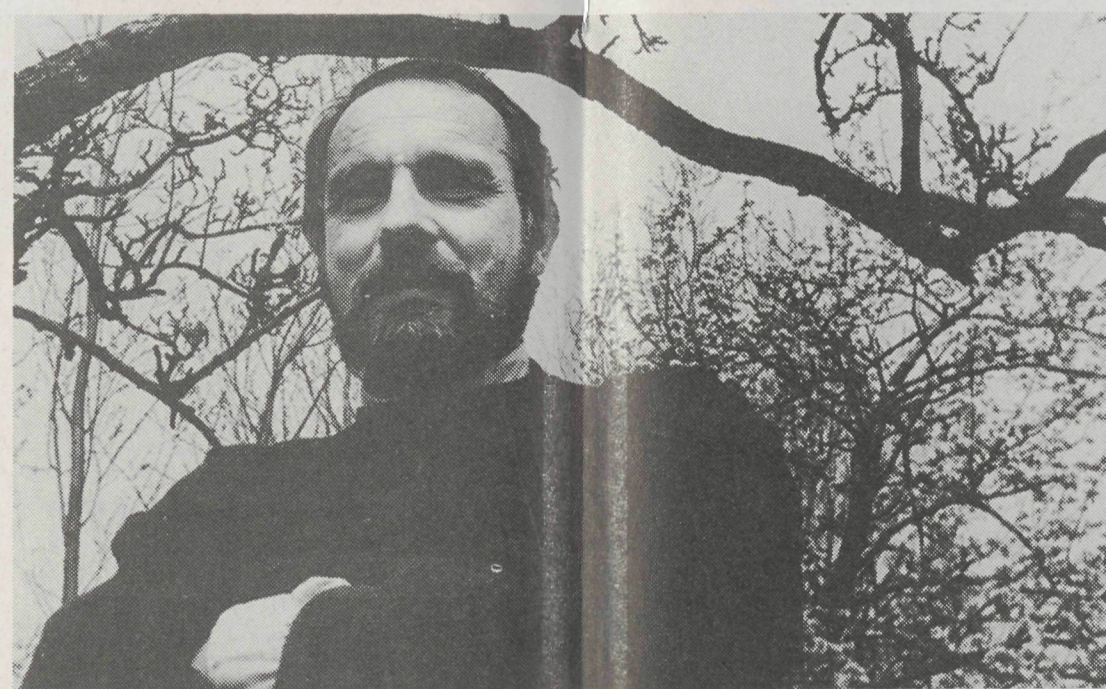

foto De Kleine Aarde

dingsmiddel dan vragen ze daar een toelatingsbeschikking voor van de overheid. Het gekke is dat er zo precies dezelfde middelen - dus identieke niet-actieve stoffen die geheim zijn en daarom ook niet op de verpakking staan - te koop zijn voor het bestrijden van zowel kakkerlakken als vliegende insecten. Heel eigenaardig, maar voor het bedrijfsleven zeer winstgevend.”

Bestaan er bestrijdingsmiddelen die selectief doden en voor mens en milieu onschadelijk zijn?

„Nee. Selectief werkende middelen zijn absoluut onzin. Uit een rapport van Rijkswaterstaat blijkt verder dat zelfs vrij nieuwe synthetische bestrijdingsmiddelen, die in de literatuur te boek staan als 'goed afbreekbaar' en 'ongevaarlijk voor zoogdieren', toch schadelijk zijn. Ze komen in veel grotere hoeveelheden in het water terecht dan vanuit milieu-oogpunt wenselijk is. Het Ei van Columbus zijn deze middelen dus

middelen rechtvaardigen. Een grote openbaarheid van de werkelijke feiten en risico's zou onze export wel eens ernstig in gevaar kunnen brengen.”

Er zijn in het verleden ook middelen verboden omdat ze te gevaarlijk zijn. Maar in de praktijk vechten fabrikanten zo'n verbod met sukses aan. Hoe kan dat?

„Fabrikanten kunnen tegen een verbod in beroep gaan. En daar maken ze gebruik van. Het is dan triest dat het College van Beroepsnicks van bestrijdingsmiddelen afweet en zich laat bijstaan door een groep deskundigen, die niet weet op te vechten tegen dure en sluwe advocaten van de fabrikant.”

Een stof als het kankerverwekkende Amitrol is in andere landen allang verboden. In ons land nog niet.

„Ja, dat is zeer raar en dat komt omdat de toelatingscommissie zich in haar beleid baseert op onderzoeksgegevens van de fabrikant.” (Haalt weer van alles uit de kast) „In de praktijk is echter gebleken dat er met die gegevens wordt gefraudeerd. Het is voorgekomen dat het gebruik van een stof, zoals glyfosaat, sterk werd uitgebreid terwijl het toelatingsonderzoek juist opnieuw moest worden gedaan omdat er gefraudeerd was.”

Bedrijven als Akzo, Duphar en Shell moeten toch wel een enorme afkeer bij u oproepen...

(Grijnzend en ontkennend) „Nou nee, het zijn op winst beluste bedrijven die het met de waarheid niet zo nauw nemen. Ik heb met sukses klachten tegen ze ingediend bij de Reclame Code Commissie, omdat ze boter gevaarlijker voor de mens achten dan hun eigen gifprodukten. Een gifmiddel mag niet als 'veilig voor mens en dier' worden aangeprijsd. Dat is ronduit misleidend.”

Uw klachten hebben dus effect gehad voor de wijze waarop ze nu reclame maken?

„Ach, fabrikanten verzinnen steeds andere dingen. Op de verpakkingen staan nu teke-

ningen van koeien met daarboven een regenboog. Het wordt steeds moeilijker om dat soort reclame-uitingen aan te pakken. Er moeten daarom regels komen voor gifreclame en strafmaatregelen bij eventuele overtredingen.”

Waar het allemaal voor u mee begon, was het spuiten in parken en plantsoenen. Er zijn tegenwoordig ook steden waar de groendienst het woord 'gif' uit haar vocabulaire heeft verbannen. Lelystad bijvoorbeeld.

„Ja, alle gemeenten die niet meer spuiten in het openbaar groen of op de bestrating komen tegenwoordig op de 'groene lijst' van de stichting te staan. Dat zijn er nu ongeveer honderd. Lelystad was een van de eerste steden op die lijst. Daar is de groendienst gestopt met spuiten in de hoop een zo groot mogelijke variatie in planten en dieren te krijgen. Een probleem blijven de woekerende kruiden. Brandnetels groeien overal even hard door de luchtverontreiniging. Er zit immers veel meer stikstof in de lucht dan vroeger en daar leven die planten wel bij. Een ander probleem is de netheid in de Nederlandse volksaard. Sommige gemeenten kloppen bij mij aan met de vraag of ik materiaal heb om meer begrip te kunnen kweken onder de bevolking voor gifvrij groenbeheer. Nou, een paar plantjes op de bestrating, dat moet toch kunnen?”

Zelf heeft Beart trouwens vele jaren mogen oefenen in gifvrij groenbeheer in zijn eigen bos. Op een aangekocht stukje grond, een paar kilometers verwijderd van zijn benedijkse woning aan de Lek, plantte hij zestien jaar geleden zeventuizend bomen. „Het fabeltje dat boompjes zonder bestrijdingsmiddelen niet groeien of doodgaan, moet je niet geloven. Het is zelfs zo dat een rode kornoelje of een populier ook op plekken met veel gras prachtig uitgroeien. Echt!” **Stichting Natuurverrijking, Opperduit 362, 2941 AR Lekkerkerk.**

"Bestrijding maken me

Kees Beaart, een Lekkerkerkse

Hij stond ooit op het punt om geitenhouder te worden. Maar hij had alleen een stal en een paar touwen, waaraan zijn vijftien geiten overdag op een klein stukje land konden grazen. Dus deed hij de beestjes toch maar weg. Om vervolgens part-time te gaan werken en zich te storten op iets volstrekt anders. De gevaren van bestrijdingsmiddelen. Genoeg reden dus voor een gesprek met gifexpert en Lekkerkerker Kees Beaart.

Laurens Lammers

Nog niet zo lang geleden had Kees Beaart (46), een ploeg van Tros-Aktua over de vloer, die alles wilde weten over de bovenmatige hoeveelheden bestrijdingsmiddelen in onze voeding en de grote risico's daarvan.

Beaart, leraar aan de Lekkerkerkse basisschool Koningin Wilhelmina en voorzitter van de Stichting Natuurverrijking, haalde van alles uit de kast om te bewijzen dat verschillende overheidsplannen en -rapporten pertinente onwaarheden bevatten over de toegestane hoeveelheden. En dat de Bestrijdingsmiddelenwet talloze gaten kent, uitermate slap is en vrijwel geen bescherming biedt tegen de kwalijke gevolgen van het gifgebruik. Zelfs via allerlei berekeningen wist Beaart zijn gelijk aan te tonen. De journalisten waren verbijsterd en vroegen geschrokken de verantwoordelijke ministeries om commentaar. Waarschijnlijk durfden ze de uitzending van het item daarna niet meer aan, zegt Beaart nu. Bang om blunders te maken, of misschien was de slotkonklusie te 'bedreigend'. Zelf heeft hij er in ieder geval niks van teruggezien op de buis.

Tien jaar al is Beaart voor de Stichting Natuurverrijking in de weer met bestrijdingsmiddelen. Zijn interesse voor het onderwerp en zijn vechtlust om het gifbeleid van de overheid te veranderen, is echter

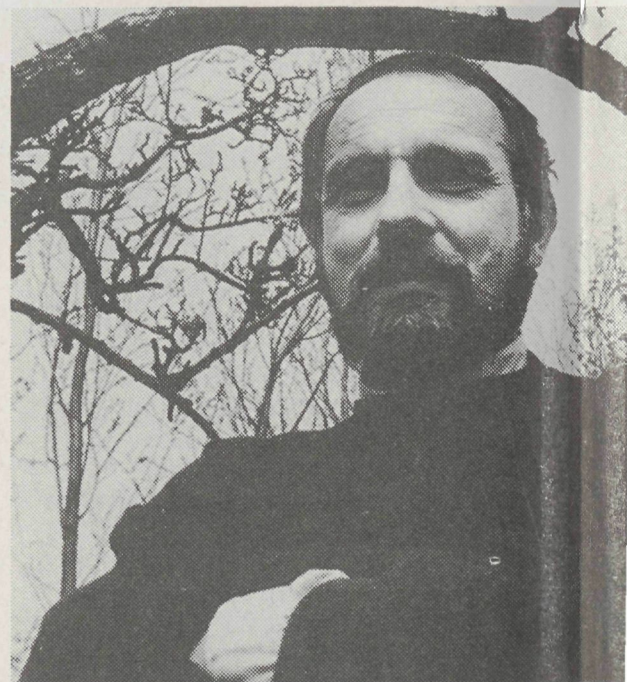
nog even flagrant merkbaar. En dat levert thuis natuurlijk problemen op. Bijvoorbeeld als hij zich tijdens het middagen ontloopt tot een ware spraakwaterfall, die geen oog meer heeft voor al het lekkers op tafel. Op zo'n moment raakt zijn vrouw Brigitte toch wel enigszins geprikkeld en besmeert hij vlug wat sneetjes granenbrood met boter, zich afvragend hoeveel resten bestrijdingsmiddelen er in de graankorrels van één zo'n sneetje zouden zitten. Zeer waarschijnlijk veel meer dan de toegestane normen per kilo lichaamsgewicht. Tenminste, als zijn bevindingen ook echt kloppen.

Mensen kunnen geobsedeerd zijn door televisie, voetbal of literatuur. Maar bestrijdingsmiddelen... Waarom?

„Zelf ben ik een grote natuurliefhebber en ik ergerde me altijd dood aan dat spuiten op plekken waar het helemaal niet nodig was. Gemeenten waren bezig met natuurverwoesting onder het mom van 'onderhoud'. Vanuit die nijd en bedroefdheid is de werkgroep Natuurverrijking ontstaan en heb ik me in het onderwerp verdiept. Uit gesprekken met mensen die verantwoordelijk waren voor het gifgebruik, stuitte ik vervolgens op een afschuwelijke 'domheid'. Niemand wist iets van de risico's af. Zelfs overheidsinstanties, zoals de Plantenziektkundige Dienst, zeiden dat bestrijdingsmiddelen volkomen onschadelijk waren, terwijl sommigen kankerverwekkend zijn of een chronische vergiftiging tot gevolg kunnen hebben. Als je dan eenmaal bezig bent, en je wilt goede dingen doen voor de natuur en het milieu, ga je verder om de broodnodige kennis te vergaren en te verspreiden.”

Hoeveel bestrijdingsmiddelen worden nu nog steeds toegestaan door de overheid?

„Er zijn zo'n vierhonderd middelen toegelaten, die in duizenden handelsmerken op de markt te koop zijn. Ieder jaar verandert dat aantal, evenals de toepassingen ervan. Dat hangt mede af van het bedrijfsleven. Als een bedrijf winst ziet in een bepaald bestrij-

dingsmiddel dan vragen ze daar een toelatingsbeschikking voor van de overheid. Het gekke is dat er zo precies dezelfde middelen - dus identieke niet-actieve stoffen die geheim zijn en daarom ook niet op de verpakking staan - te koop zijn voor het bestrijden van zowel kakkerlakken als vliegende insecten. Heel eigenaardig, maar voor het bedrijfsleven zeer winstgevend.”

Bestaan er bestrijdingsmiddelen die selectief doden en voor mens en milieu onschadelijk zijn?

„Nee. Selectief werkende middelen zijn absoluut onzin. Uit een rapport van Rijkswaterstaat blijkt verder dat zelfs vrij nieuwe synthetische bestrijdingsmiddelen, die in de literatuur te boek staan als 'goed afbreekbaar' en 'ongevaarlijk voor zoogdieren', toch schadelijk zijn. Ze komen in veel grotere hoeveelheden in het water terecht dan vanuit milieu-oogpunt wenselijk is. Het Ei van Columbus zijn deze middelen dus

gsmiddelen e giftig"

kerkse milieuridder met stijl

Foto De Kleine Aarde

■ **Kees Beaat:** "de Bestrijdingsmiddelenwet is uiterst slap"

niet, al hebben ze dat predikaat wel gekregen. Maar het zogenaamde toelatingsbeleid is kortom zeer onkritisch. En de Bestrijdingsmiddelenwet vormt totaal geen waarborg tegen gevaarlijke stoffen in het milieu."

In onze grondwet staat in artikel 21 dat de overheid zorg moet dragen voor de bewoonbaarheid van het land en mens en milieu moet beschermen. Hoe valt dat te rijmen met het gebruik van bestrijdingsmiddelen?

„Een goede vraag. De overheid beweert dat de toegelaten bestrijdingsmiddelen niet gevaarlijk of kankerverwekkend en dus niet in strijd met de grondwet zijn. Eigenlijk moet je zeggen: de Bestrijdingsmiddelenwet is in strijd met de grondwet. De regering zal echter stellen dat het een afweging van nut en schade is en dat er economische belangen zijn, die het gebruik van bestrijdings-

middelen rechtvaardigen. Een grote openbaarheid van de werkelijke feiten en risico's zou onze export wel eens ernstig in gevaar kunnen brengen."

Er zijn in het verleden ook middelen verboden omdat ze te gevaarlijk zijn. Maar in de praktijk vechten fabrikanten zo'n verbod met sukses aan. Hoe kan dat?

„Fabrikanten kunnen tegen een verbod in beroep gaan. En daar maken ze gebruik van. Het is dan triest dat het College van Beroepsnicks van bestrijdingsmiddelen afweet en zich laat bijstaan door een groep deskundigen, die niet weet op te vechten tegen dure en sluwe advocaten van de fabrikant."

Een stof als het kankerverwekkende Amitrol is in andere landen allang verboden. In ons land nog niet.

„Ja, dat is zeer raar en dat komt omdat de toelatingskommissie zich in haar beleid baseert op onderzoekgegevens van de fabrikant." (Haalt weer van alles uit de kast) „In de praktijk is echter gebleken dat er met die gegevens wordt gefraudeerd. Het is voorgekomen dat het gebruik van een stof, zoals glyfosaat, sterk werd uitgebreid terwijl het toelatingsonderzoek juist opnieuw moest worden gedaan omdat er gefraudeerd was."

Bedrijven als Akzo, Duphar en Shell moeten toch wel een enorme afkeer bij u oproepen...

(Grijnzend en ontkennend) „Nou nee, het zijn op winst beluste bedrijven die het met de waarheid niet zo nauw nemen. Ik heb met sukses klachten tegen ze ingediend bij de Reclame Code Commissie, omdat ze boter gevaarlijker voor de mens achten dan hun eigen gifprodukten. Een gifmiddel mag niet als 'veilig voor mens en dier' worden aangeprijsd. Dat is ronduit misleidend."

Uw klachten hebben dus effect gehad voor de wijze waarop ze nu reclame maken?

„Ach, fabrikanten verzinnen steeds andere dingen. Op de verpakkingen staan nu teke-

ningen van koeien met daarboven een regenboog. Het wordt steeds moeilijker om dat soort reclame-uitingen aan te pakken. Er moeten daarom regels komen voor gifreclame en strafmaatregelen bij eventuele overtredingen."

Waar het allemaal voor u mee begon, was het spuiten in parken en plantsoenen. Er zijn tegenwoordig ook steden waar de groendienst het woord 'gif' uit haar vocabulaire heeft verbannen. Lelystad bijvoorbeeld.

„Ja, alle gemeenten die niet meer spuiten in het openbaar groen of op de bestrating komen tegenwoordig op de 'groene lijst' van de stichting te staan. Dat zijn er nu ongeveer honderd. Lelystad was een van de eerste steden op die lijst. Daar is de groendienst gestopt met spuiten in de hoop een zo groot mogelijke variatie in planten en dieren te krijgen. Een probleem blijven de woekeerende kruiden. Brandnetels groeien overal even hard door de luchtverontreiniging. Er zit immers veel meer stikstof in de lucht dan vroeger en daar leven die planten wel bij. Een ander probleem is de netheid in de Nederlandse volksaard. Sommige gemeenten kloppen bij mij aan met de vraag of ik materiaal heb om meer begrip te kunnen kweken onder de bevolking voor gifvrij groenbeheer. Nou, een paar plantjes op de bestrating, dat moet toch kunnen?"

Zelf heeft Beaat trouwens vele jaren mogen oefenen in gifvrij groenbeheer in zijn eigen bos. Op een aangekocht stukje grond, een paar kilometers verwijderd van zijn benedendijkse woning aan de Lek, plantte hij zestien jaar geleden zeventuizend bomen. „Het fabeltje dat boompjes zonder bestrijdingsmiddelen niet groeien of doodgaan, moet je niet geloven. Het is zelfs zo dat een rode kornoelje of een populier ook op plekken met veel gras prachtig uitgroeien. Echt!" **Stichting Natuurverrijking, Opperduit 362, 2941 AR Lekkerkerk.**

De Kleine Aarde

Aktiviteitenprogramma

Meedoen met een cursus? Vul de bon in. Doe hem wel tijdig op de bus. Let op de uiterste datum van aanmelden. Wacht niet te lang, want vol is vol. U krijgt meteen een bevestiging van uw inschrijving. Het kursusgeld betaalt u vooraf met de acceptgirokaart die wij u toezenden. Een week voor de cursus volgt uitgebreidere informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Als u graag wilt deelnemen aan een cursus, maar het is echt te duur voor u, neem dan contact op met De Kleine Aarde. In bijzondere gevallen is korting mogelijk. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. U ontvangt het kursusgeld dan terug. Wie later annuleert is 50 procent van het kursusgeld verschuldigd. Eerst meer weten? Schrijf of bel! Telefoon: 04116-84921 (werkdagen van 9.00 tot 17.00 uur) Schriftelijk: De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel Bezoekadres: Het Klaverblad 1, Boxtel

Algemeen

**Welkom in Boxtel
Zomerrondleiding**

Elke zondag, vrijdag en woensdag in juli en augustus (14.00)

Het hele jaar is iedereen welkom voor een bezoek aan De Kleine Aarde. Met een 'Doe-het-zelf-rondleidingspakketje' (f 4,-) kunt u het terrein bekijken en krijgt u de sleutels mee van het Piramidehuis.

Nog interessanter wordt het bezoek als u meedoet aan één van de rondleidingen in juli en augustus. Een medewerker van De Kleine Aarde leidt u dan rond over het terrein. Bij hem of haar kunt u al uw vragen stellen.

De rondleidingen zijn in juli en augustus elke woensdag, vrijdag en

zondag, steeds om 14.00 uur. U maakt een wandeling in de ecologische tuin, bekijkt het Bolhuis en de Piramidewoning en alle andere bezienswaardigheden op het terrein. Daarna kunt u genieten van een kopje (kruiden) thee of koffie in het Bezoekerscentrum.

Prijs: f 6,-. Kinderen tot en met 6 jaar gratis, kinderen van 7 tot en met 12 jaar f 3,-.

Aanmelden niet nodig

Uit eten bij De Kleine Aarde

Elke vrijdag in juli en augustus (vr 18.00)

In de zomermaanden juli en augustus serveert De Kleine Aarde iedere vrijdag een ecologische maaltijd. Dat kan een mooie afsluiting zijn van een langer bezoek aan Boxtel.

Chef-kok Marianka Wanninkhof staat er voor in dat er elke keer van een nieuw drie gangenmenu te genieten valt. Voor kinderen maakt zij een apart gerecht. U krijgt de recepten mee naar huis, zodat u het thuis kunt

overdoen. Er is altijd veel belangstelling voor deze maaltijden. Daarom moet u vooraf telefonisch reserveren. Op vrijdag zijn er zomerrondleidingen op De Kleine Aarde. Veel bezoekers combineren die met een maaltijd. Kosten: f 20,- voor volwassenen, f 10,- voor kinderen van 4 t/m 12 jaar. Tot 4 jaar gratis.

Reserveren: 04116-84921 tot 14.00 uur.

De maaltijd begint om 18.00 uur.

Tekenend de aarde verkennen

8 - 14 augustus of 22 - 28 augustus (zo 16.00 - za 10.00)

Deze zomer biedt De Kleine Aarde twee tekenweken, waarin u aan de slag kunt met verschillende teken- en schildermaterialen. Via een afwisselend programma komt u intensief in contact met de aarde en de bloemen en planten die uit de aarde ontstaan. Groeivormen, lijnen- en kleurenspeel leert u aandachtiger bekijken en beter ervaren.

In de loop van de werkweek ontdekt

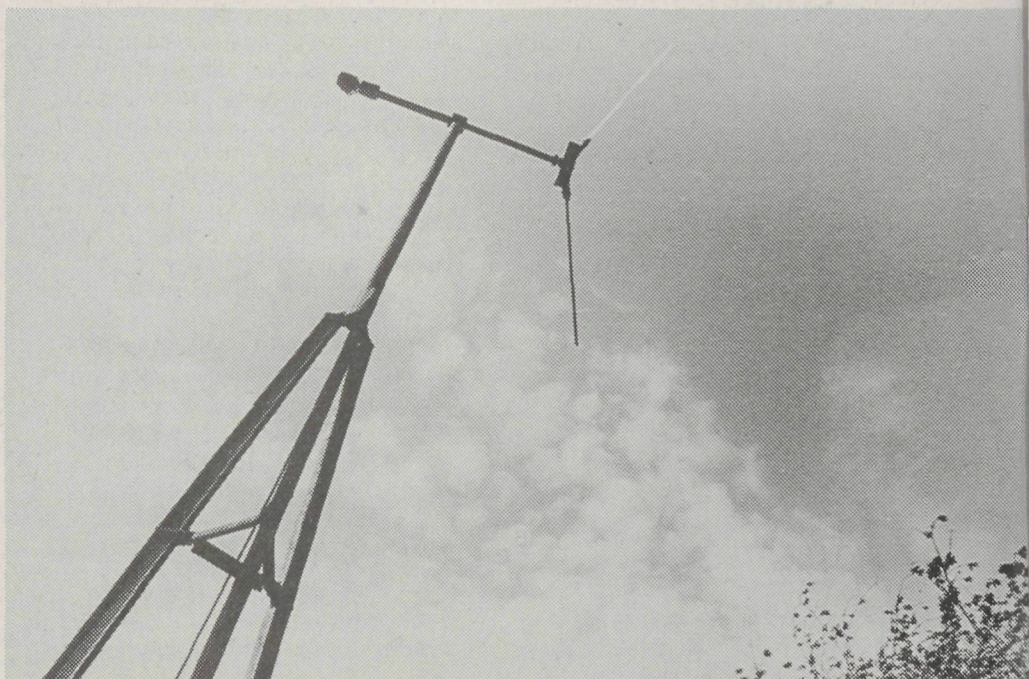

foto De Kleine Aarde

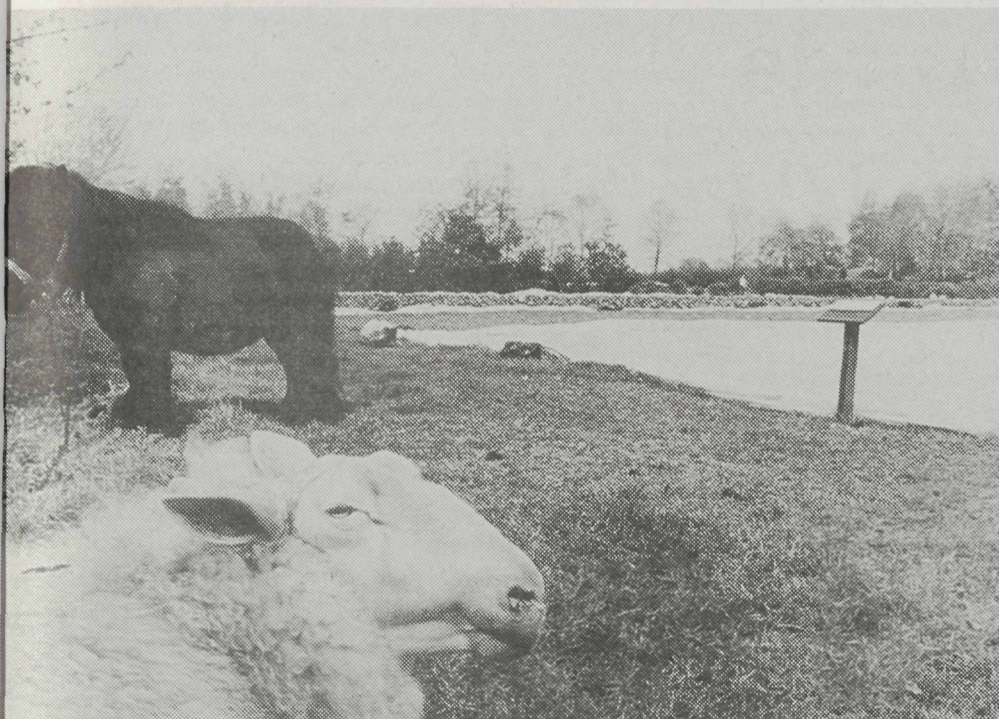

foto De Kleine Aarde

u op een spontane manier de belangrijkste onderdelen die de basis vormen voor tekenen en schilderen: vorm, ruimte, kleur en structuur.

U werkt met materialen als potlood, verschillende soorten krijt, pen, akwarel- en gouacheverf. Het ochtend- en middagprogramma begint met de kennismaking met een materiaal. Daarna gaat u er buiten in de natuur mee werken.

Het tekenen en schilderen vindt plaats op het terrein van De Kleine Aarde waar vele inspirerende plekjes zijn om op ontspannen wijze ervaring op te doen met werken in de natuur. 's Avonds wordt het gemaakte werk bekeken.

De werkweken zijn geschikt voor jong en oud. Ze staan open voor beginners en gevorderden. Zelfs als u geen enkele ervaring hebt, kunt u zonder moeite aan de cursus deelnemen.

De begeleiding is in handen van de kunstenaars Mia Koenenman en Gerard Goossens uit Eindhoven. Zij geven reeds jarenlang les en werken veel met en in de natuur.

Deelname is mogelijk per week. U kunt ook aan beide weken meedoen.

Prijs: f 460,- per week

Inklusief verblijf, alle maaltijden en materiaalgebruik

Aanmelden voor 1 augustus resp. 15 augustus.

Voeding

Kruiden verwerken (praktijkdag)

28 augustus (za 10.00-16.30)

Als je in je kruidentuin een rijkdom aan kruiden hebt, zijn augustus en september de maanden om ze te gaan oogsten en verwerken. Deze cursusdag biedt volop mogelijkheden om verse kruiden in de maaltijd te verwerken. Daarnaast leer je hoe je kruiden precies moet drogen en welke zich daar het beste voor lenen. Je krijgt recepten om kruiden te bewaren onder olie of azijn, zoals het recept van pesto, de bekende Italiaanse basilicumsaus. Op deze manier wordt de houdbaarheid van de kruiden verlengd en kun je de hele winter van het aroma genieten. De cursisten krijgen achtergrondinformatie en recepten. Daarnaast gaan ze zelf aan de slag om kruiden te verwerken in de keuken. Een afwisselende en informatieve dag!

Prijs: f 75,-

Inklusief ingrediënten en recepten

Aanmelden voor 14 augustus

Zelf kaas maken (kursus van één dag)

11 september (za 9.30-16.30)

Op deze interessante dag leert u in de boerderij van De Kleine Aarde zelf kaas maken. Het bewerken en berei-

den van kwark, zachte- en kruidenkaas wordt op deze dag besproken en toegelicht met video en dia's. Het bewerken en bereiden van Goudse kaas brengt u in praktijk. Aan het eind van de dag gaat u met een kaasje naar huis!

Thuis kunt u daarna zelf verder zuivelen: in de onderstaande kursusprijs is een basispakket ter waarde van f 35,- opgenomen. U neemt dus mee naar huis: stremsel, zuursel, kaasdoek, een cursusboek, een kaasvaatje en een halve kilo Goudse kaas.

Prijs: f 110,-

Inklusief ekologische lunch, ingrediënten, basispakket en het boekje 'Zuivel'

Aanmelden voor 1 september

Koken zonder vlees (weekendkursus)

24 - 26 september (vr 19.30-zo 16.00)

De succesvolle cursus 'Koken zonder vlees' kunt u ook in een weekend volgen. De cursus is vooral voor degenen die verder weg wonen van De Kleine Aarde.

Je loopt wel eens rond met het idee over te gaan op eten met minder of geen vlees, maar tegelijkertijd roept dit veel vragen op. Is het wel gezond? Doe ik het wel goed? Wat eet je dan? Is het wel lekker? En heb ik niet veel minder variatiemogelijkheden?

Om u bekend te maken met recepten zonder vlees gaan we tijdens deze cursus verschillende maaltijden bereiden met onder meer rauwkost, soepen, hoofdschotels, nagerechten en lunchgerechten.

Achtergrondinformatie over voedingsleer en producten komt ruimschoots aan bod.

Deze cursus is bedoeld voor beginners.

Prijs: f 200,-

Inklusief maaltijden, verblijf, ingrediënten en cursusmateriaal

Aanmelden voor 10 september

Koken zonder vlees (Zes avonden)

28 september, 5, 12, 19 en 26 oktober, 2 november (di 19.00-22.00)

Je loopt wel eens rond met het idee over te gaan op eten met minder of geen vlees, maar tegelijkertijd roept dit veel vragen op. Is het wel gezond? Doe ik het wel goed? Wat eet je dan? Is het wel lekker? En heb ik niet veel minder variatiemogelijkheden?

Om u bekend te maken met recepten zonder vlees gaan we tijdens deze

kursus verschillende maaltijden bereiden met onder meer rauwkost, soepen, hoofdschotels, nagerechten en lunchgerechten.

Achtergrondinformatie over voedingsleer en produkten komt ook ruimschoots aan bod.

Een cursus voor iedereen die beter wil eten!

Prijs: f 135,-

Inklusief ingrediënten en cursusmateriaal

Aanmelden voor 14 september

Tuinieren

Schik in schapen
(studiedag)

25 september (za 10.00-16.30)

Schapen staan in de belangstelling! Ook mensen met een relatief kleine tuin vinden het leuk om één of enkele schapen te houden. De Kleine Aarde organiseert daarom een dag over de vele wetenswaardigheden rond het schaap.

Op deze dag kunt u in de praktijk bekijken hoe u de konditie van een schaap vaststelt, het voedsel dat ze

eten of hoe u zorgt dat de schapen in een goede konditie blijven. U kunt ook het ophokken en het klauwtjes snijden oefenen!

Deze dag is voor iedereen die schapen houdt of wil gaan houden. En natuurlijk voor iedereen die meer van deze leuke dieren wil weten.

Prijs: f 75,-

Inklusief ekologische lunch en het boekje 'Schik in schapen'

Aanmelden voor 16 september

Ekologische moestuin
(drie studiedagen)

11 september, 2 en 30 oktober (za 10.00-16.30)

Gezond eten uit eigen moestuin.

Natuurlijk! Het begint met het weglaten van bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Daar blijft het niet bij. Als u gezonde groenten wilt kweken, die goed groeien en niet allemaal opgegeten worden door de rupsen of slakken, moet u meer weten van milieuvriendelijk tuinieren.

Deze cursus helpt u op weg om het tuinieren op een ekologische manier aan te pakken. Vruchtwisseling, bodem, bemesting, het herkennen,

voorkómen en bestrijden van ziekten en plagen, kruiden en on(gewenste) kruiden, nuttige dieren, combinatie-teelten en het maken van een teeltplan, zijn de onderwerpen die ter sprake komen.

De moestuin van De Kleine Aarde toont de levende voorbeelden en u gaat met een handig naslagwerk naar huis.

Prijs: f 140,-

Inklusief lunches en cursusboek
Aanmelden voor 2 september

Groenten in de winter
(studiedag)

9 oktober (za 10.00-16.30)

De Nederlandse winter: stortregens, vijftien graden vorst, sneeuw, lekker zonnetje, lente-achtig, we kunnen er geen peil op trekken. Toch wilt u graag verse groenten eten, uit eigen tuin en zonder diepvrieskist. En gevarieerd natuurlijk!

Welke groenten zijn echt winterhard? Zijn er rassen die beter te bewaren zijn dan andere? Hoe bescherm je groenten die buiten staan? Allemaal vragen die op deze dag beantwoord gaan worden.

Voor het goed bewaren zijn er verschillende methoden, zoals inkuilen, inkisten, drogen, ophangen en inzuren. Elke groente heeft zijn eigen bewaareisen en -mogelijkheden. En wat is er leuker dan je eigen witlofkropjes te oogsten en te eten? Door oogstspreading hoeft u niet alles tegelijk op te eten of weg te geven. Natuurlijk kijken we naar het teeltplan, want ook dat vraagt enige aanpassing. Wintergroenten eten uit eigen tuin begint al met een goed teeltplan in het voorafgaande voorjaar.

Het hele jaar door verse groenten uit de eigen tuin, zonder wekken of invriezen? Prima te doen, ook in de winter!

Prijs: f 70,-

Inklusief dokumentatie en ekologische lunch

Aanmelden voor 1 oktober

Bon voor aanmelding

Ik meld mij aan voor de cursus:

Datum van de cursus:

Naam:.....

Adres:.....

Postcode:.....

Plaats:.....

Mijn beroep of studie:.....

Geboortedatum:.....

Telefoonnummer:.....

Handtekening:.....

Stuur mij een bevestiging. Voor aanvang van de cursus krijg ik het programma en nadere informatie. Ik betaal met de acceptgirokaart die u mij toestuurt. Ik weet dat ik 50 % van het kursusprijs verschuldigd ben, als ik annuleer binnen twee weken voordat de cursus begint.

(hokje aankruisen)

☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle kursusprijs.

☐ Ik ben donateur en krijg tien % korting.

☐ Ik meld mij hierbij aan als donateur. Ik geef een donatie van f 25,- of meer en krijg dit jaar vier keer De Kleine Aarde in de bus. Ik krijg dus tien % korting op deze cursus.

Invullen of overschrijven en opsturen naar: De Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280VJ Boxtel. Postzegel hoeft niet, mag wel.

Let op de uiterste datum van aanmelden!

Rode bosbessen kosten milieu niets

Nieuwsgierigheid deed zijn oog ineens op de rode bosbes vallen.

Inmiddels is hij er van overtuigd dat de teelt van deze bes hèt is.

Bessenteler Jan de Boer uit Eestrum vindt dat de teelt alle voordelen in zich heeft: weinig investeringen, hoge opbrengsten, en bovenal: milieu-vriendelijk.

Alex de Jong

Volgens Jan de Boer kan het niet anders of de teelt van de rode bosbes zal in de toekomst hand over hand toenemen. De toepassingen voor de vrucht zijn legio en de teelt is niet milieubelastend. Wanneer hij er over verhaalt, hoeft hij de struiken niet eens te zien. Het beeld ontrafelt zich zo voor je ogen: een groene zee van veertig centimeter hoge struiken; in de zomer heerlijk geurend met prachtige wit-rose bloemen gevolgd door koraalrode vruchten.

Natuurlijk zijn de bessen behalve voor het oog, ook voor de portemonnee van de teler van onschatbare waarde. Ze kunnen worden verwerkt in jam, compote, frisdranken, siroop, wijnen. „Je kunt het zo gek niet bedenken of er is een toepassing mogelijk,” zegt De Boer. Bovendien bevatten de bessen een natuurlijk conserveringsmiddel dat chemische toevoegingen kan vervangen: benzoë-zuur.

De bes wordt echter weinig gebruikt om chemische conserveringsmiddelen te vervangen. „In Zweden hebben ze er mee geëxperimenteerd. Ze legden een laagje bosbessen bovenop jam, die van nature niet lang houdbaar was. De jam bleek ineens veel langer houdbaar vanwege het beschermende laagje,” aldus De Boer.

Benzoë-zuur heeft niet alleen goede eigenschappen. Twee wijnmakers die probeerden bosbessenwijn te maken, kregen grote problemen tijdens het gistingsproces. In plaats van wijn, maakten ze azijn.

Arbeidsintensief

De vossenbes, of in het Fries ‘reade blebberbei’, stelt weinig eisen aan de grond waarop geteeld wordt. Hoe schraler, hoe liever. Zolang er maar veel water aanwezig is. Bemesting is niet nodig. Sterker nog: er wordt maar liefst vijftig kilo stikstof per hectare aan de lucht onttrokken. Verzuring van het milieu wordt erdoor tegengegaan. „In noordoost-Friesland zijn volop plaatsen waar de bes geteeld zou kunnen worden”, zo meent De Boer. Bang voor concurrentie is hij niet. „De afzetmogelijkheden zijn zo groot. Het aanbod kan nu al bij lange na niet aan de vraag voldoen.” In de toekomst zal dat gelijke tred blijven houden, denkt de bessenteler.

Het enige nadeel van deze teelt is de arbeidsintensiviteit. „Je hebt er een dagtaak aan om de alles goed te kunnen laten verlopen.” Zelf heeft hij elf are ‘in ieder hoekje tot de nok toe’ gevuld met de struiken. Te klein om helemaal van te kunnen leven, maar groot genoeg om er een aardig centje mee te kunnen verdienen.

Promotie

Overigens blijkt de bes in buurlanden ook nauwelijks ontdekt te zijn. In Scandinavië wordt hij sinds 1988 op kleine schaal geteeld. Alleen Duitsland heeft vijftig hectare speciaal voor de ‘reade blebberbei’. De bedoeling is dat de teelt sterk wordt uitgebreid. Maar zelfs dan blijft de vraag groter dan het aanbod, denkt De Boer. Inmiddels is de stichting ‘Wrald Frucht’ (Fries voor wereldvrucht) in het leven geroepen. Zodra de subsidie-aanvraag wordt gehonoreerd, zal de teelt van de rode vossenbes in Friesland snel toenemen. „We overwegen een proefbedrijf op te starten, zodat een ieder met deze vruchten kan kennis maken.”

Voer voor vegetariërs

De Stichting Lekker Dier heeft een informatiebrochure uitgebracht over de bio-industrie. Het is voer voor vegetariërs en ieder die overweegt het te worden.

Heel overzichtelijk en systematisch beschrijft de brochure hoe de verschillende

soorten vee worden gehouden. Daarnaast komen ook mestoverschot, genetische manipulatie en de Derde Wereld aan bod. De brochure biedt handige achtergrondinformatie voor spreekbeurten en dergelijke over het onderwerp.

‘Informatiebrochure over de bio-industrie’. Prijs f 5,-. Bestellen via telefoon 030-311115.

Biologische kaas van Terschelling

De melkfabriek op Terschelling draait weer en produceert nu biologische kaas. Onlangs was de plechtige heropening van de fabriek in Oosterend, die nu de naam ‘De Terschellinger’ draagt. Tot 1989 produceerde het bedrijf onder de naam ‘Skylge’. Twee oud-medewerkers hebben nu de draad weer opgepakt.

De biologische kaas van de fabriek voldoet aan de Eko-normen. Daarnaast produceert de fabriek ook gangbare kaas. Het bedrijf verkoopt de biologische kaas via natuurvoedingswinkels in het hele land. De niet-biologische kaas blijft op het eiland.

Gewone groenten op een originele manier bereid

Bonen zijn gezond en passen in ieder recept

Bonen werden van oudsher gekweekt om de peulvruchten. Peulvruchten waren vroeger een van de belangrijkste bestanddelen van het dagelijkse menu. Totdat men ontdekte dat verse peulvruchten ook lekker zijn.

Anneloe Rijpkema

Op het moment zijn ze overal weer te koop. Knapperige, heerlijk geurende, verse peulvruchten. Mensen met een moestuin kunnen hun hart ophalen aan de teelt. Ze zijn makkelijk te kweken, de opbrengst is bijna altijd groot en ze smaken prima door de salade of gekookt, vers of gedroogd. De oogst is in volle gang en de meeste soorten zijn er nu: van peultjes tot sperziebonen en snijbonen. Van tuinbonen tot kapucijners en doperwtten. De voedingswaarde van bonen ligt hoog, ook van de verse produkten. De peulvrucht is een gerijpt zaad en bevat dus veel eiwit en koolhydraten en dus energie. Een verse peulvrucht, respektievelijk peul, boon of erwt levert minder eiwit en koolhydraten dan een gedroogde, maar bevat wel mineralen zoals ijzer, fosfor en magnesium. Voor de echte liefhebber volgen hier een serie bonenrecepten. Zo kunnen gewone groenten eens op een andere manier klaargemaakt worden.

De recepten zijn geschikt voor 4 personen.

Kapucijnerschotel

1 kg kapucijners in de schil
1 ui
500 g chinese kool
2 eetlepels olie
1/2 dl water
1 theelepel geraspte gemberwortel
peper, kerrie, zout
100 g taugé
peterselie

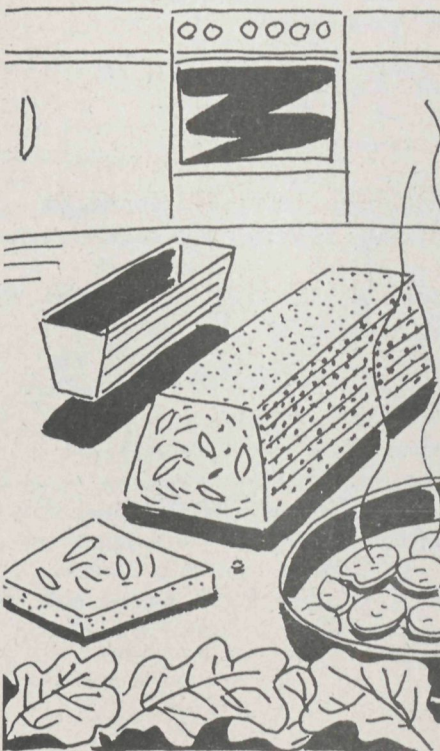
Dop de kapucijners en blancheer ze enkele minuten in kokend water. Snijd ondertussen

de ui en de chinese kool fijn. Verhit de olie in een grote pan en fruit hierin de ui en de chinese kool. Voeg na enkele minuten wat water toe, daarna de geblancheerde kapucijners, de geraspte gemberwortel, peper, kerrie en zout. Laat het geheel 10 minuten smoren met een deksel op de pan. Voeg op het laatst de gewassen taugé en fijngesneden peterselie toe. Op smaak maken met de genoemde specerijen.

Menutip: Serveer bij deze schotel gekookte haver, wortelsalade en kwarkknoflooksausje.

Tuinbonenpaté

1 kg tuinbonen in de schil
(of 300 g schoongemaakt)
300 g aardappelen
1 ui

100 g belegen kaas
2 eieren
2 eetlepels melk
tamari, sambal, kerrie, peper, paprika-
poeder, zout
olie
3 eetlepels maanzaad

Dop de tuinbonen en was ze. Schrap de aardappelen en halveer ze. Breng de aardappelen aan de kook en voeg na 5 minuten de tuinbonen toe, kook ze dan samen in 10 á 15 minuten gaar. Snijd ondertussen de ui fijn, rasp de kaas en klop het ei los met de melk en kruiden. Verwarm de oven voor op stand 5, 220 graden. Giet de tuinbonen en aardappelen af, laat ze even droogdampen en stamp ze fijn met een pureestamper. Voeg de fijngesneden ui, geraspte kaas en ei-mengsel toe. Proef het geheel en maak het op smaak. Stort dit mengsel in de ingevette vorm (cakevorm of springvorm van 22 centimeter). Bestrooi deze daarna met maanzaad.

Bak de paté 30 minuten op stand 5, 220 graden. Even laten staan, los maken en voorzichtig keren. De paté kam warm of koud worden gegeten.

Menutip: Geef hierbij een frisse salade en gebakken aardappelen.

Sperziebonensalade

500 g sperziebonen
1 ui
2 eetlepels mayonaise
2 eetlepels azijn
verse peterselie
peper, zout

Was de sperziebonen en haal ze af. Breek grote sperziebonen door midden. Kook ze in weinig water in 15 minuten gaar. Laat ze afkoelen. Snijd de ui fijn en vermeng deze met de mayonaise, azijn en fijngesneden peterselie. Voeg de peper en zout toe en

maak het sausje op smaak. Meng het dan door de sperziebonen en zet het koud weg. Garneer de salade met een toefje peterselie. Deze salade is het lekkerst wanneer er rijpe-
re sperziebonen worden gebruikt.

Menutip: Geef deze salade bij een oven-
schotel, zoals bij moussaka.

Peultjessalade

200 g peultjes
1 bosje radijs
1 flinke wortel
sap van 1 citroen
1 eetlepel olie
azijn
1 theelepel honing
dragon, peper, zout

Was de groenten en haal de peultjes af. Blancheer ze en laat ze uitlekken. Kerf één radijs stergewijs in en laat deze 1 uur in koud water liggen. Snijd of schaaf de rest van de radijs en wortel in dunne plakken. Meng deze plakjes met de saus van olie, azijn, citroensap, honing, dragon, peper en zout. Voeg de afgekoelde peultjes toe en schep het geheel door elkaar. Garneer de salade met het ontloken radijsje.

Menutip: Geef deze salade bij een warme
maaltijd of bij een lopend buffet.

Snijbonensoep met croûtons

150 g witte bonen, gedroogde
6 dl water
stukje ui
stukje prei
stukje wortel
laurierblad
foelie
peper
lavas
bonekruid
750 g snijbonen
tamari
zout
bonekruid
gerstemeel
4 sneden oud volkorenbrood
1 teentje knoflook
1 á 2 eetlepels boter

Week de witte bonen minimaal 12 uur in ruim water. Breng ze aan de kook met wat ui, prei, wortel, laurierblad, foelie, peper, lavas en bonekruid. Laat de bonen in deze bouillon ongeveer een uur koken of gebruik

een hooikist. Zeef het geheel en haal de ui, prei, wortel, laurier en foelie eruit. Pureer de helft van de witte bonen.

Gebruik de bouillon ondertussen om de gewassen en fijngesneden snijbonen gaar te koken in ongeveer 15 minuten. Voeg de gepureerde en hele bonen toe en maak de soep op smaak met tamari, zout, peper, (verse, fijngesneden) bonekruid en lavas. Bind de soep eventueel bij met aangemengd gerstemeel. Maak de croûtons door het volkorenbrood in blokjes te snijden en ze te bakken in een koekepan, waarin de uitgeperste knoflook is gefruit.

Menutip: Serveer op deze maaltijdsoep de zelfgemaakte croûtons, geef er zebraatjes van roggebrood en kaas bij.

Doperwtensoufflé

1½ kg doperwten in de schil
(of 500 g schoon)
200 g havervlokken, fijn
1 liter bouillon
3 eieren
verse peterselie, selderij en bieslook
olie
zout, peper
4 eetlepels geraspte kaas

Dop de doperwten en was ze. Kook ze enkele minuten en laat ze uitlekken. Kook de havervlokken in de bouillon gedurende 5

minuten. Scheid de eieren in dooiers en eiwit. Snijd de verse kruiden fijn en fruit deze even in wat olie.

Roer de afgekoelde doperwten door de dooiers, voeg eveneens de gefruite tuinkruiden en havervlokken toe. Op smaak maken met zout en peper.

Klop het eiwit stijf en schep het voorzichtig door het dooiermengsel. Stort het in een met olie ingevette ovenschotel en strooi bovenop de geraspte kaas.

Plaats de soufflé in een voorverwarmde hete oven, 220 graden, gedurende 30 minuten. Onder het bakken de oven niet openen!

Menutip: Geef vooraf een tomatensoep en serveer bij de soufflé alleen een salade. Als er een restje overblijft, smaakt dat ook heerlijk op brood.

Snijbonen-tahoeschotel

500 g snijbonen
1 ui
1 paprika
250 g tahoe
olie
1 teentje knoflook
2 eetlepels tomatenpuree
kerrie, paprikapoeder
250 g tomaten
2 dl bouillon
peper, zout, tamari
peterselie

Was de snijbonen, haal ze af ze en snijd ze in driehoekjes. Blancheer ze enkele minuten in kokend water, laat ze dan uitlekken. Snijd de ui in ringen, de gewassen paprika in grove repen en de tahoe in blokjes.

Verhit 2 eetlepels olie in een grote pan en bak hierin de ui, paprika, tahoe, geblancheerde snijbonen en voeg het uitgeperste teentje knoflook, tomatenpuree, kerrie en paprikapoeder toe.

Bak het geheel onder roeren gedurende enkele minuten en voeg dan de bouillon en in vieren gesneden tomaten toe. Laat het geheel zo'n 10 minuten sudderen en maak het op smaak met peper, zout en tamari. Strooi voor het opdienen wat fijngesneden peterselie erover.

Menutip: Serveer hierbij macaroni en aangemaakte sla.

Groene patat

Milieuvriendelijk van teelt tot consumptie

Patat is ongezond, dat wisten we allang. Voeg daarbij het bericht dat het slecht is voor het milieu, en de eetlust zou je definitief vergaan. Maar er zijn alternatieven! Frites gemaakt van milieuvriendelijke aardappels, in een eetbare zak met als bekroning een klodder biologische mayonaise.

Elise Bleyerveld

Wie in een cafetaria patat bestelt, kan er bijna zeker van zijn gefrituurde Bintjes voorgeschoteld te krijgen. Het Bintje is vrijwel de enige aardappel die gebruikt wordt voor het maken van frites. Niet voor niets. Bintjes voldoen zeer goed aan de kwaliteitseisen van de frites-industrie, zoals het juiste

gehalte droge stof dat er voor zorgt dat patat niet kleeft of te droog is. Ook de vorm en grootte zijn prima.

Uit onderzoek blijkt dat Nederlanders het liefst patat met een doorsnede van tien millimeter eten, terwijl Fransen de voorkeur aan dunne frites geven en Engelsen een dikte van twaalf millimeter prefereren. Dat kan allemaal met hetzelfde Bintje.

Met zonder

Maar zoals bekend is het Bintje voor het milieu ronduit slecht. Het aardappelras is zo gevoelig voor ziekten en plagen, dat er bij

■ Ongezond?

Misschien, maar wel erg lekker

de teelt grote hoeveelheden bestrijdingsmiddel nodig zijn. Milieudefensie voert al tijden actie tegen de aardappel. En met succes. De omzet van Bintje is de afgelopen jaren gedaald van 75 naar 60 procent. Meer milieuvriendelijke rassen, zoals de biologische Eko-aardappels, winnen terrein. Veel consumenten zijn overgestapt op aardige aardappels.

De milieu-organisatie is nu gestart met een vervolg op hun anti- Bintje actie. Deze keer is het de frites-industrie die in de beklagenbank zit. Milieudefensie bracht in het voorjaar samen met de Stichting Natuur en Milieu een rapport uit met de titel: 'Patatje met zonder'. De organisaties stellen hierin dat 'de patat-industrie achter loopt op de konsument'.

foto Marcel Minnés

Tempo

Volgens *Marion Bloem* van Milieudefensie, één van de onderzoeksters, zijn er zeker aardappelrassen die milieuvriendelijker zijn en die voldoen aan de kwaliteitseisen voor patat: „Een alternatief dat op dit moment het meest wordt gebruikt door de verwerkende industrie is de Agria. Uit milieuoogpunt beoordelen wij dit ras als redelijk. Een andere milieuvriendelijker aardappel is de Asterix. Deze is voor de toekomst veelbelovend. Biologische frites heeft uiteindelijk onze voorkeur, maar worden te weinig geproduceerd om aan de vraag van de verwerkende industrie te kunnen voldoen. Alleen Santé is als biologische patat te koop, maar dan voor thuis. Niet voor restaurants en groothandels.”

Volgens het onderzoeksrapport is de frites-industrie zich bewust van de noodzaak Bintje te vervangen door andere rassen. De milieu-organisaties zijn echter niet tevreden met het tempo waarmee de industrie overstapt naar milieuvriendelijker aardappelrassen. De verwerkende industrie neemt ongeveer 45 procent van de productie van consumptie-aardappelen af. Driekwart daarvan gaat naar de frites-industrie. Ondanks de welwillendheid van de industrie draait zij anno 1993 voor tachtig procent op milieu-onvriendelijke rassen. Vijftien procent van de verwerking bestaat uit Agria en vijf procent uit andere milieuvriendelijkere rassen. Als het aan de milieu-organisaties ligt is de industrie in het jaar 2000 geheel overgestapt op de alternatieven voor het Bintje.

Lekker kleurtje

Kruin van Toledo, marketing-manager bij frites-producent Farm-frites, denkt dat het haalbaar is. Er is in de frites-industrie immers een ontwikkeling om te zoeken naar alternatieven. Waarom het zo lang duurt? Van Toledo: „Het duurt gemiddeld vijftien jaar om een nieuw ras te introduceren. Er komen nu steeds meer aardappelrassen, die geschikt zijn om het Bintje te vervangen.” *Dick van der Aart*, marketing-manager bij frites-producent Aviko zegt dat zijn bedrijf al voor loopt op het scenario van de milieu-organisaties. „Al in 1987 zijn wij begonnen met een milieuvriendelijker aardappel, de Agria. Op dit moment bestaat zeventig procent van de aardappelrassen die we gebruiken uit alternatieven voor het Bintje.” Volgens Van der Aart kun je zien of een

snackbar Agria-patat heeft, doordat de kleur van deze aardappel geler is dan van Bintje. Vandaar dat Aviko de slogan ‘prima frites met een kleurtje om in te bijten’ gebruikt.

Eetbare zak

Aviko is op de markt gekomen met het eetbare friteszakje: een puntzak gemaakt van aardappel- en tarwemeel, plantaardige olie en zout. Als je hem niet meer op kunt: de zak is goed composteerbaar. Het leek een revolutionair produkt. Toch zijn er maar weinig snackbars die het verkopen. „Het blijkt vooral een seizoensprodukt te zijn”, zegt Dick van der Aart. „Veel verkocht in de zomer op braderieën en bij strandpaviljoens. In de snackbars moet het concurreren met het plastic bakje, dat veel voordeliger is.” Smaken verschillen. De meningen over de eetbare zak zijn verdeeld. Van Toledo van Farm-frites ziet er weinig in: „Een ijsbakje eet je met je ijsje mee. Bij de patatzak is dat niet het geval. Hij zal dus snel worden weggegooid.” Een medewerker van De Kleine Aarde at daarentegen zijn patatzak met smaak op. *Ad Heijmans*, eigenaar van een snackbar in Den Bosch, is ook over de eetbare friteszak te spreken. Klanten kunnen bij hem kiezen voor een eetbare puntzak, een papieren zak of een plastic bakje. „Mensen kiezen het meest voor de papieren zak. De eetbare zak is eigenlijk net iets te klein en wordt daarom vooral door kinderen genomen. Ik ben met die eetbare zakken vooral begonnen om de krant te halen. Het kost me wat meer, maar ik vond het een leuk idee.”

Kwalitaria

Een aparte groep snackbars in Nederland vormen de kwalitaria's. Eigenaren van een kwalitaria onderwerpen zich vrijwillig aan een strengere controle van hun vakbekwaamheid, hygiëne en assortiment. Hebben ze meer te bieden op het gebied van milieuzorg? De eigenaar van Kwalitaria Vermeere in Hillegom: „De organisatie die ons controleert stelt geen speciale milieu-eisen. Ze kijken strenger dan de Keuringsdienst van Waren naar hoelang je je frituurvet gebruikt.” Wat vindt de kwalitaria-eigenaar van de eetbare patatzak? „De eetbare zak vervuilt meer dan wat we nu gebruiken. We serveren onze patat namelijk op bordjes! Dat is overigens onze eigen keuze en geen speciale kwalitaria-eis. De eetbare zak is

geen doorbraak volgens mij. Het belandt te vaak op straat.”

Finishing touch

Er zijn meer stappen mogelijk in de richting van een biologisch patatje. Wat te denken van biologisch frituurvet? Frituren gebeurt in frituurolie of -vet. Meestal bestaat het frituurvet uit oliën die gehard zijn. Ze zijn geschikt om hoog te worden verhit, op ongeveer 175 graden, gedurende langere tijd. Welk vet snackbars gebruiken varieert van zaak tot zaak.

Het is belangrijk dat het vet regelmatig wordt vervangen, omdat het schadelijke stoffen bevat als het te lang is gebruikt. Frituren in biologische oliën is mogelijk, als de olie een neutrale smaak heeft, zoals zonnebloemolie. Een snackbar zal dit vanwege de prijs waarschijnlijk niet snel gebruiken, maar als je het thuis gebruikt is er eigenlijk geen reden meer waarom je patat ‘ongezond’ zou noemen. Of het moet de finishing touch zijn. De mayonaise.

Er bestaat biologische mayonaise, op basis van biologische olie, zonder suiker, kleurstoffen en anti-oxidant. Mayonaise bestaat altijd voor tachtig procent uit olie. Als dat niet zo is heeft het een andere naam, bijvoorbeeld fritessaus of halvanaise. Deze afgeleide produkten bevatten meer kunstmatige hulpstoffen.

In ieder geval is er ook in de mayonaises en fritessauzen zoveel keuze, dat je je eigen frites makkelijk kunt verheffen tot een kwalitatief hoogstaand produkt.

Sahel bloeit op

Vele jaren waren de Sahellanden in Afrika het toonbeeld van droogte, erosie en hongersnood. Maar met hulp van onder meer de Novib werkt de bevolking zich er weer bovenop. In Burkina Faso, Mali en Senegal zijn moestuintjes opgebloeid. Milieumaatregelen als dijkjes en windsingels gaan erosie tegen, landbouwtechnisch onderwijs en medische training voor vrouwen komen op gang. Graanbanken vormen een reserve in geval van nieuwe misoogsten. Goed nieuws dus. Een probleem is nog dat westerse landen hun vleesoverschotten in Sahellanden dumpen. Daardoor kunnen plaatselijke veeboeren hun vlees niet kwijt. Kwalijk, vindt de Novib.

MENSEN en mogelijkheden

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Een woongroep vormen, werken in de tuin of samen op vakantie? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar 'Mensen en mogelijkheden', De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Stuur uw bericht voor het Herfstnummer vóór 1 augustus in!

NL. gezin (4 kinderen) zoekt vrouw of meisje die ons dit voorjaar/zomer wil helpen in huis, moestuin + boerderij tegen kost en inwoning in ongerept Z. Fr. Fam. Bodt L'Albugue 12550 Brasc. Telefoon (09-33-) 65997322.

Wie heeft ervaring met biologische **gluten-vrije** voeding (i.v.m. Coeliaki) en/of het zelf malen van rijst/maïs/boekweit/soja? Graag reacties naar: Mieke Degenaar Buitenluststraat 5, 4115 RH Asch (Betuwe). Telefoon 03453-1466.

Gratis af te halen tijdschriften De Kleine Aarde vanaf nr.4., Dhr. A. Goosens, telefoon 08854-1625.

Twee bewuste jonge mensen zoeken **woonruimte** voor max. 2 jaar in Nijmegen. Onderhuur en evt. verzorgen van huis, tuin en (huis)dieren geen bezwaar. Illya, telefoon 080-221625.

Kaspar Hauser Grootfamilie = o.a. socialisering van de landbouw = prioriteit 1. Jongeren tot 25 jaar kunnen ook zonder lid van de Grootfamilie te worden, voor 4 jaar op kontraktbasis meedoen (gehuwd = beiden op kontrakt). Fundación Para los niños, t.a.v. Jolande van der Sloot, Campo Kaspar Hauser, 5182 San Esteban, Pcia de Córdoba, Argentina.

Hulp welkom op **ned. biol. tuinbouwbedrijf** in Z.-Frankrijk (nabij Toulouse). Halve dagen werken in ruil voor zelfstandige

woonruimte en levensonderhoud. Telefoon (09-33-)62623989.

Wij Paolo (23) en Marlies (27) zoeken leuke mensen die net als wij houden van veel **gezelligheid**, fietsen door de natuur, vegetarisch koken (bv eetclubje) Interesse: schrijf snel naar Paolo en Marlies, Westsingel 82, 5801 TX Venray.

Wij wonen in afgelegen dal in **Zuid-Frankrijk** en drijven kleine boerderij met camping. Als je zin hebt minimaal een maand te helpen op het land, met de dieren, of met bouwen en je houdt van rust en natuur, vraag dan informatie: Moulin de Liort 12440 La Salvat Peyrales Frankrijk. Telefoon (09-33-)65818967.

T.k. gevr. liefst engels: The paupers cookbook, Jocasta Innes, A modern herbal Deel 1 + 2, Maud Grieves, Pleasant valley, Louis Bromfield. En weet iemand waar **kapok-matrassen** in Nederland nog gemaakt/verkocht worden? Brieven onder nr. RA8502MM.

Natuurbehoud in de praktijk. Dat willen we bereiken door ecologische kernen op het platte land te stichten. Wonen en werken in evenwicht met de natuur. Spreek u dit aan? Informatie bij: Secretariaat Vereniging Netwerk Ecologische Landelijke kernen: W. Pelgrim-Kaak, Ooststrandpark 113, 8212 AV Lelystad. Telefoon: 03200-57171.

Samen een alternatief gem. **boerenbedrijfje** (kleinsch. mens-, kind-, dier- en milieuvriendelijk) opbouwen, met ook een sociale functie en gericht op zelfvoorziening. Man, 41, HBO zoekt vriendin met idealen. Brieven onder nr. RA8504MM.

Te huur gezocht een rustig gelegen **woning** met tuin, balkon of dakterras (eigen voorzieningen) in de omgeving Midden-Limburg. Reacties welkom bij Paula Bormans, Rijdststraat 104 a, 6114 AM Susteren.

Wij zoeken mensen die ervaring hebben met tijdelijk (minimaal 1 jaar) werken in **Australië** of Nieuw-Zeeland en ons daarover willen informeren. Graag een reactie naar: Jeanet en Nico, telefoon 04105-15978, Goudenregenstraat 64, 5271 JX St. M. Gestel.

Wij Jo (28), Ron (27), Tomha (2 mnd), zoeken contact met mensen die **zelfvoorzienend** willen

wonen. B.D. of zijn er misschien al mensen die dat (gaan) hebben opgebouwd? En voor ons nog een woonplek over hebben om onze idealen samen te bundelen!! Buitenland geen bezwaar! Reacties: Selschardijk 5, 1744 JA Eenigenburg.

Vrouw met 2 linkerhanden op het gebied van bouwnijverheid, wonend in **Griekenland** vlakbij Delphi, zoekt voor september en/of oktober 1 of 2 mensen met rechterhanden op dat gebied die haar tegen (vegetarische) kost en inwoning willen helpen in huis en tuin. Informatie en afspraken tot 1 september: telefoon 03495-37610.

Koppel zonder kinderen in de veertig zoekt **bezuinigingsmogelijkheden** en plek om in stilte te leven. Wij houden veel van de natuur en dieren, doch wij leven van een beperkt budget en kunnen niet buiten gaan wonen. Hulp zal beloofd worden, voor wie het ernstig meent. Nolf Reginald, Beklaan 49 Kortrijk, België.

Vrouw (30 jr. - 1 m. 76 l.) zoekt een **man**, niet rokend. Als interesses en evt. raakvlakken: zang, dans, muziek, koken, lezen, wandelen, natuur, dieren, alt. geneeskunde, massage, pers. groei, bewustwording, reizen, "buiten" wonen als meer ideaal. Na deze opsomming misschien een ontmoeting? Graag een brief met foto, omgeving N.H. Brieven onder nr. RA8501MM.

"**LE CLOU**" voor natuurlijke bergwandervakanties op 1100 m. in Zuid-Frankrijk vraagt gemotiveerde vrijwilligers. Werkzaamheden: keuken-koken, biologische tuin-bouwen. Schrijven naar Hennie van Buuren, Le Clou 15800 Thiezac, Frankrijk. Of bel-len: Telefoon (09-33-)71470145.

Op zoek naar een 'natuurlijk' leven? Wij ook. Misschien komen onze wegen samen. Ecolonie, een internationaal ecologisch centrum in opbouw in de Lage Vogezen zoekt mensen met interesse en ervaring in **koeienverzorging** en melkverwerking. Ook andere specialismen. Schrijf ons: Ecolonie, 88260 Hennezel, Frankrijk.

Wie wil tegen kost en inwoning (eigen woonruimte) helpen met **verbouwen** boerderij en onderhoud van een boomgaard in Zuid-Limburg. Inlichtingen 04457-1601.

Internationaal Ecologisch Centrum in opbouw zoekt enthousiaste **vrijwilligers** met aandacht en zorg voor mensen en natuur: vegetarisch koken, opknappen, tuinwerk en gastenontvangst. Ecolonie F-88260 Hennezel/Vosges ligt in Lage Vogezen. Informatie: 015-138111 of 030-51842 (Charline)

Wie heeft voor mij de boeken '**De aarde je leven**' en 'Leven van het land'. Sef Swinkels. Telefoon 05700-24529.

Vrouw: individualist, eigenzinnig, kwetsbaar, 45 jaar, opleiding op HBO-niveau, zoekt **levensgezel**. Ik leef vanuit mijn eigen kern om, in wisselwerking met natuur, voeding, lichamelijke, creatieve en geestelijke bezigheden, in een sfeer van rust en regelmaat, te komen tot verdere ontplooiing van mijn totale menselijke wezen. Br.o.nr. RA 8505MM

maandverband

Dit milieuvriendelijke maandverband is niet gebleekt en bevat geen plastic; het is gevuld met ongebleekte pulp en in plaats van een plastic bescherm laagje wordt er gebruik gemaakt van bijenwas om doorlekken te voorkomen.

Planten teakwood moet woudkap tegenhouden

Al eeuwen plundert de houthandel het tropisch regenwoud. Vandaar dat *Ebe Huizenga* uit het Friese Burgum in 1989 begon met het aanplanten van teakbomen op Costa Ricaanse graslanden. Hij wil een eerlijk alternatief aanbieden.

Alex de Jong

Huizenga's project wordt inmiddels gesteund door Ohra Verzekeringen en het Wereld Natuur Fonds. Voor de laatste organisatie was het van doorslaggevend belang dat er in het Middenamerikaanse land op milieuvriendelijke manier aan alternatieven voor de tropische hardhout-handel wordt gewerkt. Op de Flor y Fauna plantage staan inmiddels 800 duizend bomen. Binnen enkele jaren zullen daar, dankzij de belangstelling voor de 'Ohra Teakwood Rendementpolis', nog eens 1,2 miljoen extra jonge bomen bijkomen.

Relatief

Huizenga, die met hart en ziel aan de plantage is verknocht, begrijpt maar al te goed dat zijn initiatief slechts een druppel op een gloeiende plaat is. „Over de gehele wereld wordt in een kwartier tijd dezelfde hoeveelheid bomen in de tropische wouden gekapt als wat wij in twintig jaar op 550 hectare van zaadje tot boom kunnen opkwe-

ken'', relateert hij.

Het Teakwoodproject van Flor y Fauna is in eerste instantie van zuiver economische aard, geeft hij toe. Maar het milieubelang valt niet weg te cijferen. Alleen in het eerste levensjaar van de bomen wordt een („helaas

■ Flor y Fauna: 550 hectare teakwood

noodzakelijke'') fraktie kunstmest gebruikt. De volgende twintig jaar komt er echter „geen korreltje'' meer aan te pas. Ook spuiten tegen ziektes en ongedierte is overbodig.

Vervoer

Ziektes, die het teak kunnen aantasten, zijn op Costa Rica geheel afwezig en ook het ongedierte kan geen vat op de boompjes krijgen. „Na vier jaar doorstaan de teakbomen zelfs een fikse bosbrand'', verduidelijkt Huizenga. Het werk op de enorme plantage wordt door plaatselijke krachten handmatig ondernomen. „Voor het WNF van doorslaggevend belang. Anders hadden ze ons nooit gesteund.'' Blijft natuurlijk het probleem dat al dit hout vervoerd dient te worden, wat schade aan het milieu toebrengt. „Natuurlijk. Dat is waar. Maar wanneer je je realiseert dat de vraag naar tropisch hardhout altijd wel zal blijven, is ons alternatief een prima oplossing'', denkt de handelaar. Huizenga hoopt aan te tonen dat er wel degelijk alternatieven zijn en dat de deur voor hardhout uit de tropische regenwouden definitief wordt dichtgegooid.

Begroeid dak goed voor stadsklimaat

Grasdak wint terrein voor plant en dier

In de Duitse stad Düsseldorf moeten alle gemeentelijke woningen met een plat dak begroeid zijn. De reden: verbetering van het stadsklimaat. In Nederland is het nog lang niet zover. De interesse voor begroeide daken neemt echter wel een vlucht.

Ineke van Dommelen

Het aantal huizen dat in Nederland is uitgerust met een begroeid dak is op een paar handen te tellen. 's-Hertogenbosch heeft een ekologische wijk waar zestien daken begroeid zijn. In Haarlem geldt dat voor één van vijfendertig ekologische woningen. Verder is er een reeks partikulieren die zelf een grasdak op hun huis hebben aangelegd. De grote gemene delers blijven echter de dakpan en het platte kiezelsteendak. Een dak met groen erop is een opvallende uitzondering.

Een begroeid dak heeft toch legio voordelen. Het eerste is al genoemd: klimaatverbetering. Dat geldt vooral voor steden, waar de temperatuur hoger en de luchtvochtigheid lager is dan op het platteland. Begroeiing heeft een stabiliserende werking op temperatuur- en vochtigheidsschommelingen. Een traditioneel dak zal in de zomer opwarmen tot tachtig graden. Een begroeid dak wordt niet warmer dan 38 graden. Bladgroen neemt geen hogere temperatuur aan. Door verdamping houdt het groen zichzelf op temperatuur en wordt de luchtvochtigheid hoger.

Gefilterde lucht

Groen op het dak zet kooldioxide in zuurstof om. Het effect zal vooral op windluwe plekken merkbaar zijn, waar de geproduceerde zuurstof niet over grote afstanden wordt verspreid. Natuurlijk hangt het van het soort plant en de grootte van je dak af, in hoeverre deze effecten aanwezig zijn. Dicht begroeide grasdaken verbeteren het

klimaat meer dan de veel dunner begroeide daken.

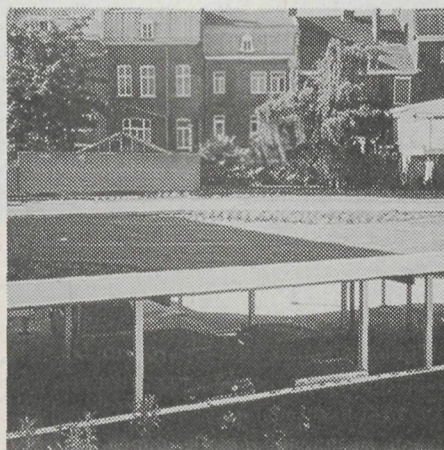
Een ander voordeel is dat de hoeveelheid stof en vuil in de lucht vermindert. Bladgroen is in staat stof en schadelijke stoffen te filteren. Bovendien ontstaat door de gematigde temperatuur minder warme luchtbeweging boven het dak, zodat sowieso minder stof en vuil omhoog werfelt. Het moet natuurlijk niet te erg worden. Met een te grote luchtverontreiniging sneuvelt zelfs het begroeide dak.

Een begroeid dak wint vooral in steden levensgebied voor planten en dieren terug. Er kunnen zich biotopen ontwikkelen die elders, als gevolg van huizenbouw, verdwijnen. Een grotere variatie in biotopen heeft een stimulerende werking op vogels en insecten.

Riolering

Indirekt heeft een begroeid dak ook grote voordelen. Normaal raakt bij hevige regenval de riolering ineens een overbelast. De capaciteit van het stelsel is te klein, waardoor vervuild water regelrecht op het oppervlaktewater wordt geloosd. Begroeide daken houden water vast. De planten

■ Begroeide parkeergarages in de Fregelaan te Amsterdam

gebruiken het en wat er overblijft gaat langzaam richting riool. Bovendien verdampt vier- tot vijfhonderd millimeter regenwater. Een vergelijking: bij onbegroeide daken is dat honderd tot 150 millimeter.

Voor de waterleidingbedrijven zou een stad vol met begroeide daken een uitkomst zijn. De filterende werking van 'grasdaken' ontlast de zuiveringsinstallatie. Pas bij toepassing van begroeide daken op grotere schaal kunnen het riolering en de zuiveringsinstallatie ook daadwerkelijk aangepast worden aan de verminderde belasting.

Minder warmteverlies

Daarbij komt dat een begroeid dak bijdraagt aan minder warmteverlies in de winter en verkoeling in de zomer.

Een gebouw verliest warmte door geleiding. De mate waarin een begroeid dak warmte geleidt hangt af van de warmteweerstand van de verschillende lagen waaruit het dak is opgebouwd. Met name van de laag grond, het substraat, en bij de beplanting is het lastig om dat vast te stellen. Bij het substraat is de hoeveelheid vocht van belang. De warmteweerstand van het substraat wordt kleiner naarmate het vochtgehalte stijgt en de warmte-isolatie neemt af.

Beplanting isoleert doordat lucht wordt vastgehouden. Het is echter niet precies te zeggen hoeveel lucht dat is. De hoeveelheid stilstaande lucht - en dus de isolatie - is groter bij hoger en dichter begroeide daken. Warmteverlies kan ook ontstaan doordat koude lucht langs het dak strijkt. Beplanting kan de wind afremmen, waardoor minder warmte verloren gaat. Bij een hogere en dichtere beplanting zal dit in grotere mate gebeuren.

Decibel en dikte

Een begroeid dak heeft een groot vermogen om warmte op te nemen. Enerzijds komt dit door de hoge massa van vooral het grasdak,

anderzijds gebruikt de vegetatie zonbestraling voor waterverdamping en fotosynthese. In de zomer heeft het dak daardoor een verkoelende werking. Ook door warmteproductie in het dak zelf nemen de warmteverliezen af. De wortel-ademing warmt 's nachts en 's winters de aardlaag op. Ook komt er warmte vrij bij het ontstaan van dauw. De temperatuur in de aardlaag daalt in de winter nauwelijks tot onder nul.

■ **Woonhuis met grasdak in Woensdrecht**

Wensen

Esthetische overwegingen en de isolerende eigenschappen spelen in die overweging een rol. Wanneer de wensen over het dak duidelijk zijn, kan je gaan zoeken naar de meest geschikte opbouw. Er zijn drie aandachtspunten waar voor de aanleg van het dak rekening mee gehouden moet worden. Het gewicht van het dak, de hellingshoek van het dak en het brandgedrag.

Het gewicht van een begroeid dak is al

te besparen is het dak zelf aan te leggen.

Met name voor daken tot twintig vierkante meter is het de moeite waard. Een dak met een klein oppervlak door een dakbedekkingsbedrijf aan laten leggen, is relatief duur. De firma Ekogras heeft ten behoeve van doe-het-zelvers het 'hobbygroen pakket' ontwikkeld.

Tegenover de hogere kosten staat natuurlijk verbetering van het milieu. Dat is moeilijk in geld uit te drukken.

Christoph Ravesloot en Peter Teeuw, Begroeide daken; vorm, structuur, functie. Een uitgave van het Publikatiebureau van de Fakulteit der Bouwkunde TU Delft. Telefoon: 015-784737.

Firma Ekogras, Rozenbogerd 2, 5301 KD Zaltbommel. Telefoon: 04180- 12927

Begroeid dak in twee soorten

Grofweg zijn er twee soorten begroeide daken. De eerste zijn dak- en siertuinen. Ze vragen veel onderhoud in vergelijking met het tweede soort, de vegetatiedaken. De beplanting op een vegetatiedak stelt weinig eisen stelt aan bodem en onderhoud. De voedselbehoefte is gering. Soorten planten die behoren tot de vegetatiedaken zijn gras, sedum (een vetplantje) en mos. Soms staan er combinaties van kruiden, vruchten, bloemen en kleinere struikjes op een vegetatiedak. Een begroeid dak is opgebouwd uit vier of vijf lagen. Onder de begroeiing zit een laag grond, de substraatlaag. Substraat is samengesteld uit organisch of anorganisch materiaal, de voedingsbodem voor de vegetatie. Het kan, afhankelijk van de gewenste begroeiing, uit verschillende grondmengsels bestaan.

Drainage-elementen zorgen ervoor dat overtollig water wordt afgevoerd en dat er water wordt vastgehouden voor de plantjes. Een wortelkerende laag zorgt ervoor dat de wortels niet in de constructie groeien. De onderste laag is de waterkerende laag, die de draagconstructie tegen regenwater beschermt. Deze moet absoluut waterdicht zijn.

Voor de meeste lagen zijn natuurlijke materialen voorhanden. Alleen voor de wortel- en waterkerende laag wordt kunststof gebruikt. In Noorwegen is hiervoor een milieuvriendelijk alternatief: berkeschors.

Verder zorgt een begroeid dak door zijn massa voor een grote geluidsisolatie. Een twintig centimeter dikke laag levert een geluidsreductie van 46 decibel, een laag van twaalf centimeter dempt het geluid nog altijd met veertig decibel. Ook veroorzaakt het dak buiten voor een daling van het geluidsniveau, doordat het geluid absorbeert. Door de temperatuurmatigende werking biedt een begroeid dak een betere bescherming van de constructie dan een traditioneel dak. De begroeiing beschermt de dakhuid tegen ultra-violette straling en tegen mechanische beschadigingen. Er kunnen door het zachte loopvlak geen scherpe deeltjes door de dakhuid prikken. In de praktijk zal de bescherming en het te verwachten onderhoud in belangrijke mate afhangen van de detaillering van het dak. Bedekt de begroeiing het gehele dak inclusief de randen, komt de wortelkerende laag nergens in de open lucht?

gauw minimaal tachtig kilo per vierkante meter. Dat lijkt zwaar, maar het hoeft geen probleem te zijn. Bij bestaande gebouwen is er vaak een overcapaciteit in de draagconstructie. Het wordt pas problematisch als de draagconstructie onvoldoende is voor het gewenste begroeide dak. Er moet dan een extra drager worden gebouwd of voor een lichter dak worden gekozen.

Tot een hellingshoek van 45 graden kan een dak begroeid worden. Er zijn dan wel drempels nodig om afglijden van de begroeiing te voorkomen. Het maken van een begroeid dak bij een grotere hellingshoek is af te raden.

Prijzen

De prijzen van begroeide daken zijn sterk afhankelijk van de totale opbouw. Over het algemeen is een begroeid dak duurder dan een traditioneel dak. Een manier om kosten

Groene koelkast in produktie

Per jaar worden in ons land 500 duizend koelkasten afgedankt. Nog eens een half miljoen wisselen van eigenaar, deels via export naar Afrika. In al die koelers zitten cfk's die de ozonlaag aantasten. Afgelopen jaar heeft er zich echter een revolutie onder de koelkasten voorgedaan.

De eerste 'groene' koelkast, de Greenfreeze - met een propaan-/butoankoeling - werd gedemonstreerd op de Domotechnicabeurs in Keulen. Het idee voor deze cfk-vrije koelkast kwam van de actiegroep Greenpeace, terwijl de produktie in handen was van de Duitse firma Foron. De veranderingen zitten met name in het hart van de koelkast, waardoor aan de buitenkant geen enkel verschil te zien is met een gangbare koelkast. Bovendien is het energiegebruik van de koeler een stuk lager. Tafelmodellen van de propaan-butoankoelkast (zonder vriesvak) zullen rond deze tijd verkrijgbaar zijn in de Nederlandse winkels. In de verdere loop van 1993 zullen er ook grotere modellen te koop zijn, met en zonder vriesvak.

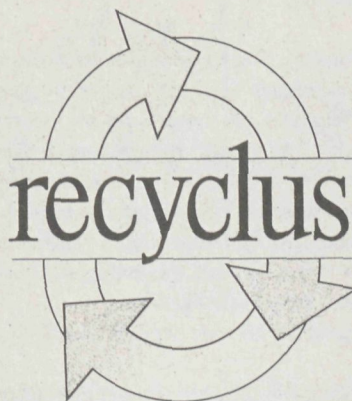
Mensen die nu al afwillen van hun cfk-houdende koelkast, kunnen deze door een erkende ophaaldienst laten ophalen. Intussen is het ook mogelijk een gangbaar model te laten ombouwen naar een propaan-/butoankoelkast door het bedrijf Socar in Lelystad.

Informatie: 06-35032010.

Kringlooppapier bijna wit

Nieuws van het papierfront. Sinds kort is in ons land bijna-wit kringlooppapier te koop. Recyclus heet het. Het wordt gemaakt door Stora Papyrus in het Deense Odense, een dochter van de Zweedse papiergigant Stora. Stora's splinternieuwe fabriek is gebouwd in nauwe samenwerking met het Deense milieuministerie.

Recycling van oud papier is vaak goedkoper dan produktie van vers papier. Ook is het energiebesparend en scheelt schaarse stortkapaciteit voor afval. Tenslotte voorkomt het een deel van de kaalkap in oerbossen als die in Siberië en Noord-Amerika. Tot dusver was kringlooppapier altijd grijs en dat sprak niet iedereen aan. Stora

bereikt de hoge witheidsgraad door selectieve inzameling, goede ontinkting en een milieuvriendelijke bleektechniek met behulp van waterstofperoxide. Het bedrijfsafval wordt milieuvriendelijk verwerkt. Recyclus is te krijgen in alle gewichten tussen 70 en 250 grams.

In Nederland wordt het verkocht door de firma Lutki en Smit in Culemborg.
Lutki & Smit. Telefoon: 03450 - 77100

Grüne Punkt zaait verwarring

De Alternatieve Konsumentenbond (AKB) is een actie begonnen tegen de 'Grüne Punkt', het merkteken dat steeds vaker op verpakkingen staat. Volgens de bond zaait de 'Grüne Punkt' verwarring, omdat in Nederland het merkteken niet bekend is. Konsumenten kunnen zo het idee krijgen dat het om milieuvriendelijke produkten gaat. De AKB heeft een klacht ingediend bij de Reclame Code Commissie.

Duitse konsumenten kunnen verpakkingen met een 'Grüne Punkt' in speciale afvalbakken gooien. Dit materiaal wordt dan gerecycled. De fabrikant van het verpakte produkt betaalt daarvoor. Voor Nederlandse konsumenten betekent de Grüne Punkt niets. De AKB roept Nederlandse konsumenten op, om verpakkingen met de Grüne Punkt naar de Duitse organisatie DSD te sturen, die het merk uitgeeft.

Alternatieve Konsumenten Bond.
Telefoon 020-863338.

Te weinig carpoolers

Carpoolen blijkt nog niet echt populair, bleek onlangs uit een onderzoek. Ondanks dat in de regio Amsterdam Zuidoost - tegen de verwachtingen in - vrij veel mensen gebruik maken van de mogelijkheid om samen naar het werk te reizen, is het gehalte poolers nog lang niet wat het zou moeten zijn.

Alleen in de auto naar het werk blijft kenmerkend aantrekkelijk. Het eigenbelang van de carpooler is voornamelijk beperkt tot financieel voordeel. Carpoolen betekent een licht verlies aan privacy, reistijd en vrijheid. Dat offer willen veel reizigers niet doen.

De provincie Brabant en Rijkswaterstaat hebben gekeken naar de bezettingsgraad van carpoolplaatsen in Brabant. Er blijken dagelijks gemiddeld zo'n 550 auto's geparkeerd te worden, zowel op wilde als op formele carpoolplaatsen. De bezettingsgraad varieert van zes procent tot 195 procent. Sommige worden weinig bezet, andere zijn dus te klein. Er wordt meer gepoold als de afstanden naar het werk groter zijn. De afstand naar de carpoolplaats bedroeg gemiddeld 22 kilometer, terwijl gezamenlijk een afstand van 58 kilometer wordt afgelegd.

Door de carpoolers wordt, op jaarbasis, ongeveer 6,4 miljoen kilometers bespaard.

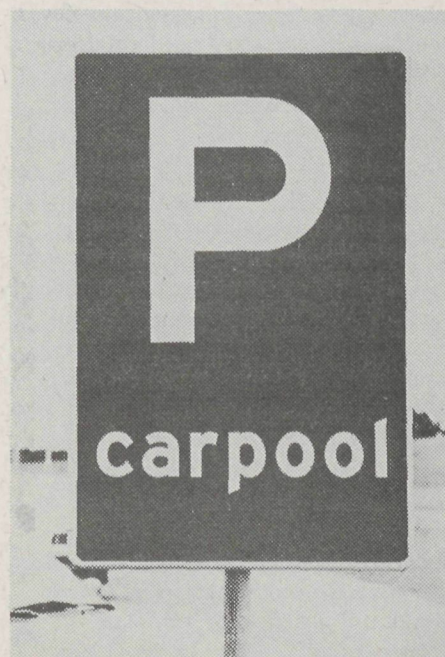

foto Marcel Minné

De zonnecel gaat stroom leveren aan het net

Nieuw projekt ODE

Droomt u er ook wel eens van om geheel los van de centrale voorzieningen uw eigen elektriciteit op te wekken? Technisch gezien is het heel goed mogelijk. Maar om rijk te worden hoeft u het niet te doen. Tenminste, niet nu. Wie weet wat de toekomst brengt: de prijs van zonnecellen halveert elke tien jaar.

Rijkert Knoppers

„Welk oppervlak is nodig om heel Nederland met zonnecellen van elektriciteit te voorzien?” Met deze vraag richt de Organisatie voor Duurzame Ontwikkeling (ODE) zich tot de bezoekers van de Vierde Nationale Zonne-energie Conferentie. Uit de keuzemogelijkheden: Hoog Catharijne, Maasvlakte, de Noord- Oostpolder, IJsselmeer en Loosdrechtse Plassen kiezen bijna alle deelnemers netjes het goede antwoord: de Noord-Oost Polder. Minder gemakkelijk is de vraag wat een netgekoppeld zonnecelsysteem kost, dat duizend kilowattuur (kWh) kan leveren. Duizend kilowattuur is de minimale hoeveelheid elektriciteit die een gemiddeld gezin per jaar verbruikt. Geen van de deelnemers, toch geen leken op het gebied van energie, weet dat voor een dergelijk systeem rond de 33 duizend gulden op tafel moet worden gelegd. Zonnecellen blijven een kostbare aan gelegenheid.

Opvallend

Ondanks de hoge kosten start ODE dit jaar met een opvallend projekt. Op vijftien Nederlandse daken zullen zonnecellen elektriciteit aan het net gaan leveren. Dat is bijzonder, aangezien zonnecellen tot nu toe alleen gebruikt werden als vervangers van batterijen of bedoeld waren voor een gesloten systeem, zoals een volkstui nenkomplex.

Wat is een zonnecel

Veertig jaar geleden werd in de Amerikaanse Bell Telephone Laboratories de grondslag gelegd voor de huidige zonnecel. De eerste cel bestond uit een dunne laag silicium van een halve millimeter. Bij opvallend licht produceerde de cel een kleine elektrische stroom. Het rendement van silicium cellen is in de loop der tijd flink opgelopen, en ligt momenteel tussen de achttien procent (polykristallijn silicium) en 21 procent (amorf/polykristallijn silicium tandem cel). Inmiddels worden cellen ook van ander materiaal gemaakt. Veelbelovend lijkt de toepassing van organische cellen, ook wel 'artificial leaves' genoemd. In Nederland onderzoekt de Landbouwwi versiteit Wageningen deze cellen.

Volgens ODE maakt dit projekt de weg vrij voor vervanging van fossiele brandstoffen. Niets voor niets begint ODE bij partikulieren. „Energiebedrijven worden zo gedwon-

■ Het Nul-energiehuis van Arie Kroon in Woubrugge

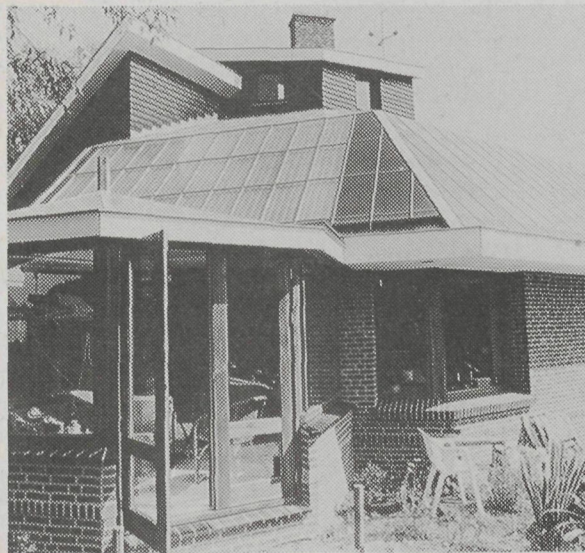

foto De Boer en Van Teijlingen

gen met deze nieuwe technologie aan de slag te gaan. Ze zullen moeten nadenken over netaansluiting en terugleververgoedin gen,” aldus Frank Wiezer van ODE.

Het aantal projecten in Nederland waar zonnecellen worden aangebracht neemt snel toe. Na het huis van Sjoerdsma in Castricum in 1989 werden tien woningen in Heerhugowaard door het Noord-Hollandse Energiebedrijf Pen voorzien van zonnecellen. Het Energiebedrijf van Amsterdam bereidt een projekt voor om honderd woningen van zonnecellen te voorzien, terwijl in Drenthe een woonzorgcentrum negentig vierkante meter zonnecellen krijgt.

Nul-energie

Eén van de fraaiste projecten is de woning van Arie Kroon in Woubrugge. De zonnecellen zijn niet -zoals meestal het geval is- op een bestaand dak gemonteerd, maar zijn volkomen geïntegreerd met het dak. Ze hebben een waterkerende functie.

De 76 zonnepanelen leveren naar verwachting op jaarbasis drieduizend kilowattuur. Aangezien de woning van Kroon niet meer dan de helft gebruikt, gaat het overschot

naar het nutsbedrijf. Die levert in ruil een hoeveelheid gas. De woning heeft op het dak ook nog een zonnekollektor, die voor de warmwatervoorziening zorgt. Alles bij elkaar opgeteld betreft het nul-energiehuis geen energie van buitenaf.

Waar zonnecellen het meeste voor worden gebruikt is in situaties waar geen netaansluiting voorhanden is. Bijvoorbeeld in volkstuinten, bij caravans of woonboten. Het gaat dan om kleine zonnecelsystemen. Het is de vraag of daar in de toekomst veel belangstelling voor zal zijn, nu het ministerie van Economische Zaken de subsidieregeling voor autonome systemen heeft afgeschaft

Donkere kamer maakt blind voor milieu

Het zwarte randje van de fotografie

Uit het oogpunt van milieu kan iedereen het beste uit de buurt van de donkere kamer blijven. Vooral hobbyisten die onverminderd chemicaliën door de gootsteen gooien. Voor mensen die toch fotograferen zijn er een aantal spelregels.

De fotografie is de laatste jaren enorm in de belangstelling gekomen. Het aantal bladen, kursussen, beurzen en markten voor de fotografie is niet meer te tellen, evenals de vele donkere kamers in kelders, keukens, slaapkamers en zolders.

Geschat wordt dat ruim driehonderdduizend amateurfotografen in ons land thuis een doka hebben. Al is de belangstelling voor de vele mini-labs of snel-service fotoshops onder deze groep hobbyisten groeiende.

Voor de labs gelden steeds strengere milieueisen, die voor een deel voor de hobbyist zouden moeten opgaan.

Aan het werken met chemicaliën voor het ontwikkelen en fixeren van film en papier in de donkere kamer valt niet te ontkomen.

Dus ook niet aan de voorzorgsmaatregelen. Een stof als hydrochinon in de ontwikkelaar is schadelijk bij inademing. Er moet daarom goed in de ruimte worden gelucht.

Zilver

Fotochemicaliën zijn behalve voor de eigen gezondheid slecht voor het milieu en behoren gescheiden bij de fotohandel of het depot klein chemisch afval te worden ingeleverd. Van daaruit gaan ze naar gespecialiseerde bedrijven die een kostbare grondstof als zilver eruit halen en de rest opnieuw gebruiken voor de aanmaak van verse chemicaliën, die kwalitatief gezien even goed zijn als nieuwe chemie.

Volgens redakteur *Piet Peters* van *Foto en Doka*, het lijfblad van de amateurfotograaf, houdt de fotohobbyist steeds meer rekening met de milieugevolgen van de fotografie.

„Er komen veel vragen binnen, waarop wij

min of meer al antwoord geven met verschillende toegespitste artikelen”, zegt hij. Regelmatig publiceert het blad ook lijsten van kca-depots en fotohandelaren, waar de chemicaliën gescheiden kunnen worden ingeleverd.

Toch blijven er amateurfotografen te over, die louter met hun hobby bezig zijn en thuis ook geen jerrycans hebben staan voor het gescheiden inzamelen van de chemie. Nog steeds verdwijnen er veel schadelijke stoffen in het milieu. Exakt is het niet te zeggen, maar een schatting is dat er jaarlijks vijftien miljoen liter aan chemicaliën langs deze weg in het riool en oppervlaktewater terecht komen.

Koolwaterstof

Voor het werk in de doka vormen ontwikkelaar en fixeër - voor zowel film als fotopapier - de belangrijkste fotochemicaliën.

Ontwikkelaar voor film en papier bestaat hoofdzakelijk uit cyclische koolwaterstoffen, die ook in wasmiddelen zitten en waterverontreinigend zijn. Aan deze koolwaterstoffen zijn nog eens stoffen toegevoegd die conserveren, bijwerkingen tegengaan en de gelatinelaaag van het papier versterken.

Fixeër voorkomt dat film of papier opnieuw kan worden belicht. Daarvoor is een soda nodig om de zilverlaag in het papier te kunnen oplossen, die vervolgens als zilverzout in het milieu terecht komt. Zilver is niet giftig voor het milieu, zilverzout echter wel. Het doodt bacteriën en verstoort de zuivering van het rioolwater. Veel amateurfotografen maken ook nog gebruik van een stopbad na het ontwikkelbad. Dat bad bestaat uit enkele zwakke zuren, eveneens schadelijk voor het milieu.

Fotografie is een leuke hobby, maar gaat ten koste van het milieu, vergt bovendien veel schoon water en kost jaarlijks vele tonnen van het schaarse metaal zilver. Dat zijn facetten, die nogal onderbelicht worden.

Laurens Lammers

Wehkamp en Otto verkopten bio-katoen

Ook postorderbedrijven Wehkamp en Otto gaan op de biologische toer. Een deel van de zomerkollektie draagt het stempel ‘Green Cotton’, en is afkomstig van biologische katoenproducent Novotex in Denemarken.

Volgens *Nicole Smit* van Wehkamp verloopt de verkoop van de Green Cotton-kollektie redelijk, al is het een stuk duurder dan andere artikelen. Een Green Cotton Wehkamp sweater kost al gauw honderd gulden, terwijl een gewone op slechts de helft komt. Voor een gewoon t-shirt betaal je rond de dertig gulden, een t-shirt van biologische katoen zestig gulden.

De verkoop blijkt wel de moeite waard.

„Het milieubesef bij onze doelgroep komt later dan bij het wat meer modieuze publiek. Maar milieu is nu eenmaal een hot item in de modewereld. Wij bieden de klant van alles wat, en dus kunnen we biologische katoen niet overslaan.”

‘Hot fill’ wasmachine

Wasmachines verbruiken veel stroom met het opwarmen van koud water. Er bestaan wasmachines die kunnen worden aangesloten op warm water, de zogenaamde [c]hott fill[rom] wasmachines. Voor mensen met een zonneboiler ideaal: warm water afkomstig van de zonneboiler kan zo mooi voor de was gebruikt worden.

Asko Cylinda (met als importeur Gerowi) brengt verschillende typen in een duurdere prijsklasse op de markt. Met het type 1150 Supaspeed Variomatic brengt ook het engelse merk Creda de wasmachine op de markt. Importeur van Creda is Handelsmij Vermolen bv.

Gerowi bv, Postbus 137, 8280 AC Genemuiden. Telefoon: 05208- 54026.
Handelmij Vermolen bv., 3e van der Kunststraat 30-34, 2521 BC Den Haag. Telefoon: 070-3840171.

Reklamedrukwerk weren is juridisch steekspel

Schrijf op de brievenbus 'alleen voor post'

Jaarlijks worden we verblijd met zo'n twintig kilo reklamedrukwerk in onze brievenbus. Een sticker om het drukwerk te weren helpt lang niet altijd. Wat rest de milieubewuste brievenbusbezitter?

Dick Berts

Aan het skala van drukwerkwerende stickers dat er nu in omloop is, zijn weer twee nieuwe stickers toegevoegd. De ene weert handelsreklame, de andere handelsreklame én huis-aan-huisbladen. De brievenbusbezitter kan zelf kiezen welke op zijn brievenbus moet prijken. Idee'tje van de Stichting Stuurgroep Reklame, een belangenorganisatie van reclameverspreiders.

De verspreiders praten over zichzelf als 'een branche die zijn verantwoordelijkheden niet uit de weg gaat.' De werkelijkheid is natuurlijk anders. Nog geen jaar geleden kwam vrijwel dezelfde belangenorganisatie, toen opererend onder de vlag van het Direct Marketing Instituut Nederland (DMIN), ook al met een stickerregeling. Die regeling was vooral een cosmetische operatie om het gezicht van de verspreiders te redden, zonder de miljardenomzet in gevaar te brengen. De enorme oplagen van reklamedrukwerk diende gehandhaafd te blijven. Een hoge oplage betekent nog altijd veel adverteerders.

Geen sanktie

Maar de reclameverspreiders moesten iets doen. De woede bij burgers over ongewenst reklamedrukwerk begon behoorlijk op te lopen. Om niet te veel schade op te lopen had men twee doelstellingen voor ogen, die uiteraard nooit openbaar zijn gemaakt. De eerste: de anti-(reklame) drukwerksticker moest moeilijk verkrijgbaar zijn. De DMIN-sticker was slechts gedurende een korte periode op het postkantoor te koop, onder voorwaarde dat men eerst een aanvraagfor-

mulier invulde. Tweede eis: er moest geen sanktie staan op het negeren van de sticker. Er is nu slechts een ingewikkelde mogelijkheid om bij het negeren van de sticker een klacht in te dienen bij de Reklame Code Commissie, die overigens door de reclamebranche is opgezet.

Getergd

De nieuwe stickers van de stuurgroep moeten nu weer persoonlijk op het stadhuis worden afgehaald. De gemeente Zutphen wilde het anders doen. Ze bestelde voortvarend veertienduizend stickers, om ze huis-aan-huis te verspreiden. Getergd riep de stuurgroep dat dit in strijd was met de afspraken. Begrijpelijk. In de gemeente Groningen, die een eigen anti-reklamedrukwerksticker huis-aan-huis verspreidde, heeft bijna de helft van de bevolking de sticker op de brievenbus geplakt. Groen Links heeft een opzienbarend plan gelanceerd. Ze wil de inworp van ongewenst reklamedrukwerk strafbaar stellen door de status van de brievenbus om te keren. Een brievenbus wordt dan alleen toegankelijk voor post en abonnementen. Huis-

aan-huisbladen kunnen gratis abonnementen aanbieden. Mensen die reklamedrukwerk wensen te ontvangen zouden door deze sticker met 'hier graag handelsreklame' kunnen aangeven.

Alleen voor post

Wat kunnen milieubewuste brievenbusbezitters intussen doen? Heel veel. Allereerst is het om tactische redenen nodig het opdringen van informatie verder als een privacyprobleem te benaderen. Daardoor staat de brievenbusbezitter juridisch veel sterker. De brievenbus is immers van de eigenaar van het huis, niet de reclameverspreider. Hij maakt deel uit van de woning waarover de bezitter zeggenschap heeft. Verder kunt u het beste een viltstift pakken en duidelijk leesbaar op uw brievenbus schrijven: alleen voor post. Wilt u toch een huis-aan-huisblad ontvangen, dan kunt u dit wellicht het beste met desbetreffende bezorger regelen. Als verspreiders u wilsuiking op de brievenbus negeren, dan plegen ze zondermeer een onrechtmatige daad.

In Duitsland was er een burger die na herhaalde inbreuken op zijn beschikkingsrecht over zijn brievenbus een civiele procedure aanspande. Uiteindelijk kwam zelfs de Hoge Raad eraan te pas. Deze noemde in een bijna poëtisch arrest het opdringen van reklamedrukwerk zowel een schending van de psychische als van de fysieke persoonlijke levenssfeer (voor de juristen onder ons BGH 20-12-88, VI ZR 182.88).

Zelf (DB) heb ik geprobeerd in Nederland een dergelijke afspraak uit te lokken. Het is mij helaas niet gelukt, aangezien mijn opponenten massaal, reeds na een enkele aangezekende brief, op hun rug gingen liggen. Maar als mijn burens zich op iets minder indringende wijze bij dezelfde verspreiders beklagen, dan worden ze gewoon het bos in gestuurd.

Milieu thuis

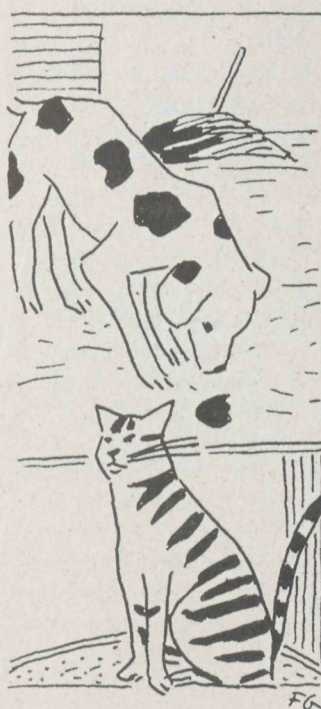
Kleine dingen kunnen een grote bijdrage leveren aan een schoner milieu. Veel lezers weten dat. Op deze pagina tips en suggesties naar aanleiding van reacties van lezers, die een brief of kaartje stuurden naar De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Bijdragen

Yvonne Lauwers, Marta Resink

Honden- en kattenafval

Een lezeres stuurde een kaartje met de vraag of hondedrollen op de komposthoop en in de gft-container mogen. Het mag, want hondepoep is organisch afval.

Met kattenbakkorrels ligt het anders. De meeste kattenbakkorrels worden gemaakt van attapulgit, sepioliet of bentoniet, kleisoorten waar veel zware metalen in zitten. Ze zijn niet biologisch afbreekbaar, mogen dus niet in de gft-bak.

Bovendien moeten voor de winning grote delen landschap worden afgegraven.

Aan te raden is korrels te kopen op basis van organisch materiaal zoals hout en stro. Daarin zitten de minste zware metalen en ze kunnen bij het gft-afval. Ook korrels op basis van gerecycled papier mogen in de gft-bak. Ze zijn te koop bij dieren-specialistzaken.

Stinkende gft-bak

In de zomer kan de gft-container soms behoorlijk stinken. Tips om de stank wat te verminderen:

Door warmte en vocht gaat het afval snel rotten. Zet de container dus op een koele plaats en gooi het afval zoveel mogelijk droog in de bak.

Stamp het afval niet aan.

Vlees en vis kunnen erg stinken, en bij warm weer kunnen er zelfs maden in komen. Doe daarom vlees- en visresten in een oude krant voordat je ze in de bak gooit. Papier hoort eigenlijk niet in de gft-bak thuis, maar in noodgevallen mag het (papier is wel afbreekbaar).

Maak de container regelmatig schoon. Dat kan gewoon met water. Leg eventueel een krant onderin de bak.

Doorgeef-boek

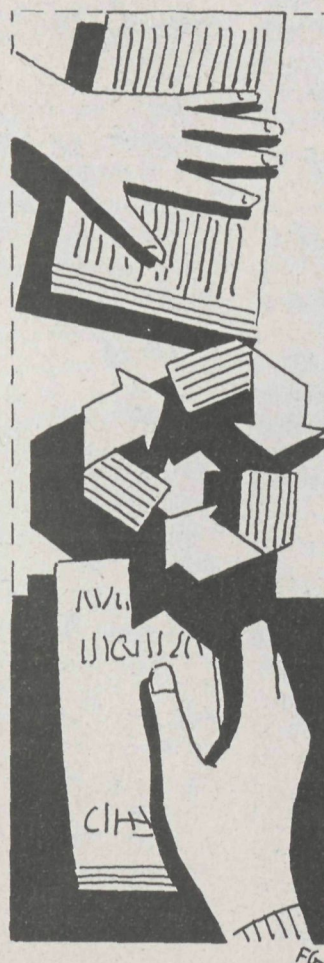
„Boeken worden meestal maar één keer gelezen en dan verdwijnen ze in de boekenkast. Dat staat mooi, maar het is eigenlijk zonde van het geld en het papier. Bovendien zijn veel boeken het beslist waard om door meer mensen gelezen te worden.”

Dat schrijft een lezeres ons. Ze bedacht er een leuke oplossing voor: het 'doorgeef-boek'. Ze legt uit: „Kies een mooi boek

(bij voorkeur uit je eigen boekenkast) en geef het kado aan iemand. Vertel er bij dat hij of zij als het uit is het boek moet doorgeven aan een ander, die het ook tijdelijk in bezit mag houden. Schrijf voorin het boek dat het een doorgeefboek is. Eventueel kun je er in schrijven aan wie je het doorgeeft en waarom.” Als iedereen dat doet, schrijft ze nog, zal het boek door de jaren heen alleen maar in waarde stijgen.

Bloemen zonder gif

Eko-bloemen, bloemen geteeld zonder bestrijdingsmiddelen en kunstmest, zijn nauwelijks te koop. Als er geen eko-bloemist in de buurt zit, koop dan het liefst bloemen van het seizoen of in perioden dat de kweek in kassen het minst stroom en gas nodig heeft. Veel gif wordt gebruikt voor de hyacint, chrysant, roos, lelie, tulp, iris, gladiolus en narcis. Snijbloemen die minder bespoten worden: anjer, alstroemeria, fresia, gipskruid, bouvardia, anthurium en hippeastrum. Koop geen geverfde bloemen, want in die verf zitten giftige zware metalen en onfrisse oplosmiddelen. Als je het niet kunt zien of ze geverfd zijn, vraag dat dan aan de bloemist. Thuis je eigen bloemen kweken in de tuin of in potten zonder gif kan natuurlijk ook, met milieuvriendelijk geteeld zaad. Informeer ernaar bij een biologische tuinderij in de buurt.

Nederlandse vrouwen 'in' voor rubberen tampon

Gebruiksters moeten wel wennen aan Keeper

The Keeper, de rubberen herbruikbare tampon waarover De Kleine Aarde in het lentenummer berichtte, slaat aan in Nederland. Het blijkt dat veel vrouwen hebben zitten wachten op een alternatief voor wegwerpmoandverband en -tampons. Meer dan honderd vrouwen hebben de Keeper inmiddels in hun bezit. Drie ervan vertellen over hun eerste ervaringen.

Yvonne Lauwers

Even oprispen: de Keeper heeft de vorm van een trechtertje, die het menstratiebloed opvangt. Als hij vol is, kun je hem omspoelen en opnieuw gebruiken. Pas sinds het verschijnen van het laatste (lente-) nummer van De Kleine Aarde is deze Amerikaanse vinding ook in Nederland te koop. De prijs bedraagt zeventig gulden. Een fors bedrag, maar de tampon gaat dan ook minstens tien jaar mee.

Er bestaan twee typen Keepers: één voor vrouwen die een natuurlijke bevalling hebben doorgemaakt, en één voor vrouwen die geen kinderen hebben gekregen, of een kind via een keizersnee hebben gekregen. Het verschil tussen de twee is niet zo groot: de eerste is wat groter en het rubber iets zachter.

Lekker zorgeloos

Susca (42) uit Nijmegen is een van de eerste vrouwen die de Keeper bestelde. Toen ze erover las in De Kleine Aarde, dacht ze meteen: dit wil ik per se hebben! Het leek haar ideaal, vanuit milieu-oogpunt, maar ook voor het gemak. Bijvoorbeeld in de zomer bij het zeilen: niet meer elke anderhalf uur zich uit haar zeilpak moeten hijsen om een tampon te verwisselen. Lekker zorgeloos.

Ze heeft de Keeper vier dagen gebruikt en is razend enthousiast. Hij zit prettig, veel fij-

foto De Kleine Aarde

■ De Keeper: even duur als twintig doosjes tampons

ner dan een gewone tampon. Wel moest ze even leren om hem in te brengen en uit te halen.

Dat zijn inderdaad nogal wat handelingen. Bij het inbrengen moet de Keeper eerst worden platgedrukt en in de lengte dubbelge-

vouwen. Eenmaal ingebracht 'floept' ie dan open. Het uithalen moet heel voorzichtig en met twee handen, omdat hij anders kan omkieperen. Het kan ook vervelend voelen omdat de tampon redelijk stug is. Al met al wel een gedoe dus, vergeleken met een gewone tampon. En voor vrouwen die last hebben van vaginisme is de Keeper wellicht niet aan te raden.

Naast de Keeper gebruikt Susca nog maandverband, maar heel weinig, nog geen derde van wat ze normaal gebruikt. 's Nachts de Keeper gebruiken is een verademing, zegt ze: niet meer bang voor doorlekken, een uitkomst als je bij iemand logeert. Ze verheugt zich zelfs al op haar komende menstruatie. „Spannend, kan ik hem weer lekker uitproberen.”

Ook Annette (35) uit Utrecht is tevreden over de Keeper. Ze moet nog wat vaardigheid krijgen in het inbrengen, maar ze blijft hem zeker gebruiken, zegt ze. Wat zij vooral mooi vindt, is dat je niks weggooit. En toen ze laatst een weekend wegging, bedacht ze zich ineens dat ze niets mee hoefde te nemen, alleen het zakje met de Keeper! Het financiële voordeel vindt ze ook leuk meegenomen.

Ria (47) uit Amsterdam is iets minder enthousiast. Ze heeft de Keeper twee menstruatieperiodes gebruikt, en haar ervaringen zijn wisselend. Als ie eenmaal goed zit, is het geweldig, zegt ze, en anders „gadverdarré.” Ze is er nog niet aan gewend. Soms lekte de Keeper zelfs door. Maar ze gaat hem nog één keer proberen, dan beslist ze of ze hem houdt. De Keeper legen hoefde ze niet vaak. Bij een gemiddelde menstruatie is één keer per dag genoeg, denkt ze, bij hevige wat vaker. Het inbrengen en uithalen ging probleemloos. Van het tuitje heeft ze een stukje af geknipt, want dat voelde ze bij het fietsen.

Het idee vindt ze nog steeds prachtig, „nu het gevoel nog even.” Of, zoals Susca zegt: „Wennen en vertrouwen hebben dat het goed gaat.”

De Keeper bestellen

De Keeper is nu ook te zien en te koop in het Bezoekerscentrum van De Kleine Aarde. Bestellen kan ook: stuur dan een kaartje naar The Keeper, Lankforst 11-14, 6538 GB Nijmegen. De eerste drie maanden mag u de Keeper vrijblijvend proberen. Bevalt hij niet, dan stuurt u hem terug en krijgt u de aankoopssom retour. Eenmaal gebruikte Keepers worden vernietigd.

Zomer waardig

Toen *Simon Carmiggelt* doodging, brak een stukje van mijn leven af: het milde Amsterdam dat alleen hij voor me kon tegenkomen. Nu heb ik *Koos van Zomeren*. Zijn terrein is overigens vooral niet de grote stad, maar het iedersland tussen de natuur en de gedachte. Als een tovenaarsverwelkomt hij je daar in zijn dagelijkse column op de voorpagina van het NRC-Handelsblad. Journalistieke poëzie is het (of andersom?), ragfijn, nuchter en vol leven. In 'Zomer' heeft hij een aantal van die literaire penseelstreken gebundeld. Géén moralisme bij van Zomeren, ook geen kille biologenles. Zijn natuur wordt bevolkt door bewuste wezens, waarin hij wil herkennen, eigen doelen, eigen gedachten. Hond Rekel, een boommarter, de grutto's, een koe. Kijken en denken - met een lachje in zijn achterzak. Maar altijd de planten en dieren hun waardigheid laten. Kom daar tegenwoordig maar eens om. En die oma die Carmiggelt heet...zou 't dan toch in de familie zitten?

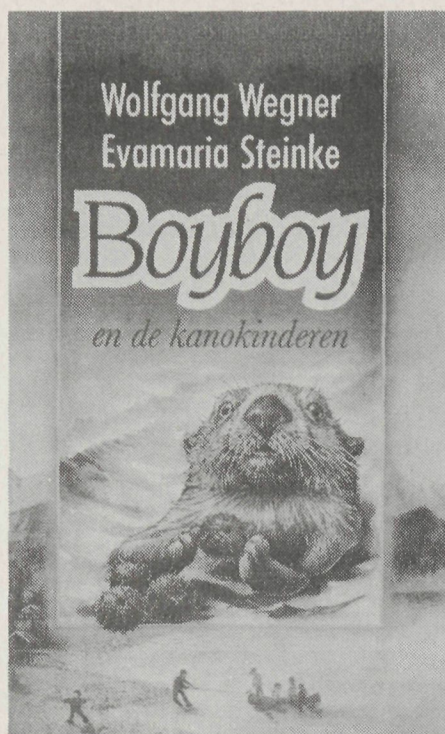
Michel Robles

Koos van Zomeren, Zomer, Arbeiderspers, Amsterdam 1993, ISBN 9029560150. Prijs: f 24,90.

Olie en een otterjong

Milieu wordt een dankbaar onderwerp voor jeugdboeken. Met wisselend resultaat. *Boyboy*, dit jaar uitgekomen bij C. de Vries-Brouwers in Rotterdam, is soms heerlijk, maar met wat rare losse eindjes. Het verhaal speelt in een piepklein dorpje aan de

kust van Alaska. Een groepje kinderen krijgt op een spannende dag een jonge zeeotter te verzorgen, die met olie besmeurd is geraakt bij de beruchte ramp met de tanker Exxon Valdez. De schrijvers Wolfgang Wegner en Evamaria Steinke zien kans de gevolgen van de ramp in vogelvlucht en toch dramatisch te schilderen. Ook de dieren die een rol spelen staan mooi op papier, met invoelingsvermogen zonder er mensen op vier poten van te maken.

Jammer, dat een tweetal ontmoetingen met wolven onafgemaakt blijft. Ook de ontknoping van otter Boyboy's jeugd is wat slapjes. Is er misschien in de oorspronkelijke tekst gesneden? Toch een aanbevelinkje waard, al was het alleen maar omdat zeeotters tot 's werelds meest bedreigde (en als je ze eenmaal gezien hebt onvergetelijke) dieren horen.

(MR)

Boyboy en de kanokinderen, W. Wegner & E. Steinke, C. de Vries-Brouwers, Rotterdam 1993. ISBN 9061747740. Prijs: f 26,90.

Groentoerismegids

Veel smakelijke kleurenfoto's verlichtigen de kompakte Natuurgids voor Groen Toerisme van uitgeverij Tirion. Veel interessante wandel- en fietsroutes, ingedeeld naar provincie. Naast landschap, geologie

en biologie krijgt ook de kultuurgeschiedenis ruim aandacht. Jammer alleen, dat milieuhistorische weetjes ontbreken. Zoals de grimmige strijd rond een nieuwe snelweg door het Utrechtse Amelisweerd. Of iets over de gevolgen van verdroging, verzuring en vermessing in natuurgebieden. Ook tips voor natuurvriendelijk recreëren zouden niet misstaan in deze gids voor breed publiek. En de volgende druk mag op milieubewust papier, dank u. (MR)

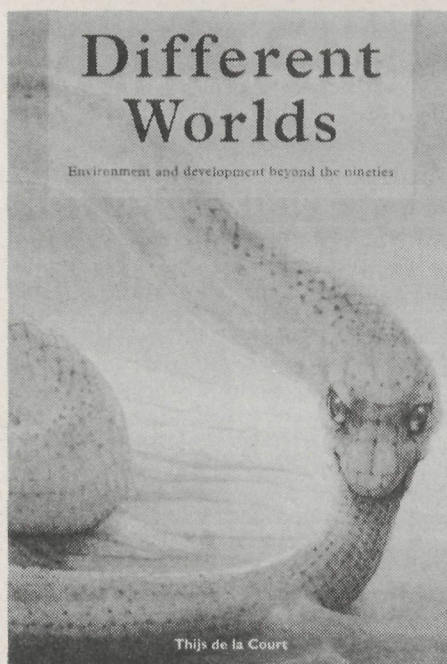

Natuurgids voor groen toerisme, Sietzo Dijkhuizen, Tirion, Baarn 1993, ISBN 9052101183. Prijs: f 29,50.

Filosofisch boek voor meedenkers

Het debat over duurzame ontwikkeling dreigt uit te lopen op een politiek compromis. De rijke landen zitten in hun rats over het milieu, de Derde wereld wil welvaart zien. *Thijs de la Court* kiest gelukkig een meer inhoudelijke invalshoek in zijn in het Engels vertaalde boek 'Verschillende Werelden'.

Hij vat de Noord-Zuidverhouding kort en helder samen. Maar anders dan onze regering ziet hij geen heil in totale aansluiting van de arme landen bij de vrije wereldmarkt. Ze raken er alleen maar meer door achterop, meent hij. Van vrije handel pro-

fiteren hooguit de plaatselijke eliten. De La Court pleit voor een kleinschaliger model van cultuurbehoud en veel zelfvoorziening. Een goed idee dat ook leeft onder bewegingen-van-onderop in de Derde Wereld zelf. Maar zou serieuze steun uit eigenbelang door het Noorden nou echt niet denkbaar zijn? Vanwege de kleinere kans op milieurampen en lokale atoomkonflikten, bijvoorbeeld? Of om de goedkope arbeidskrachten en de nieuwe markten voor onze industrieën in nood? Omgekeerd kunnen arme landen, gekonfronteerd met hun konkurrentieachterstand, toch ook weer kleinzame binnenmarkten ontwikkelen. Een internationale oriëntatie hoeft die markt niet per definitie om zeep te helpen, lijkt me. *Different Worlds*, een boek voor meendenkers. (MR)

Thijs de la Court, *Different Worlds*, Jan van Arkel, Utrecht, 1993, ISBN 9062249965. Prijs: f 25,-

Novib-kookboek bevat teveel vleesrecepten

Bij de NOVIB verscheen onlangs het kookboek 'Met liefde bereid' in verband met de aktieweek 'Goed nieuws uit de Sahel'. Het boek, geschreven door de Britse auteur *Troth Wells*, biedt behalve 250 overzichtelijke recepten, leesvoer en prachtige foto's

uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Het voorwoord werd geschreven door het duo De Boer & De Cocq, bekend van hun kulinair stukjes in de Volkskrant. Wells, werkzaam bij de New Internationalist, blijkt door haar werk veel ontwikkelingslanden te hebben bezocht en heeft daardoor een schat aan informatie over de keuren in den vreemden kunnen verzamelen.

Het boek bestaat uit voor-, hoofd-, bij- en nagerechten. Bij elk recept staat uit welk land het afkomstig is. Daarnaast is er in het hele boek - en in een alfabetisch overzicht - veel produktinformatie te vinden. Naast voedingskundige informatie geeft de schrijver ook politieke en economische achtergronden van de verschillende landen. De huidige wereldvoedselproblematiek vraagt overigens wel om veel meer aandacht voor vegetarische gerechten. In dat licht is het eigenaardig dat Wells juist een belangrijk deel van haar kookboek wijdt aan gerechten met kip of vis als hoofdbestanddeel.

Wel een pluspunt in het boek is het gebruik van granen en zeer veel verschillende soorten gerechten hiermee.

Anneloe Rijkema

Met liefde bereid, recepten uit Afrika, Azië en Latijns-amerika voor de Westerse keuren, Troth Wells, Uitgeverij BZZTôH/Novib/NCOS, 's-Gravenhage, 1993. ISBN 9062917097. Prijs f 34,50.

Schone Zaken, achgut...

Goed nieuws is geen nieuws, het is haast een ijzeren wet in de media. Niet terecht, maar wel begrijpelijk, want goed nieuws brengen zonder kneuterigheid is nog een hele toer.

En dan krijg je van de milieuminister en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten een boekje toegestuurd, 'Schone Zaken'. Negentien stukjes over kleine, alledaagse milieupioniers. Niks mis mee, maar dan moet je niet heendraaien om de echte pro-

blemen, waar zij maar zo vaak hun kop tegen stoten: ambtelijke onwil, politiek handjeklap met smeerkeuren, kappers en projektontwikkelaars. Helaas, het komt hier allemaal maar heel terloops aan bod. De opdrachtgevers blijven buiten schot, maar de actieve burger wordt neerbuigend neergezet: goed zo, flink doorzetten maar... Alleen de deskundigen en de vaklui komen serieus (zij het oppervlakkig) uit de verf. Versjes van *Ivo de Wijs* en acht magere aktietips achterin completeren het beeld: achgut... Dit soort uitgaven vervreemdt de burger dus van de politiek. Maar ach, we kregen het gratis.

(MR)

**Schone Zaken, Uitgeverij VNG, 's-Gravenhage. Prijs: f 5,50.
Bestellen door overmaking op rekening 307298264, t.n.v. Hageman Verpakkers, Zoetermeer.**

Olie uit plasticafval

Kunststoffen horen tot de lastigste rakkers op de afvalberg. Weliswaar zijn ook zij in principe te recyclen, maar dat is duur, kost veel energie en levert laagwaardige producten op, waar maar weinig vraag naar is. Kunststoffen worden gemaakt uit olie en bestaan uit lange ketens van koolwaterstofmolekulen. In elke plasticsoort hebben die ketens weer een andere lengte. Ons gemengde plasticafval is een allegaartje waaruit je geen deugdelijke nieuwe plastics kunt fabriceren. Een nieuwe oplossing is het kraken van plastic tot ruwe olie, of nog verder tot enkelvoudige 'monomeren', waaruit vervolgens makkelijk nieuwe kunststoffen te vervaardigen zijn.

Wij zijn gespecialiseerd in maatschappelijk verantwoord en milieuvriendelijk beleggen, ook met een lijfrentepolis.

- Belastingvrij sparen tot f 220.000,-
- Pensioen- en hypotheekadviezen, vermogensbeheer
- VRAAG ONZE BROCHURE: telefoon 020 - 622 99 06

DE EENHOORN
BEDRIJFS- EN PENSIOENADVIESBUREAU
SARPHATIKADE 7 • 1017 WV AMSTERDAM

RAAD GEVERS

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan kontakt met hen opnemen. Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.
■ Sluit een postzegel voor antwoord bij, als u een schriftelijke reactie verwacht.
■ Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan vantevoren.
Nieuwe raadgevers zijn welkom!

Groente, fruit en tuin

■ Fruit- en groenteteelt J. W. J. Van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel.

■ Milieuvriendelijk tuinieren Bezoekerscentrum De Kleine Aarde, Het Klaverblad 1, Boxtel (1 mei tot 1 oktober elke dag geopend van 11.00 tot 17.00 uur).

■ Biologisch tuinieren Advies over fruitteelt, groenbemesters en gewasbescherming. Rik Dedapper, COVOBIT, Rozendaal 78, B 2440 Geel (België). (Voor liefhebbers, jeugd en beroeps).

■ Verzorging van fruitbomen, speciaal hoogstam J. Teunissen, Wilhelminasingel 137, 6001 GS Weert.

■ Struik- en houtgewassenkompost. Proefwerf van Comité Jean Pain, Frederik Vandenbrande, Hof ter Winkelen, 25 Holle Eikstraat, B-1840 Londerzeel, België. Telefoon 052-300166. Fax 02-2150021. Eerste zaterdag van elke maand gratis rondleiding.

■ Wilde tuinen R. Ozinga, Master Fopmawei 22, 9023 AJ Jorwerd.

■ Bodembedekking Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen. Telefoon 08376-14282. (toepassing van inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin en wilde tuin).

■ Paddestoelen Paddestoelenmuseum, Stichting Onderwijs en Milieu, Kroonstraat 1, 6511 DV Nijmegen.

Energie

■ Biogas installaties Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen. Telefoon 080-565588.

■ Elektriciteit, akku's, windenergie, besparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattem. Telefoon 05206-45643.

■ Besparing en techniek Jos van Doorn, Balsemianlaan 26, 5582 AD Waalre. Telefoon 04904-16383.

■ Zon en wind Organisatie voor Duurzame Energie (ODE),

Biltstraat 110, Postbus 750, 3500 AT Utrecht. Telefoon 030-734422.

■ Installaties op aardgas K. Ruiten, Postbus 7046, 5980 AA Panningen. (installaties voor koken, warmwater, verwarming en procesgas).

Bouwen en wonen

■ Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur (VIBA). Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den Bosch. Telefoon 073-216943.

■ De Kleine Aarde, Harrie Perebooms, telefoon 04116-84921. (maandag en woensdag, dinsdagochtend en donderdagochtend)

■ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie - Nibe. Postbus 229, 1400 AE Bussum, telefoon 02159-48233. Van maandag tot en met donderdag van 9.00 tot 10.00 uur gratis telefonisch spreekuur voor korte vragen op het gebied van bouwen, milieu en gezondheid.

■ Timmerwerken Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp (varend timmerbedrijf).

Spinnen, weven en verven

■ Nelly Hanssen-Jonkhout, Etzenraderstraat 33, 6454 AP Jabeek. Telefoon 04492-5177.

■ Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW Purmerend. Telefoon 02990-23774. (Lessen)

■ Ineke Visser, Lekdijk 82, 2865 LE Ammerstol. Telefoon 01825-2913.

Zuivel, wijn en bier

■ Wijn en bier maken M. H. Hoose, Zwarteweg 51b, 6596 AE Milsbeek. Telefoon 08851-12021.

■ Wijnerij Riet Beijer, Koninginnelaan 32, 3762 DE Soest. Telefoon 02155-20979.

■ Geitekaas G. J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen. Telefoon 05935-2415.

Eko-voeding

■ Adviseur natuervoeding / Konsumentenvereniging Wil Schulte, Franseweg 102, 3921 DK Elst. Telefoon 08384-1618.

■ Graanmolens Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, B 3920 Lommel, België. Telefoon 011-544475.

■ De Kleine Aarde, Anneloe Rijpkema (maandag, dinsdag, woensdag, vrijdagochtend). Telefoon: 04116-84921.

Milieu

■ Milieutelefoon: 020-6262620. Maandag tot en met vrijdag van 9.00 tot 14.00 uur.

Dieren

■ Green Stock bv, L. F. Mol, Grote Molenstraat 8, 5271 VW St. Michielsgestel. Telefoon 04194-2465.

■ Bijen G. P. Van Tilburg, Kampsesteeg 10, 5688 KJ Oirschot. Telefoon 04997-75846.

■ Ekologische (klein-) veehouderij Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen. Telefoon 01854-3418. (Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud).

Vervolg regeladvertenties

■ TE HUUR/VAKANTIE

Milieuvriendelijke ZOMERWEEK van 31/7-7/8 in de bosrijke natuur van Buurse (Enschede). Met: kinderprogramma, yoga, muziek, spel, dans, massage. Bovendien heerlijk biologisch, puur plantaardig eten. Prijzen: f 325,- (minima f 275,-); kinderen f 125,-/f 175,-. Info: Erik (030-895259), Peter (05458-1801).

Rust, natuur en cultuur onder de palmbomen van de CASAMANCE, Senegal, West-Afrika. Kamers/pensioen op klein tuinbouwbedrijf vlak bij dorp en strand. Voor meer info: A. Dijkstra, telefoon 020-6624027.

"Alleen op de wereld" Stilte, rust, zon en eenvoudig comfort. Huur een 'SPIDOMA' op Griekse bergheiling (f 250,- p/w) met panorama op bergen, zandstrand, Ionische zee en eilanden. (een projekt van ex-DKA-medewerker). Inl./brochure: telefoon 02209-2333.

Voor rust en prachtige wandelingen in ongerepte natuur. Kleine ecologische CAMPING in Z.W. Frankrijk. Prachtig gelegen aan riviertje, ideaal voor kinderen. Biologische producten te koop op onze boerderij. Open vanaf 1 juli. Vraag onze folder: Moulin de Liort 12440 La Salvat Peyrales Frankrijk. Telefoon 09-33-65818967.

Gezonde voeding, fietsen, wandelen en kamperen op 50 ecologische boerderijen in POLEN, Tsjechie en Hongarije. Brochure: maak f 5,- over op giro: 6494924 t.n.v. European Centre for Eco Agro Tourism. Meer info: telefoon 020-6160408.

Te huur: In dorp bij SCHA-GEN huis van 2/8 t/m 20/8 voor

niet rokers. Tevens oppas dieren. Telefoon 02240-14722.

Rustige kleine camping in bosrijke, nog ongerepte VOGELZEN. Wandelen, zwemmen, fietsen, paardrijden. Ook caravans. Tevens appartementen in nabijgelegen dorp. Nederlandse beheerders. Telefoon 02154-14079/(09-33-)29304447.

Kreatief en ontspannend: VAKANTIEKURSUSSEN in het nog authentieke zuid-oosten van Kreta, in prachtige natuur, tussen bloemen en kruiden, weg van de massa, worden Aquarel schilder- en Hatha Yoga-kursussen gegeven. Ideaal om volledig tot rust te komen. Info/brochure: 020-6388449 Amfora Travel SGR. Verblijf 2 of 3 weken: tijdelijke korting.

FRIESLAND, vegetarisch pension de Krite, Warns. Een klein rustig vakantieverblijf voor jong en oud, wandelen fietsen, zeilen in prachtige omgeving bij Gaasterland en de Friese meren. Vraag folder of bel voor informatie met Ike Onderstal Buorren 26, 8721 GR Warns. Telefoon 05149-2052.

Werkweek rondom de boerderij: Schetsen, tekenen en schilderen, eind juli in de Achterhoek onder ervaren begeleiding. Voor informatie: 020-6126990 (Sylvia van Berkel). Tevens workshop modelboetsen en rakustoken op zelfde boerderij (juli-augustus) Telefoon 05751-1788.

■ DIVERSEN

'Het nieuwe roken is NICOTINEVRIJ: Honeyrose. Verkrijgbaar bij 120 tabakswinkels verspreid over het hele land, voor info en verkoopadressen: Piso Agentschap, telefoon 05157-4272.'

■ TUIN

Beleef een nieuwe zomer in uw tuin.... Wordt het een stijtuin met hagen, klimrozen en bankjes met prachtige vergezichten of een organische tuin, waar planten vrolijk over muurtjes huppelen en vlinders fladderen over uw hoofd. Of wat denkt u van een combinatie? Bel voor een vrijblijvende afspraak, KARIN KROL TUINEN: telefoon 073-123288.

De tuin in de zomer

Juli

Zomersnoei

Velen denken bij het lezen van 'zomersnoei' onmiddellijk aan kleinfruit. En inderdaad, juist daar is het van belang. Rond de vruchten worden kleine scheutjes weggeknipt, zodat er zoveel mogelijk zon bij kan komen. Maar ook sierplanten die in het voorjaar hebben gebloeid, kunnen door snoeien in de zomer, of beter door het wegknippen van dode bloemen een tweede maal gaan bloeien. Soms zelfs een derde maal (voorzover je van 'malen' kunt spreken). Als je de uitgebloeide bloemen regelmatig wegnijpt - ik heb daar 's ochtends vroeg mijn kwartiertje voor - dan blijven veel struiken, zoals de weigelia, gewoon doorbloeien. Een ander mooi voorbeeld is de buddleia, ofwel de vlinderbloem. Het is belangrijk dat alle beschadigde vruchten uit de fruitbomen worden gehaald. Hou dat dus nu al in de gaten, anders is de opbrengst straks geringer. Bovendien is de kans op allerlei ziektes in de boomgaard groter. Deze maand kan er nog het een en ander gezaaid worden. Diverse soorten sla, boerenkool, groenlof, roodlof, snijbiet en zuring. Denk eens aan 'exoten'. Paksoi is in zes weken oogstbaar. Nu zaaien, betekent er in september van genieten.

Augustus

Vooruitdenken aan de winter

Wie de winter door wil komen met groenten uit eigen tuin heeft deze maand de laatste kans. Tot half augustus kan er een aantal groenten gezaaid worden, waaronder raapstelen, Chinese kool, radijs, spitskool en savooiekool. Daarna worden de dagen weer korter en is het meestal te laat om te zaaien. Alleen voor winteruien geldt dat ze na half augustus gezaaid moeten worden. Ook voor veldsla en zuring heb je iets meer tijd; tot half september. Wie plantjes zet, kan iets

langer doorgaan, maar ook niet veel. Dat wil zeggen in de vollegrond. Wie een kas(je) of een platte bak bezit, heeft meer tijd. Ook daar geldt echter dat de dagen korter worden en het aantal uren licht per dag afneemt. Zorg er daarom voor dat de plantjes sterk genoeg zijn. Anders wordt het niks. Kruiden kunnen volop geoogst worden om te drogen voor wintergebruik. Pluk de blaadjes 's ochtends vroeg op een droge dag voor de beste aroma. Van enkele kruiden gaat het ons om de zaden: karwij, anijs, dille en venkel. Laat die nu uitbloeien. Bij uitgebloeide eenjarige zomerbloemen laten we een aantal bloemen zaad vormen, zodat ze volgend jaar opnieuw kunnen worden gezaaid. Wie een wilde tuin prefereert, kan ook de natuur zijn gang laten gaan en afwachten wat het wint. Zelf spreid ik het risico liever en laat de planten zelf uitzaaien. Het kan handig zijn de kleur van de bloemen te weten. Een klein gekleurd draadje (wol of katoen) aan een bloemstengel wanneer de bloemen nog bloeien, is een hele hulp.

September

Verwilderen

Het is nog altijd druk in de tuin: planten, verplanten, oogsten en opruimen. Met zaaien is het nu afgelopen. De meeste heesters kunnen door scheuren vermeerderd worden. Zo kun je van een plant vele maken, waar je anderen misschien een genoeg mee kunt doen.

Veel mensen knippen planten die uitgebloeid zijn direkt bij de grond af. Doe dat eens niet en kijk eens hoe mooi die verdorpe bloemen en takken er in de winter uitzien als ze gerijpt zijn. Bovendien vormt dat dode loof een bescherming tegen de ergste winterkou.

In de moestuin is de tijd aangebroken om prei aan te aarden. Laat voldoende loof boven de grond uitsteken. De oogst van appels en peren is in volle gang. Laat het valfruit niet liggen, maar maak er wijn of cider van. Snij eerst de lelijke plekken weg. Aardbeien mogen in september beslist niet meer worden verplant. Anders is er het volgende jaar geen oogst. Na de oogst gaat de plant (onzichtbaar) in de weer met de aanleg van de knoppen die volgend jaar bloeien en dus aardbeien geven. Voor doordragende soorten geldt dit overigens niet.

Eind van de maand kun je al beginnen met het planten van bollen en knollen, zoals winterakonietjes, sneeuwkllokjes, krokussen of kleine narcisjes. Liefst natuurlijk van eigen teelt.

Alice Bender

Water in de tuin

Vijvers zijn in. Volgens betrouwbare bron heeft één op de zeven tuinen een kleine of grotere vijver. Water trekt ons aan, trekt allerlei dieren aan, geeft net dat extra beetje leven in de tuin.

Alice Bender

Veel van de bestaande vijvers worden extra verlevendigd met een pomp, een fonteintje, een waterval, spuitende kikkers en andere energievretende verfraaiingen. Een vijver is, anders dan veel mensen denken, niet moeilijk aan te leggen en te onderhouden. En met simpele middelen, zonder filter, pompen en andere trucs, kun je een leuke waterpartij in de tuin creëren. In en om water valt heel veel te zien. Kies dus een plek voor de vijver, die vanuit het huis te zien is.

Voor een goede (water-) plantengroei is van belang dat de vijver minimaal vijf uur per etmaal zon krijgt. Er kunnen beter geen bomen vlak bij de vijver staan, omdat het blad daarvan in de herfst een ware plaag kan zijn. Pas op met planten die met hun wortels

alles kapotgroeien, zoals bepaalde bamboesoorten. Wil je wel bamboe bij de vijver zetten, bouw er dan een zeer stevige houten kist zonder bodem omheen, die een meter diep - liever nog dieper - rond de bamboe ingegraven wordt. Onderschat ze niet, bamboes kunnen zelfs de harde wand van voorgevormde vijvers doorboren. Ik heb ze vergehouden van mijn vijver.

Wie extra interesse heeft in het gebeuren in het water kan denken aan een voorgevormde vijver met aan één zijde een glazen wand. Verschillende firma's brengen deze in de handel. Plaats je die in een zitkuil, dan kun je vanuit een luie stoel zien hoe kikkers, padden, salamanders, vissen en allerlei insecten zich onder water gedragen.

Hoe natuurlijker, hoe beter

De meeste tuinliefhebbers kiezen - onder invloed van tuinprogramma's op televisie en reclame - voor een voorgevormde vijver of een vijver van folie. Vooral de laatste krijgt steeds meer aanhang, omdat je met folie elk gewenst model kunt uitgraven.

Goedkoop is het echter niet, zeker niet als je een vijver wilt van een milieuvriendelijk materiaal.

In een groot deel van Nederland is het echter mogelijk om een natuurvijver aan te leggen, die in de grond is uitgegraven en zodanig dat het opkomende grondwater vijverwater wordt.

Of zo'n natuurvijver in jouw tuin kan, hangt af van enkele factoren, zoals de samenstelling en de opbouw van de bodemlagen. Er is een bodem nodig met daarin een bijna ondoordringbare laag op een niet al te grote diepte. Ook de grondwaterspiegel is belangrijk. Bij een relatief hoge grondwaterstand - bij kleigrond - zit je meestal goed.

Wie een tuin heeft op zandgrond zal ondanks een hoge grondwaterstand het water telkens zeer snel zien verdwijnen. In dat geval moet je je toevlucht zoeken tot hulpmiddelen om het vast te houden.

Van groot belang is ook de kwaliteit van de bodem en het grondwater. Is er ooit kunstmest gebruikt en hoeveel? Zit er ijzer in de grond? Het bewijs hiervoor bestaat uit een roodbruin gekleurd water. Heb je te maken met zure veengrond, beslis dan of je een vijver met een dergelijk milieu wilt. Het kan best aardig zijn, maar een heleboel dieren zullen in dit geval niet gedijen in de vijver.

Vergunning

Houd er rekening mee, dat er misschien ontgrondingsvergunning nodig is voor het graven van een (grote) natuurvijver. Informeer daarom eerst bij de gemeente. De aanleg van een natuurvijver blijft overigens altijd een gok, omdat nooit alles van te voren valt uit te rekenen. Wil je op zeker spelen, begin er dan niet aan.

Mensen die de gok wagen, zullen op een dag tijdens het graven op het diepste punt (tachtig centimeter) op het grondwater stuiten. Dat grondwater bevat weinig of geen bacteriën, die wel nodig zijn. Haal daarom een paar emmers water uit een andere, goed

gedijende vijver of sloot en ent daarmee de natuurvijver.

Ook watervlooien zijn een 'must'. Die houden het water helder. Vang ze eventueel in het wild of koop ze in een akvariumspeciaalzaak. En dan natuurlijk planten. Vooral veel zuurstofplanten.

Andere mogelijkheden

Waar een natuurvijver niet kan of mag, zijn er alternatieven. Zo wordt er recent nogal eens gesproken over bentoniet, een procédé waarbij een soort rietmatten met een poeder bestrooid worden en een waterdichte laag vormen op de bodem van de kuil die een vijver wordt. Nadeel is dat dit alleen kan bij lage grondwaterstand. Het is bovendien duur: ongeveer 35 gulden per vierkante meter. Er is hulp bij nodig van een hovenier. Wil of moet je zelf aan de slag, gebruik dan eventueel folie. Er bestaat een milieuvriendelijke soort, dat wil zeggen uit materialen die het milieu niet al te zeer belasten. Zulke folie is helaas ook een stuk duurder als de algemeen aangeboden folie. Voor ongeveer zestien gulden per vierkante meter is het te koop. Er zijn ook kant-en-klare vijverbakken, compleet met een oeverrand, in allerlei vormen en maten. Ook deze zijn niet goedkoop en vergen veel precisie bij het graven.

Beplanting

Direkt na het vullen van de vijver, kunnen er zuurstofplanten in. Die verschaffen het water een prima kwaliteit. Er kunnen veel planten sneuvelen en daarom is tweemaal beplanten nodig. Bij de wat kwetsbaarder planten, zoals de waterlelie, is het beter te wachten tot waterpest, fonteinkruiden en waterranonkel gaan groeien.

Als alles eenmaal goed aan de groei is, kunnen er vissen in de vijver. Dat is gemiddeld na een week of twee. Zet watervlooien uit en injecteer de vijver met een paar emmertjes bacterierijk water uit een gezonde vijver of sloot in de buurt.

Waterlelies hebben een bed van blauwe klei op de bodem nodig. Tuincentra hebben vaak speciale en bruikbare waterlelieaarde te koop, waarin ook de kaapse waterlelie het goed doet. In het water kun je het beste speciale plantmandjes gebruiken (geldt niet voor de natuurvijver), die met vijveraarde gevuld worden.

Ook rond het water komen natuurlijk planten, zoals snoekkruid (blauwe bloemen), gunnera manicata, verschillende hosta's. Bolgewassen als kievitseitjes en irissen

Kunstreigers

Reigers kunnen soms een probleem zijn, omdat ze al snel de hele visvoorraad hebben opgesmikkeld. Veel mensen zetten dan, oh gruwel, een plastic reiger naast de vijver. Dat helpt niks. Zetten ze een vrouwtje neer, dan komt er al snel een mannetjesreiger naast zitten en is het probleem verdubbeld. Omgekeerd geldt precies hetzelfde. Mannetjes blijven weg, maar vrouwtjes niet.

Ook een paartje helpt niet. Reigers zijn niet gek: waar er twee staan te vissen, moet veel eten zitten. De enige oplossing die werkt, is het uitzetten van struikeldraden van doorzichtig vissnoer. Span dat rondom langs de kant. Een reiger vist vanaf de kant en zal dat niet prettig vinden. Ook losse, liefst ronde keien, maken dat hij niet stevig staat en dus liever een vijvertje verderop gaat.

doen het heel goed. De randen van de vijver kunnen gemaakt zijn van natuursteen of keien. In verschillende modeltuinen kun je vaak goede ideeën opdoen die met wat fantasie aan te passen zijn.

In de folievijver mag het folie nooit boven water te zien zijn. Ten eerste is dat slecht voor het materiaal en ten tweede is het een lelijk gezicht. Houd rekening met de wat lagere waterstand in tijden van droogte. Nog een reden om langs de randen een ondiepe brede richel te maken. Van (zwerf-) keien kun je daar een mooi stapelmurtje opleggen, dat onder water begint en boven het

oppervlak uitsteekt. Met wat kruipende en hangende oeverbeplanting kan het folie uit het zicht blijven.

Dieren

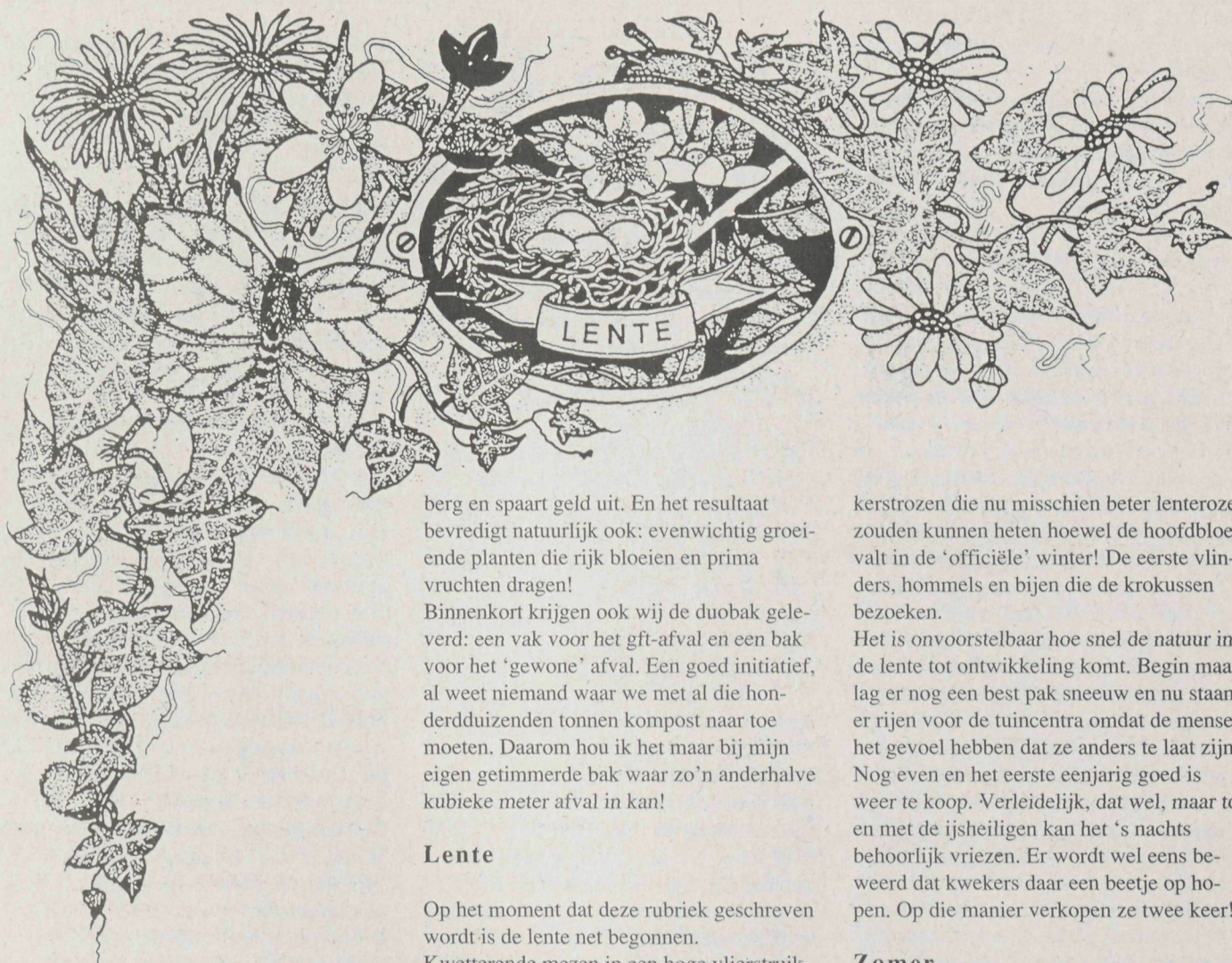
Eigenlijk hoeft je niets dierlijks in een vijver te stoppen. De planten lokken al heel wat klein spul: torretjes, waterspinnen, rugzwemmers, noem maar op. Bovendien weten de kikkers en padden in de buurt heel snel dat er weer fijn water is bijgekomen. Het is dus een kwestie van tijd en dan komen ze vanzelf.

Wil je vissen, dan moet je de natuur wel een handje helpen, hoewel er soms 'vanzelf' stekelbaarsjes inkomen (bijvoorbeeld doordat vogels ze overbrengen of doordat er eitjes aan de planten hangen). Ook kun je, zeker wanneer je je planten uit een naburige sloot hebt gehaald, het ongeluk hebben dat je snoekbroed meeneemt. In dat geval kun die andere vissen in de vijver vergeten.

Veel vijverbezitters gaan in de tijd dat het waterschap de sloten schoont op zoek naar planten. Die worden dan immers op de kanten gegooid en gaan dood. Ben je er op tijd bij, dan kun je zo aan planten komen: van fonteinkruid tot cabomba.

Ook geelgerande waterkevers komen meestal vanzelf aangevlogen en blijven in de vijver. Het zijn prachtige dieren, maar de larven kunnen heel gemeen bijten, net als de larven van de libelle. Beide spuiten een soort gif in dat verteringssap bevat. De wond die je ervan overhoudt kan lange tijd heel pijnlijk zijn. Het litteken verdwijnt nooit meer.

berg en spaart geld uit. En het resultaat bevredigt natuurlijk ook: evenwichtig groeiende planten die rijk bloeien en prima vruchten dragen!

Binnenkort krijgen ook wij de duobak geleverd: een vak voor het gft-afval en een bak voor het 'gewone' afval. Een goed initiatief, al weet niemand waar we met al die honderdduizenden tonnen compost naar toe moeten. Daarom hou ik het maar bij mijn eigen getimmerde bak waar zo'n anderhalve kubieke meter afval in kan!

Lente

Op het moment dat deze rubriek geschreven wordt is de lente net begonnen.

Kwetterende mezen in een hoge vlierstruik, stoeiende mussen, die zowat de halve zomer broeden onder de dakpannen van ons huis, in de felle zon. Bloeiende bol- en knolgewassen. Fleurig longkruid en schitterende

kerstrozen die nu misschien beter lenterozen zouden kunnen heten hoewel de hoofdbloei valt in de 'officiële' winter! De eerste vlin-ders, hommels en bijen die de krokussen bezoeken.

Het is onvoorstelbaar hoe snel de natuur in de lente tot ontwikkeling komt. Begin maart lag er nog een best pak sneeuw en nu staan er rijen voor de tuincentra omdat de mensen het gevoel hebben dat ze anders te laat zijn! Nog even en het eerste eenjarig goed is weer te koop. Verleidelijk, dat wel, maar tot en met de ijsheiligen kan het 's nachts behoorlijk vriezen. Er wordt wel eens beweerd dat kwekers daar een beetje op hopen. Op die manier verkopen ze twee keer!

Zomer

In juni kun je volop tweejarige planten zaaien. Ieder jaar staat deze opmerking weer in deze rubriek, hetgeen niet getuigt van originaliteit, maar het komt vooral omdat ik vind dat te weinig mensen genieten van deze groep fraaie groeiers en bloeiers!

Wanneer je fruitbomen in de tuin hebt, moet je die even nalopen, tenminste als er vruchten aanzitten. Dun eventueel de boel nog een beetje uit. Haal de kleinste en de beschadigde vruchten het eerste weg. Wanneer er tussen de achterblijvers een handbreedte ruimte over blijft, is er voldoende gedund.

Bezig met buiten

Gisteren mijn compostbak gedeeltelijk leeg-gemaakt. Het resultaat: een fantastisch mooie, niet te fijne compost. Gemaakt of beter ontstaan, niet met een compoststarter, kalk, afwisselende laagjes afval en grond, maar dankzij de enorme inzet van allerlei organismen!

De bak legen, dat geeft een behoorlijk vol-daan gevoel: je levert immers een (kleine) bijdrage aan het verminderen van de afval-

Hommeltje

Huismus

In de kranten van de laatste dagen wordt volop aandacht besteed aan het dunner worden van de ozonlaag en het broeikasfeffect. Anderzijds valt te lezen, dat de Nederlandse regering de doelstellingen op het gebied van het milieu niet haalt. Hoewel onze minister-president in staat is om de boel zo verdoezelend te brengen, dat je het gevoel krijgt dat het wél goed gaat.

Als je er bij stil staat word je er behoorlijk opstandig en gedeprimeerd van. Maar misschien is het wel ongehoord arrogant om te denken dat wij, als soort, zo de moeite waard zijn dat we er alles aan moeten doen om ons te handhaven. Een ding is zeker: waar men vroeger dacht dat 'de techniek' al dit soort problemen op zou kunnen lossen, blijkt nu dat dit niet het geval is.

Ondertussen neemt het aantal mensen met huidkanker ook in Nederland toe. Elders (in Nieuw-Zeeland) wordt blanke mensen aangeraden niet langer dan een kwartier in de zon te blijven! De toename van het aantal gevallen van huidkanker wordt toegeschreven aan het dunner worden van de ozonlaag. Het is in ieder geval beter om niet tussen elf en twee uur in de felle zon te zitten.

Wanneer je wel in de zon komt, zou je je in kunnen smeren met zonnebrandolie met een

hoge beschermingsfaktor.

Wat ook in de krant stond is dat van de laatste vijf zomers er vier zeer geslaagd waren: veel zon en aangenaam weer. Op zich natuurlijk aantrekkelijk!

Leven in de grond

Wanneer je in je lushof aan het rommelen bent, kom je ongetwijfeld een paar wormen tegen of kevers die zich zo snel mogelijk uit de voeten maken.

Deze wormen en kevers zijn beslist niet het enige leven in de grond. In een goede grond, bijvoorbeeld van een stuk afwisselend bos in de climaxfase (en dat is natuurlijk wel wat anders dan je eigen lushof), komen de volgende hoeveelheden (maxima) plantaardige en dierlijke organismen voor:

■ dierlijke organismen:

50 tot 100 spinnen;
ongeveer 1000 regenwormen;
ongeveer 20 miljoen nematoden;
ongeveer 700 duizend springstaarten;
ongeveer 100 duizend mijten.

■ plantaardige organismen:

ongeveer 100 duizend blauwdieren;
ongeveer 35 miljoen straalesschimmels;
ongeveer 100 duizend schimmels;
ongeveer 1 miljard bacteriën.

(Uit Elseviers veldgids)

Aantallen om stil van te worden. Ook al zou er in jouw lushof 'maar' de helft van alle organismen voorkomen dan nog zijn het respectabele aantallen. Je durft toch bijna niet meer door je tuin te lopen, want onder iedere stap zit ongeveer één miljoen organismen.

Geurende rozen

Planten-, bollen- en knollenverkopende postorderbedrijven, waarvan de bon in de radiobode zit, hebben mijn hart niet gestolen. Toch heb ik me dit voorjaar laten verleiden en heb ik drie ouderwetse, geurende rozen gekocht. Ze zijn net geplant, maar toch wordt er regelmatig gekeken of er wat leven in zit. Tegen de tijd dat je dit leest

staan ze mogelijk in bloei en, eerlijk is eerlijk, het waren bijzonder mooie, sterke planten die bovendien niet elders in de buurt te koop aangeboden werden.

Overigens zijn de katalogi van dergelijke postorderbedrijven een lust voor het oog, zeker de gids met bollen en knollen omdat je daar alweer een beetje lentegevoel van krijgt. Wat nog het meeste tegenstaat, is de brallerige toon waarop de bedrijven de mensen aanspreken en de extra hoeveelheid foldermateriaal die ongevraagd in de brievenbus wordt gedaan.

Buitenlamp

Misschien heb je hem al aangeboden gezien: een buitenlamp die (vier uur) brandt op zonne-energie. Overdag wordt de boel opgeladen en 's avonds brandt de lamp. Niet goedkoop maar wel praktisch: geen kabel in de grond (grondkabel is duur plus het graafwerk) en je zet hem neer waar je zelf wilt!

Peter Kouwenhoven

De paden op, de lanen in!

Ga je er op uit? Bestel dan de infobladen: 'Stappen in het bos' (met tekeningen van bomen, struiken, paddestoelen en andere informatie) en 'Dieren en het weer' (aan de gedragingen van dieren kun je soms zien wat voor weer het wordt).

Stort per infoblad f 3,- op giro 5710885
tnv Bellefleur Producties in Lelystad.

De Nationale Milieu Aktie

Help!

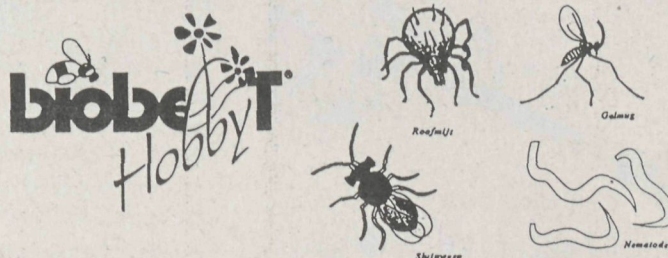
Ontvang voor f 25,- per jaar
vier keer het tijdschrift 'Help!'
en blijf zo op de hoogte over jouw milieu

Help mee!
Giro 8892

t.n.v. Stichting Help!
Postbus 535
7200 AM Zutphen

BIOLOGISCHE BESCHERMING IN DE HOBBYTUIN

Sluipwespen tegen wittevlieg
Aaltjes tegen taxuskever
Galmuggen tegen bladluis
Roofmijten tegen spint

Alleenverkoop voor NEDERLAND

Postbus 4784
4803 ET BREDA
Tel. 076-656759

Aquamarijn Nieuwe oogst

Vandaag als vlas op het veld, morgen lijnolie voor
onze natuurverf. En... voordat de voorraad op is, is
er alweer opnieuw gezaaid! Wilt u meer informatie,
bel 02550-36650, of schrijf naar
Terra bv. postbus 409,
1970 AK IJmuiden.

AQUAMARIJN

Biologische bestrijdings-
& bemestingsmiddelen.

Samengestelde organische
meststoffen en
enkelvoudige
meststoffen.

Overakkerstraat 248
4834 XR Breda
Tel. 076-656759

Ecosave

Bespaar ca. 20 - 50% WATER, ENERGIE en HUISAFVAL
per jaar met ECOSAVE waterbesparend sanitair!
U verdient zo binnen een jaar v.a. fl. 200,- terug!

Olympia & Bestsaver douchekoppen (de besten),
kraan-perlatoren, WC-waterstop en/of het CLIVUS
MULTRUM toilet- en zuiveringssysteem.
Riolering overbodig! Eenvoudig te plaatsen.
Nu doen, dit jaar nog terugverdiend!

Postadres: ECOSAVE, Bataviastraat 8 bis.
3531 XD Utrecht. Tel/Fax: 030 - 94 71 67.

Nieuw in Nederland

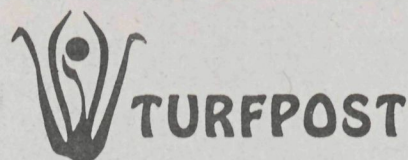
Graanmolens

Uw eigen graan vers malen
Elektrisch of met de hand

Muesli wals

Voor het maken van vlokken voor muesli,
maaltijden, kindervoeding, voor het persen
van kruiden, enz.

De Natuurlijke Molen Hilversumstraat 98
6843DL Arnhem
Tel. 085 812320 Fax. 819840

Produkten op basis van turfvezels
(wollegras)

- ★ Dekens, dekbedden, onderleggers, kussens, mutsen, truien, vesten, bodywarmers
- ★ Autostoel-covers, zitkussens, inlegzooltjes
- ★ Breigaren in vier soorten, stoffen per meter
- ★ Isolatie tegels
- ★ Olie en emulsie voor massage en bad

Inlichtingen en verkoop

Turfpost, Noolseweg 14
1251 GP Laren, 02153-18704

Bezoek na telefonische afspraak

VLOT SPREKEN

in het openbaar en dagelijkse omgang! Overwin spreekangst, stotteren, blozen, verlegenheid!

BON voor gratis prospectus
KE Naam en adres:

Opsturen zonder postzegel aan:
Instituut Koning, Antwoordnr.
1063, 6000 VB WEERT.

WOLWIKKEL AMSTERDAM

Wereldwijd gingen miljoenen ouders u voor
In Europa verkochten wij er 150.000

WOLLEN LUIERBROEKEN

van 2 lagen 100% wol

- Ademt en ontziet daardoor de tere huid
- milieuvriendelijk
- makkelijk wasbaar
- sluit met klittenband

BESTELLEN BIJ IMPORTEUR

alleen door vooruitbetaling:
• door overschrijving op Postbus 5459380
van Wolwikkel Amsterdam met vermelding

van de gewenste artikelen.

- sneller: door girobetaalkaart of bank betaalcheque met een briefje op te sturen naar Wolwikkel Amsterdam, A. Schelfhoutstraat 65, 1058 HT Amsterdam Tel: 020-6177397

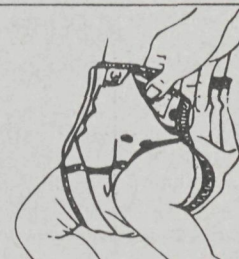
Prijzen bij importeur excl. f3.- porto totaal

VRAAG GRATIS BROCHURE

alle maten f39.50

vanaf 3 stuks f1,50 korting per stuk

N tot 6,5 kg	3 10 - 12,5 kg
1 6,5 - 8 kg	4 12,5 - 15 kg
2 8 - 10 kg	5 15 - 20 kg

OOK VERKRIJGBAAR BIJ:
AMSTERDAM Zaailing, Ruysdaelstraat 23
BERGEN De Garve, Nesdijk 20 b
BRED A Leander, Boschstraat 104
LEIDEN De Hoorn, Morsstraat 41
NIJMEGEN Regenboog, v. Welderenstraat 17
ZEIST Rozemarijn, Lommerlust 48
ZWOLLE Zonnebloem, Rode Haanstraat 6
EINDHOVEN, Toermalijn, Kruisstraat 65a

Waarom is biologisch vlees duurder?

Het tijdschrift 'Kritisch Consumeren'
van de Alternatieve Konsumenten Bond
geeft antwoord op deze en andere
vragen op het gebied van
milieu-, mens- en diervriendelijk
produceren en consumeren.

Interesse? Bel voor een bijna gratis
(f2,- portokosten) proefnummer:
020-6863338

De Alternatieve Konsumenten Bond, Postbus 61236, 1000 HE Amsterdam

Biologisch-dynamisch tuinieren in de praktijk

door Willy Schilthuis

Dit praktische boek is een onmisbare vraagbaak voor ieder die zelf volgens de BD-methode wil tuinieren, zonder chemische middelen, in harmonie met de krachten van de natuur. Speciale aandacht is er voor de kruidentuin, een belangrijk (bloeiend) onderdeel van iedere moestuin.

196 blz., met tekeningen, f29,50.

Verkrijgbaar in de boekhandel of via

UITGEVERIJ VRIJ GEESTESLEVEN
postbus 851, 3700 AW Zeist, tel. 03404 - 24953

een duurzaam spoor!

Zet uw gemeente op

Vorig jaar stonden de kranten vol van UNCED, de milieutop van de VN in Rio. Nu is het stil. Toch beloofde ook Nederland daar werk te maken van duurzame ontwikkeling. En waar lukt dat sneller dan in de eigen omgeving. Een kwestie van mondiaal denken en lokaal handelen. Maar veel gemeenten aarzelen nog.

Geeft u ze daarom een zetje in de goede richting. Verstuur uw gemeente een **Oproep voor de Toekomst**. Maak duidelijk dat u reeds uw maatregelen treft en spoor uw gemeente aan hetzelfde te doen. Maak werk van een schone wereld. **Vraag de Oproep aan!**

BON

Ja, stuur mij gratis exemplaren van de **Oproep voor de Toekomst**.

naam:.....

straat:.....

postcode:.....

woonplaats:.....

stuur de bon aan:
Werk Samen aan een Schone Wereld,
Postbus 19 199, 1000 GD Amsterdam

De Nationale Postcode Loterij steunt de Kleine Aarde

De Nationale Postcode Loterij is een loterij met een hart. Een hart voor Mens en Natuur, want 60% van de inleg gaat naar projecten voor natuurbehoud en voor mensen in de wereld die onze steun hard nodig hebben.

Zo steunt de Nationale Postcode Loterij onder meer Artsen zonder Grenzen, Natuurmonumenten, Novib, Unicef, VluchtelingenWerk en Wereld Natuur Fonds. Daarnaast draagt de Nationale Postcode Loterij via Stichting DOEN bij aan vele andere natuur-, milieu- en ontwikkelings-projecten. Ook de Kleine Aarde heeft voor verschillende projecten subsidie ontvangen.

Doe mee en steun Mens en Natuur

Meer dan de helft van de mensen in Nederland waagt regelmatig een gokje. U ook? Speel dan mee met de Nationale Postcode Loterij. Dat kan door de bon uit de folder van het postkantoor of uit uw huis-aan-huis blad in te vullen en op te sturen. U kunt zich ook telefonisch opgeven. Iedere maand maakt u dan kans op één van de tienduizenden mooie prijzen en de Postcode Jackpot die op kan lopen tot 7 miljoen!

Waag een gokje. Wint u niet, dan wint in ieder geval het goede doel. Haal nog vandaag de folder uit het postkantoor of kijk in uw huis-aan-huis blad. Of bel 06 -300150 (40 ct / min.)

**■ NATIONALE ■
POSTCODE
■ LOTERIJ ■**

f4,98 voor één kropje sla?

In Ekoland leest u of dat wel of niet in de haak is en waarom. Ekoland staat iedere maand weer boordevol informatie over biologische land- en tuinbouwmethoden, verwerking en afzet, van boer tot kassa!

Gezond Bouwen & Wonen

Handvest voor de aarde

Gevaren van beeldschermen

nr 5 Oktober 1992

Hoofdpijn, braken, slapeloze nachten?

Gezond Bouwen & Wonen legt zes maal per jaar causale verbanden tussen de gebouwde omgeving en uw gezondheid. Alle aspecten van de bio- en ecologische architectuur komen in dit tijdschrift uitgebreid aan bod.

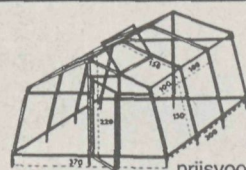

Uitgeverij van Westering

Bel voor een proefnummer:

02154 - 23281

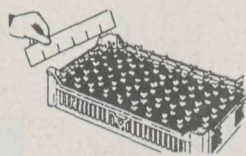
MEYTUIN voor de MOESTUIN

HOUTEN BROEIKASSEN TEGEN SPOT-PRIJZEN (GAAN OOK 20 JAAR MEE). Compleet met NYLON gewapend folie-doek (6-10 jaar)

prijsvoorbeeld: 370x300x220! f 695,-

Ook **MUURKASSEN** en andere maten

Meytuin's **BEROEMDE VOORZAAIBAKKEN**. Ook als **STEKBAK**, per stuk f 33,50

Prijzen aflopend tot f 27,50 bij 5 stuks.

EEN GREEP UIT ONS PROGRAMMA MET WEER NIEUWE "DINGEN". ZEVENHOEKIGE „VOLIÈRE“-KASSEN met RECHTE WANDEN.

ELECTRISCH VERWARMDE KWEEKMAT. PRYLORN 60x200 cm. VLIES-FOLIE, superlicht groeifolie. Pot-schotels. Houten COMPOSTERS. Roestvrij-stalen AUTOMATISCHE RAAMOPENERS, f 78,-. Plastic FOLIETUNNELS, TOMATEN-HOEZEN. Geplastificeerde METALEN BONENSTOKKEN 270 „geribbeld“. TOMATENKLEMMEN. Echt JUTETOEW op kleinverpakking. Met NYLON gewapend FOLIE in plaats van glas (6-10 jaar). ZONNESCHERMDOEK. WINDSCHERM. INSECTEN-gaas. TEVENS GROEIFOLIE. NYLON KLIMGAAS als RIJS voorbij. erwten. ELECTRISCHE PLANTENSPIJT op batterijen of lichtnet, enz.

IN ONS MAGAZIJN KUNT U ALLES ZIEN, MAAR ALLEEN OP TELEFONISCHE AFSpraak.

VRAAG NU GEHEEL VERNIEUWDE FOLDER MET MONSTERS. OOK VAN AL ONZE ANDERE ARTIKELLEN.

MEYTUIN'S VERZENDHUIS (geen winkel)
Gripvelden 78 - 4707 ZG Roosendaal - Telefoon 01650-41027

MEYTUIN ook voor uw MOESTUIN

MEYTUIN voor de MOESTUIN

Ergane

smaakvolle kleding van

BIOLOGISCH KATOEN

Folder met bestelbon
verkrijgbaar via
Postbus 342 6800 AH
Arnhem 085 - 432942

DE ANTI-WEGWERP-LUIER

- beter voor het milieu
- 100% natuurlijk katoen
- anti-allergisch
- perfecte pasvorm
- handige klittenband-sluiting
- geldbesparend
(tot ruim f 2000,-
per luielperiode!)

informatie & verkoop:
bel 03417-59528!

Carla's Company
Postbus 390
3850 AJ Ermelo

BOS

**OPEN HAARDEN, KACHELS
AGA FORNUIZEN**

Waalweg 28, 3999 NS Tull en 't Waal, (bij Nieuwegein Zuid),
tel: 03402-62284, fax: 03402-67432
Open van di. t/m zat. van 9.00-17.00

Huize Schoonoord

Vegetarisch retraite-huis
in Ubbergen (bij Nijmegen)

biedt elke maand
gastenweekend/week aan ieder die
even niets hoeft, bij wil komen, zich
even terug wil trekken in schitterende
natuur in een sfeervol Schoon Oord.

Info: tel. 080 - 237141

Reeds 20 jaar specialist in paddestoe-
lenzaden (broed).
Vele soorten uit voorraad of op bestel-
ling leverbaar.

Broedhandel
Mushroomspawn
Pilzbrut

Tauber

Sleestraat 14, 6014 CA Ittervoort
Tel. 04756 - 6225

**Natuurlijke
kleding**
Mode, stoffen
babykleding

Groenmarkt 1
7201 HW
Zutphen
tel.
05750-17091
open:
di. t/m vr.
10-18,
za. 10-17 uur

Obilot Natuurtextiel

frusan WORMENMEST

organische mest
van hoge kwaliteit

GOED VOOR - KAMERPLANTEN
- BORDERS
- GRASVELDEN
- GROENTENTUIN

ZEELAND WORMENCULTURES
POSTBUS 43, 4370 AA KOUDEKERKE
TEL. 01185 - 2313

FILIGRANE

Galerie voor kleding en stoffen
van natuurlijke materialen
EKO kleding en stoffen
Interieur-stoffen
Mineralen - Edelstenen - sieraden

Ria van Leur-Feitsma
Markeweg 51, 8398 GL Blesdijke
Info over openingstijden 05614-1918

Onze
nieuwe
Voorjaarscatalogus
is uit.

Een catalogus
boordevol nieuwe
milieuvriendelijke
artikelen voor het hele
gezin.

Cosmetica Keukengerel
Schrijfwaren Schoonmaakprodukten
Kleding Verf
En nog veel meer.

thuiswinkel
alver
voor milieubewuste mensen

Bel, 05220-62631 of stuur een kaartje zonder postzegel
naar "Alver", antwoordnummer 421, 7940 WB Meppel

GEZOND BOUWEN EN WONEN

woonwinkel
bouwbiologische
produkten

natuurverven, bedden,
matrassen, natuurstoffen,
isolatie-materiaal, boeken,
recyclingpapier, netvrij-
schakelaars, vloerbedekking,
houten lampen, meubelen.
di t/m vrij 10 - 18 u za 10 - 17 u
do koopavond **085 - 510204**

jan franssen
bouwbiologisch

binnenhuisarchitect

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp van
woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwingsplannen, tekeningen
voor bouwaanvragen.

085 - 437583

Wielakkerstraat 14 6811 DB Arnhem

Zo is wijn van nature

Goede manieren

Château Prodor presenteert een keuze uit meer dan 100 gecontroleerde ecologische wijnen uit vele landen van de wereld. Deze wijnen zijn gemaakt zonder gebruik van kunstmest, agressieve bestrijdingsmiddelen of synthetische kleur- reuk en smaakstoffen. Zuivere wijn laat zich beter beoordelen, proeft puur en er is voor elke fijnproever ruimschoots kwaliteit in te vinden.

Betrouwbare bronnen

Château Prodor werkt met een keur van bekwaame en milieubewuste wijnboeren, die de geavanceerde technieken zo weten te hanteren, dat het ecologisch evenwicht tijdens de groei en het vinificatieproces niet verstoord wordt. Château Prodor spant zich er al 15 jaar voor in, dat al zijn wijnen voortdurend onder toezicht van internationaal erkende ecologische instituten staan.

VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Château Prodor

Kempenaar 01-28 ☆ 8242 BA Lelystad ☆ Telefoon 03200-43728 ☆ Fax 03200-41717

Genieten van een vakantie
in eigen land?

Rekreatiebungalowpark DEN en DUIN te NORG is gelegen in de afwisselende natuur van DRENTHE en biedt o.m. mogelijkheden voor een prachtige wandel- en fietsvakantie. Ook voor een midweek of een lang weekend.

Voor inlichtingen en kleurenfolder tel. 05928-13164, Lange-
loërduinen L17, 9331 VH Norg.

Tevens gezellige groepsruimte aanwezig (tot 25 pers.) voor
familiefeestje of reünie.

MANSO
COGULERAS

Unieke kampeervakantie in de Spaanse Pyreneeën

Op ons landgoed, gelegen in de uitlopers van de Spaanse Pyreneeën (tussen het Meer van Bañolas en Olot), vindt u géén modern hotel of verwarmd zwembad. Wél bieden wij een aantal ingerichte bungalowtenten, buiten gezichtsafstand van overige gasten geplaatst te midden van de bossen en de bergen van het 250 ha grote landgoed Manso Coguleras.

In de ongerepte natuur, bij het stromende water van de eigen beek, omgeven door bloemen, kruiden, vlinders en vogels, kunt u hier helemaal uzelf zijn, zonder taalproblemen. Een eigen zwemvijver hoog in de bergen en de mogelijkheid om te blijven eten als u dat wilt, maken een verblijf verder tot een unieke belevenis. Voor f 450,- per bungalowtent per week bent u onze gast. Beperkte mogelijkheden eigen tent: f 225,- p.w.

Schrijf voor inlichtingen naar Els Bakker, Rembrandtlaan 2,
3941 CH Doorn of bel 03430-13778. Na 15 april: Leonie Visser,
Frans van Mierisstraat 21a, 2316 AK Leiden.
Telefoon 071- 217087.

Sluit een huwelijk van natuurlijk
fins grenenhout met hollandse
architectuur en je krijgt een top-
kwaliteit om in te wonen, een on-
vervalst Finn-Logs huis.
Gelukkiger huwelijk bestaat niet!!

FINN-LOGS

architectuur
in hout en glas,
gebruikmakend van...
en in harmonie
met de natuur zelf.

Bel even voor een vrijblijvend
nader gesprek, of voor meer
schriftelijke informatie.

Finn-Logs

Idsteinlaan 15
5252 BJ Vlijmen
Telefoon 04108-16344
Telefax 04108-18337

100% KATOEN

Matrassen, dekbed-
den, kussens, nek-
steunen, enz. op
elke gewenste maat.
Handgemaakt vol-
gens eeuwenoude
Japanse tradi-
tie. Bel voor
folder, etc.

Pesthuislaan 41,
1054 RH Amsterdam
Tel. 020 - 6852924
(di t/m za 12-18 uur)

Val Sinestra

Vroeger Kurhaus in het Unterengadin, nu Nederlands
pension.

Veel ruimte, rust en wandelmogelijkheden. Ook geschikt
voor berg- en wintersport.

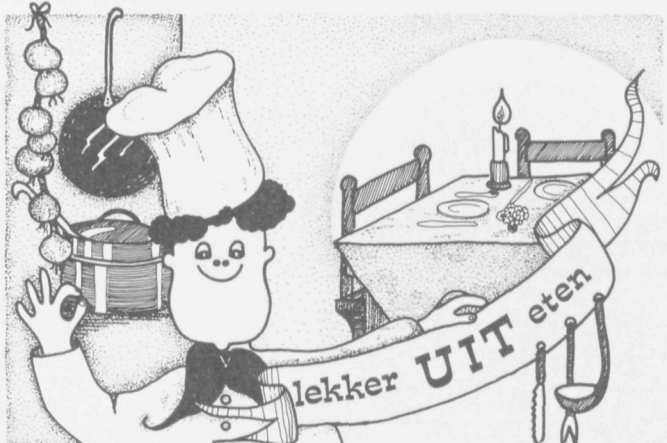
Rijke flora. Verrassend lekker (ook veget.) eten, gezellige
ongedwongen sfeer.

Voor enkelingen, groepen, families.

2-weekse busreis v.a. Arnhem SFr. 650,- p.p., incl.

volpension. Voor kinderen korting en speciale weken.

Verdere informatie tel. 03412-61630 of fam. Kruit, Val
Sinestra, 7554 Sent, tel. 09/41.81.8663105

De Dageraad Wisselende menu's, ook à la carte te bestellen. Bij reservering kan ook dieet gekookt worden. Keuken geopend 7 dagen per week van 17-21 uur. Bij mooi weer terras. Hooikade 4, Den Haag Tel. 070-3645666. Tot ziens!		't Strooie Huys Vegetarisch restaurant aan de Schoorlse duinen, tevens pension. Logies en ontbijt v.a. f 35,- p.p. Restaurant geopend 17.00-20.00 uur. Burg. Peecklaan 11, Schoorl	
Oriënt/Van Baerle Indonesische specialiteiten. Al meer dan 10 jaar in Amsterdam met 3 soepen, 3 voorgerechten, 8 bijgerechten, 2 rijsttafels en keuze uit meer dan 12 hoofdgerechten. Allemaal Vegetarisch! Van Baerlestraat 21, Amsterdam 020-6734958.	Oriënt/Overtoom Indonesische specialiteiten. Al meer dan 10 jaar in Amsterdam met 3 soepen, 3 voorgerechten, 8 bijgerechten, 2 rijsttafels en keuze uit meer dan 12 hoofdgerechten. Allemaal Vegetarisch! Overtoom 68 Amsterdam 020-6181879.		Mensa Oosterstraat Goed, goedkoop en gemakkelijk eten voor studenten, hongerige toeristen en alle anderen. 3 minuten lopen van de Martinitorren. Vegetarische dagschotel f 6,-. Ma-vr 12.00-13.30 en 5-7. In de vakantie alleen 5-7. Oosterstraat 44, Groningen, tel. 050-120821
Vegetarisch Restaurant Deel van het Transcendente Meditatie Sidha-dorp, werkend vanuit Ayurvedische richtlijnen. woe t/m zo 12.00-14.00 en 17.30-20.30 uur. Donastraat 183 Lelystad Tel. 03200-51515. Vlakbij A6, afslag Lelystad.			Eethuis 'La Rose' Heel zuiver natuurlijk voedsel, specialiteit Wilde Groenten + BD voeding. Dagmenu 4 gangen f 15,-. Open woensd, dond, vrijd 17.30-20.30 Sweerts de Landasstraat 44, 6814 DG Arnhem, 085-432335.
Eethuis Splinter Vegetarische-, vis- en vleesgerechten (scharrelvlees). Op zaterdag internationale culinaire specialiteiten. Op zondag saladebar (vegetarisch). Geopend di t/m zo van 17.00 tot 21.30 uur. Noordeinde 30, 2311 CE Leiden, tel 071-149519			De Krite Vegetarisch pension, mooi gelegen tussen IJsselmeer en het Gaasterland. Op afspraak voor 4 uur, maaltijd om ca. 18.00 uur. Folder op aanvraag. Ike Onderstal, Buorren 26, 8721 GR Warns Friesland. Tel. 05149-2052
	Golden Temple Veg. rest. met uitgebreide salad bar. Iedere avond 9 versch. menu's en grote sortering zelfgemaakte hapjes + desserts. Ma t/m zo 17.00-21.00. Ook open voor lunch di t/m za 12.00 t/m 15.00 uur. De hele zomer open. Utrechtsestr. 126 Amsterdam 6268560	De Nieuwe Gang Specialiteitenrestaurant met vegetarische-, vis- en vleesgerechten. Dagelijks open vanaf 17.30 uur. Hof nr. 9, 3811 CJ Amersfoort	Restaurant Ajanta Keuze uit meer dan 10 Indiase vegetarische specialiteiten, tevens vis- en vlees (BD)schotels. Bij mooi weer terras. Oude Gracht 207, aan de werf Utrecht Tel. 030-318063
De Kleine Club is niet alleen een restaurant maar ook een appartementenhotel. Prijzen app.+diner vanaf f 33,50 tot f 69,- p.p.d. Dagmenu f 20,- van 17.00-19.30 uur. Kikkertstraat 1, 1795 AA De Cocksdorp. Tel. 02220-16207		Terra Natuurvoedingsrestaurant. Open di t/m zo 17.00-22.00 uur. Maandag gesloten. Brusselsestraat 47, 6211 PB Maastricht Tel. 043-255413	Herberg De Goede Ierde Rustig slapen en gezond eten in sfeervolle boerderij aan 't water. Tevens minicamping, kanoverhuur. 3 daags sportief arrang. en groepsakkom. Doniaweg 1, Burgwerd (Fr.) Tel. 05157-2752
Rest. Brussels Lof Vegetarische specialiteiten, paddestoelgerechten diverse soorten kaasfondues alle dagen geopend vanaf 17.30 u. A-Kerkstraat 24 Groningen 050-127603	De Kleine Aarde Ekologische specialiteiten van Marianka! Elke vrijdag in juli en augustus. f 20,-. Vooraf reserveren! Het Klaverblad 1, Boxtel Telefoon 04116-84921	De Vrolijke Abrikoos Restaurant gespecialiseerd in vegetarische-, vlees- en vismaaltijden met produkten van biologisch-dynamische kwaliteit. Keuken geopend ma t/m za van 17.30 tot 21.30. Weteringschans 76, 1017 XR Amsterdam. Telefoon 020-6244672	De Imme Vegetarische specialiteiten van ekologische kwaliteit. Ook lekker voor niet-vegetariërs. Geopend ma t/m za 17.00-21.00 uur. Willem II straat 52 a Tilburg Tel. 013-425229
Lichtcentrum Levenskracht Gezondheid-Instituut U kunt bij ons terecht voor een heerlijke vegetarische maaltijd f 17,50. Van te voren aanmelden! Noorderdiep 358, 7876 CR Valthermond (Dr.) tel. 05996-2262		Chez-Val Biologisch-vegetarisch eethuis. Dagelijks één wisselend dagmenu. Geopend ma t/m vr van 17.00-20.00 uur. Prijzen vanaf f 11,- voor kleine dagschotel. Alle ingrediënten zijn zoveel mogelijk BD, ook de wijn en het bier. Prinsengracht 12^{nos}, 2512 GA Den Haag	Adverteren in deze rubriek? Bel Paula van Woerkom 04116 - 84921

■ Hoe lang nog?

Een half dood boompje in een dor landschap met op de achtergrond een rokende schoorsteen. Zo'n beeld kan diepe gevoelens oproepen. Blijft er dan geen plukje groen meer over? Picknicken op kale, godverlaten vlaktes, is dat wat ons te wachten staat? Ach, soms strijkt er nog wel eens een vogel neer. En in de boom zit warempel een nestkastje! Een symbool van hoop? Dat de mens nooit opgeeft? Mogelijk.

Natuurfotograaf Flip de Nooyer (45) publiceert onder meer in *Grasduinen*, het *Waddenbulletin* en *Natuurbehoud*. De Nooyer noemt zichzelf 'sfeerfotograaf'. Voor truckages of flitsfoto's hoeft hij niet te wezen. In 1989 werd hij door het Britse 'Wildlife'-magazine, wekelijks uitgezonden op de BBC, uitgeroepen tot natuur-fotograaf van het jaar. En dat allemaal met een eenvoudige lijfspreuk, die De Nooyer vaak deliberateert tijdens zijn dialezingen: „liefhebben doet beminnen en beminnen doet vechten voor het behoud van de natuur”.

De tentoonstelling 'Nat Nederland' van De Nooyer is te zien tot en met 15 augustus in het Zeeuws Biologisch Museum, Duinvliedweg 6 in Oostkapelle.